

A székelyföldi kutatóutak (1928–1940)

(Kivonat)

A székelyföldi kutatóutakként emlegetett gyűjtő- és tanulmányi kirándulások a Székely Nemzeti Múzeum egyik legjelentősebb két világháború közötti tudományos programja volt. Az évente megrendezett, természettudományos súlypontú, de esetenként régészettel, néprajzi és művészettörténeti kiszállással kombinált kutatóutakon a helyi és kolozsvári szakemberek, lényegében az erdélyi magyar tudomány elitje adott egymásnak rendszeres találkát, a Múzeum szervezésében, annak javára – mindenkor kihangsúlyozták, hogy céljuk a Múzeum gyűjteményeinek gyarapítása, a múzeumőrök ismereteinek gazdagítása. Az egyetemeken és intézetekben, múzeumi gyűjteményekben, patinás magyar középiskolákban dolgozó tudósok mellett meghívják a fiatal tanárnemzedék arra érdemesített tagjait, sőt középiskolás diákokat is, ugyanakkor a tudományra és kultúrára fogékony, érdeklődő helyi értelmiségnek is lehetősége nyílik a nem egyszer gyakorlati hasznot is jelentő találkozásra. A tanulmányi kirándulások tehát egyidőben az elit utánpótlását célzó képzés és az akkor elképzelhető legszínvonalasabb magyar szabadegyetem. A kutató társaság magvát geológusok és biológusok képezik. Három szakaszt különböztethetünk meg: Az 1928-as kirándulás a legösszetettebb, de inkább előzetes bejárás jellegű, és a gazdasági világválság éveiben hosszabb szünet követi. A kutatóutakat 1934-ben, a rovaranosok indítják újra, akik egy követendő metodikát is kikísér-

leteznek. A geológusok azonban csaknem azonnal átveszik a kezdeményezést, és az 1936–39. évet egyértelműen ők fogják dominálni, főleg botanikusok társaságában. Az 1940-re tervezett kutatóút már elmarad, a világháború kitérése és a második bécsi döntés hozta változások nyomán lehetőségek nyílnak és zárulnak. A dolgozat a kutatóutak kronológiáját, részleteit kívánja megvilágítani, előkészítve a további kutatást és szakmai értékelést.

*

A kezdetek és az 1928. évi székelyföldi tanulmányút

A két világháború közötti ún. székelyföldi kutatóutak a Székely Nemzeti Múzeum egyik legnagyobb tudományos szervezési és kutatási teljesítménye. Az elsősorban a korszak romániai magyar geológusait és biológusait összefogó kiszállások és kapcsolódó törekvések, megvalósítások egy összetett folyamat szerves részei. A továbbiakban a székelyföldi kutatóutak alatt azt a tanulmányi kirándulás- és gyűjtőút-sorozatot értjük, amelyet a Múzeum (CSUTAK Vilmos, majd utódai) BÁNYAI Jánossal (tehát a Székelykeresztúrról nagyon hamar Székelyudvarhelyre kerülő, egyszemélyes, másik székely tudományos szervező központtal) közösen szervezett. A terepbejárás jellegű 1928-as székelyföldi körút után igazából 1934-ben beinduló expedíciók a Központi, majd a Dél-Hargitába, Kászon térségébe, Kommandó vidékére, a Gyilkostó–Marosfő területre, illetve a Kelemen-havasokba irányultak. Az 1940. évi utolsó, a Gyimesekbe tervezett út már nem valósulhatott meg, küszöbön állt a második bécsi döntés. Az 1928 és 1934 közötti múzeumi vagy a múzeum gyarapítására és publikációihoz anyagot gyűjtő más kiszállásokat itt csak röviden tárgyaljuk, említjük (1929-ben NYÁRÁDY Erasmus Gyula, 1929-ben és 1931–32-ben művészettörténészek, 1930–32-ben néprajzosok, 1931-ben és 1932-ben a zoológusok, 1932–33-ban a régészek, 1933-ban a geológusok).¹

* Budapest, Oltvány árok 29, H-1112

A kutatóutak gondolata tudomásunk szerint 1928 januárjában nyer legelőször nyilvánosságot, Kolozsváron, az *Ifjú Erdély* hasábjain:² „Hogyan vehet részt az erdélyi ifjúság a Hargita Monográfia elkészítésében. Az erdélyi tudományosság vezetői pár hónapja tervezték a nagy jelentőségű munka elkészítését. A hamar meginduló munkát előkészítő tudósok minket is megkértek, vessük fel a kérdést.”³ Természet-tudományi és történeti kutatásokról van szó, és figyelembe véve LÁSZLÓ Dezsőnek a lapnál betöltött szerepét (az 1925-ben elhunyt nagy sepsiszentgyörgyi múzeumigazgató LÁSZLÓ Ferenc fia, a múzeum jogi személyiségének rendezésében is aktívan közreműködött), több mint valószínű, hogy ennek a cikknek a háttérében is a CSUTAK–BÁNYAI szervezőpáros kereshető: ismeretes, hogy ők ketten már ekkor, 1928-ban *Székelyföld-monográfia* füzeteket terveznek.⁴ A Hargita a természettudós BÁNYAI Jánosnak lett volna kézenfekvő első célpont (persze BALOGH Ernőt is foglalkoztatta, NYÁRÁDYNak sem volt idegen vidék), történész pedig a későbbiekben is egyetlenegy valaki volt érintett a székelyföldi kutatóutakban: CSUTAK Vilmos.

Az első közös útra 1928 őszén kerül sor. Az érintettek közül többen a jubileumi kiállításra készülve (a Múzeum gyűjteményeinek rendezése, háromnyelvű feliratozása) kerültek közelebbi kapcsolatba egymással – BOGA Lajos, TULOZDY János, LÁSZLÓ József –, másokkal az ugyanekkor szerkesztett jubileumi **Emlékkönyv** ügye vont a szorosabbra a szálakat. Az 1928-as tanulmányi kirándulást tulajdonképpen az **Emlékkönyv** előkészítésének, a tervezett későbbi *Székelyföld monográfiája* anyaggyűjtésének is szánták. Az ismeretterjesztő cél sem mellékes, a körút egy sepsiszentgyörgyi előadósttel indul és egy székelyudvarhelyivel végződik. A gyakorlatias BÁNYAI, akinek mindig erőssége volt a „public relations”, nagy gondot fordít a népszerűsítésre. Ehhez az alapkutatás mellett a megvalósítható alkalmazott kutatási vonatkozásokat hangsúlyozza. CSUTAKhoz írt levelénél jobban mi sem tudjuk összefoglalni szervezői politikájának lényegét, a helyi, szolgáltni kívánt közönséggel való kapcsolatteremtés és kölcsönös segítség

igényét, az intézményi jelleg tudatos előtérbe emelését egy hosszú távon megtérülő presztízs-termelés céljából: „Jó volna, ha az érdekelt területek helyi lapjaiban ezeket a dolgokat megfelelő kommentárral közölnék a Múzeum és a közbenjárók érdemeinek a hangsúlyozásával (a mi személyeink maradhatnak a háttérben!!) Ez nagyon frappáns összehasonlításra adna alkalmat a tavalyi, hatóságilag agyontámogatott geológus körút eredményeivel szemben.” Az alkalmazási lehetőségeknél meg kell még megemlítenünk a turisztikai célú elképzeléseket: 1929-ben a szebeni Deutsches Kulturamt szervez erdélyi kirándulást, birodalmi német vendégek számára, és a székelyföldi szakaszra a Múzeumot kéri fel kalauzolásra. Ehhez jó előkészítést jelentett az 1928-as körút – német és osztrák vendégek különben több ízben érkeznek még az elkövetkező években, ha nem is alakul ki olyan rendszeres, a térség turisztikai potenciálját hasznosító kapcsolat, mint arra kezdetben számítottak.

Az út a legkülönbözőbb szakterületek vezető szakembereit mozgósítja. A természettudós-mag egyben az Erdélyi Múzeum-Egyesület és azon belül a Természet-tudományi Szakosztály egyetlen ekkori tevékenységének, a szabadegyetem-jellegű ismeretterjesztő, ritkábban ún. „tudományos” előadásoknak a főszereplője: SZÁDECZKY Gyula, BALOGH Ernő, BÁNYAI János. SZÁDECZKY épp a két testvérintézmény összefogásának örül a leginkább, az együttműködés még az 1934-es újrakezdésnél is fontos motivációja lesz a kolozsváriaknak, bár intézményként az EME valójában soha nem lesz részvevő. A szervezés magától értetődő, hogy mindig egy szélesebb csoportra irányul, mint akik végül tényleg részt vesznek. Egyeztetni kell az időpontot, és ez sem könnyű, a kolozsváriak szeptemberben tudnak csak jönni, a vegyész RUZITSKA Béla pl. akkor sem, a zenekonzervatóriumi beiratkozások miatt.⁵ A nyilvánosság szintje is kényes kérdés: SZÁDECZKY Gyula véleménye pl. az, hogy csendben, előzetes meghirdetés nélkül kellene nyélbeütni az akciót. SZÁDECZKYt, mint kor- és rangidóst, augusztus 11-én kéri fel hivatalosan a tanulmányút elnökének, egyben a kapcsolódó ismeretterjesztő estek előadójának.

Témája ugyanaz, ami az EME 1930-ban újrainduló vándorgyűléseinek első alkalmával, Marosvásárhelyen lesz: a Hargita szerkezeti geológiai jelentősége. A másik előadó BÁNYAI, a szervezéshez pedig sokan szükségesek. Az előadásokra PÉTER Mózes múzeumőr és FELSZEGHI István igazgató-őr levelezik le az engedélyeket, a Székely MIKÓ Kollégium tanárai. Bukarestben KÁNYÁDI Béla református lelkészre támaszkodnak (ő táviratozza meg azt is augusztus 30-án, hogy adómentes lehet az előadás), és dr. KÖVÉR János ügyvéd segíti őket.

A részvételre felkérő körlevél (2) augusztus 15-i dátumú: a Múzeum jövőre esedékes ötvenéves fennállását a Székelyföldnek egy erőteljesebb tempóban meginduló kutatási programjával, annak kidolgozásával óhajtják megünnepelni. A felkértek BALOGH Ernő és XANTUS János (ekkor kolozsvári katolikus főgimnáziumi tanárok), BOGA Lajos (csíkszeredai főgimnáziumi tanár), CSUTAK Vilmos, HAÁZ Rezső (székelyudvarhelyi református kollégiumi tanár), KÓS Károly (műépítészek címeze), NYÁRÁDY Erasmus Gyula (kolozsvári egyetem herbárium-tanár), RUZITSKA Béla (kolozsvári egyetemi tanár), ROSKA Márton (kolozsvári egyetemi magántanár), TULOGDY János (kolozsvári református kollégiumi tanár), KEÖPECZI SEBESTYÉN József, BÁNYAI János (mint a kirándulás vezetője). A kiránduláson részvevők a Múzeum vendégei, a költségeket a Múzeum viseli, és a részvevőkre ezért semmiféle kötelezettség nem származik. Sorra jeleznek vissza. NYÁRÁDY feleségét is hozza, a költségét téríti. SZÁDECZKY ugyanezzel a feltétellel kéri, hogy veje, KERNER Antal szegedi főmérnök is vehessen részt az úton – így volna alkalomuk találkozni. RUZITSKA Béla nem tud ugyan eljönni szeptemberben, de felajánlja, szívesen elvégzi majd télen a vegyelemzéseket a gyűjtött anyagon, ahol szükséges. ROSKA „szépen átgondolt és megszervezett expedícióra” készül.

A szervezés valóban gondos, bár a részletes programot (3) csak a meghívók szétküldésének napján készülnek kidolgozni.⁶ Sepsiszentgyörgyön, szeptember 7-én délelőtt 10-kor PAP Lehel kályhagyáros homokbányáját tekintenek

meg. Szeptember 8-án FERENCZ József komolói lelkész fogja várni őket reggel 9-kor, hogy a római táborhoz kalauzolja. Innen még a délelőtt folyamán továbbmennek – Kovásznán HAVADTÓY Sándor református lelkész várja szeretettel a társaságot. A többi tervezett helyszínről is sorra érkeznek a visszajelzések. A múzeumalapító I. DIÉNES Ödön Kézdivásárhelyen intézkedett. IMECS Ákos tusnádi jegyző 500 lejt küld költségekre. CSUTAK BORBÉLY Albert tusnádfürdői vendéglősnek, aki a Szent Anna-tavi szállodájában kedvezményes áron fogadja a kutató társaságot, a családias rendelést is feladja: vacsorára egy-egy borjú- vagy sertészeletet kérnek, kórfittessel, reggelre tejes kávé vagy teát. A csíkszeredai politikus PÁL Gábor is a Szent Anna-tónál szándékozik várni őket.

Tizennégyen lesznek, írja neki CSUTAK, szeptember 9-én este érkeznek, reggel 6-kor mennek tovább. Eredetileg Csíkszeredába gondolta az ebédet, de PÁL Gábor figyelmezteti: a tótól nem Tusnádfaluba kellene lemenni, Nádasfürdő felé, mert az túl hosszú lesz. Délig viszont lejuthatnak Tusnádfürdőre, a Mohos-Vár-tető útvonalon. Telefonon kér választ, a csíkszeredai Agrártakarékpénztárba, onnan megkapja az üzenetet. CSUTAK gyorsan dönt: a tóhoz este érjenek inkább, és legyen autóbusz másnap reggel 10-kor Tusnádfaluban, hogy levihesse őket Tusnádfürdőre ebédelni. Ha nem lehet, üzenetet kér a Szent Anna-tóhoz. PÁL Gábor készíti elő különben az egész csíki szakaszt. Este Szeredában CSIPAK Lajos katolikus szemináriumi régensnél vacsorázhatnak, és azt is megkérdezi, 11-én hányan mennek majd Somlyóra, és hányan Szentmiklóásra? Ebéd a somlyói zárdában lesz, 12-én reggel pedig autóbusz viszi tovább a társaságot Gyergyószentmiklóásra – MAGYARI Dezső csíktamásfalvi kereskedőnek köszönik erre vonatkozó, BÁNYAI útján tett ígéretét –, reggel 7-kor indulnak oda, a csíkszeredai Európa-szálló udvaráról. Gyergyószentmiklóson gond van: CSIBY Andor ügyvéd (jogi és honismereti szakíró, múzeumi gyűjtemény összeállítója) nincs otthon, FADGYAS Anna, a Múzeum legendás titkárnője így ZÁRUG Lukácsot próbálja elérni szállásúgyben. Végül

PÉTER Mózés és BENEDEK Zoltán elnökhelyettes LÁSZLÓ Dezső gyergyói parlamenti képviselőnek ír. Arra kéri, hogy tekintettel CSIBY távollétére, rendezné ő a tizennégyük szállását, úgy, hogy a szállásadók vendégei lehessenek, 12-én ebédre, vacsorára, 13-án és 14-én reggelire. 13-án mennének ki a Gyilkostóhoz, ehhez baráti vagy bérautó szükséges. Cserébe szívesen szolgálnak *szaktanácsadással*. Mindenütt azt kéri, hogy, bár nehéz az anyagi helyzet, a politikai községek (helyhatóságok) támogatását ne igényeljék.

Szeptember 6-án, miközben CSUTAK még javában egyezteteti PÁL Gáborral a csíki programot, Sepsiszentgyörgyre megérkeznek a vendégek. KEÖPECZI SEBESTYÉN felolvasást is vállalna,⁷ de erre nem lesz szükség. SZÁDECZKY Ratosnyáról érkezik, Ditró felől, a többi kolozsvári (KERNERrel együtt) közvetlenül a kincses városból. XANTUS, KÓS nem tud eljönni, ahogy – haláleset miatt – BOGA sem. KERNÉ BIBÓ Erzsébet szervezi a fogadást, körlevelében BARABÁS Sándort, BENEDEK Zoltánt, BENEDEK Jánost, KOÓS Ferencet, KERESZTES Károlyt, TUNYOGI CSAPÓ Endrét, THAMÓ Andrászt, BOGÁTS Dénest, PÉTER Mózeset kéri fel erre. Az egybegyűlt „kiránduló sereg” sikeres előadóesttel fűszerezett sepsiszentgyörgyi program másnapján indul a székelyföldi tanulmányútra. Ezzel egyidőben folytatódik a szervezés. Miközben CSUTAK Orbaiszék felé tart vendégeivel, PÉTER Mózes Lövétre ír, a Szentkeresztbányai Vaskóhó Rt.-nek. 14-én érkeznének Szentkeresztbányára, tizenketten, déli 1-től megtekinteni a bányát és a kohót. Erre kérnek engedélyt. Közben meghozzák JODÁL Gábor táviratát, Székelyudvarhelyen minden rendben. FERENCZI ügyvéd pedig Székelykeresztúrra várja őket, szeptember 16-án.

Hónap végén, majd októberben kerül sor a kiértékelésre, a kapcsolatos közlendőkre, javaslatokra. A legfontosabb dokumentumok NYÁRÁDY és BÁNYAI CSUTAKhoz írt levelei (4–5). NYÁRÁDY, aki a tanulmányutat kutatóútként, Hargita-kutató körútként emlegeti, annak programgazdagságát és interdiszciplináris jel-

legét emeli ki. Ennek jegyében fogja elkészíteni a csíkkarcfalvi templom makettjét, amely ma is a Székely Nemzeti Múzeumban található. Tanácsot ad botanikai gyűjtemény dolgában, felajánlja segítségét – gyűjtene is felesben intézetének, felesben a Múzeumnak, élve utóbbi erkölcsi támogatásával. Fényképeket küld (BÁNYAI és BALOGH Ernő nemkülönben, utóbbinak a Múzeum fizeti is⁸). BÁNYAI a kovásznai ásványelőfordulásokról ír részletesebben, és mellékel két rövid, propagandának (is) szánt szaktanulmányt (6–7). Az ügy érdekében ezeket a Múzeum kell, hogy megküldje az érintetteknek. CSUTAK gyorsan válaszol:⁹ NYÁRÁDYnak éppen megjött a küldeménye, a fényképeket a BALOGH Ernő felvételei mellett állítja ki. Kéri, költségének térítése mellett küldene még üvegpreparátumot, mert csak BÁNYAItól voltak eddig herbariumi lapjaik. Ki fogja javítja a feliratokat, teljesen egyetért szakmai javaslataival, természetrajz szakos tanára sajnos csak két év múlva lesz,¹⁰ de már jövő tavasszal ejtsék meg a NYÁRÁDY ajánlotta két 10-10 napos kirándulást. A karcfalvi templom makettjéhez is meg fogja szerezni a hiányzó adatokat. Tudja, hogy NYÁRÁDYnak nem lehetett ez a kirándulás olyan gyümölcsöző, mint a geológusoknak vagy a „templomjáró” KEÖPECZI SEBESTYÉNnek, annál is inkább köszöni, hogy NYÁRÁDY ennek tudatában is velük tartott. Párhuzamosan szétküldik a köszönőlevelet, a tudományos körút anyagi és erkölcsi sikeréért, adományokért (addig csak JODÁL Gábornak írtak): a címzettek¹¹ októberben keresztúriak,¹² 1929. január végén pedig csíkszeredaiak,¹³ egy budapesti kivétellel.¹⁴ A listák tanulságosak: a két világháború közötti székely kisvárosokban valóban létezett mozgósítható magyar civil társadalom. A Múzeum belső összegezése az 1929. március 23-i igazgató-választmányi gyűlésen történik meg, CSUTAK rövid jelentésében (8). Április 6-án BOGA küldi az előző évi kiránduláson gyűjtött, nála hagyott 5 db. múzeumi tárgyat, innen tudjuk, hogy őt is felkeresték Csíkszeredában.

1929–33, a biológusok

Az 1929-es év a jubileumi rendezvények éve a Múzeumban, a kiszállások folytatódnak ugyan (KEŐPECZI és BOGÁTS Dénes építészeti emlékeket dokumentál, NYÁRÁDY feljavítja a székelyföldi lápok növényvilágára vonatkozó anyagát¹⁵), és eredményük az **Emlékkönyv**ben, a két világháború közötti kisebbségi magyar tudományosság legjelentősebb kiadványában kerül értékesítésre, de az 1928-ashoz fogható nagy tanulmányútra nem kerül sor. 1930-tól pedig mind erősebben éreztetni hatását a gazdasági világválság, behatárolva CSUTAK és intézménye lehetőségeit is. A fő szervezők kapcsolata egyelőre kitűnő, 1929 elején CSUTAK hét erdélyi városban szervezi-szervezti meg, hangolja össze BÁNYAIék kezdeményezéséhez kapcsolódva az ORBÁN Balázs-megemlékezéseket, Tordától Brassóig és Gyergyószentmiklósig. Tavasszal BÁNYAI a Múzeum jubileumra kiállított állatainak jegyzékét küldi vissza CSUTAKnak – amennyire lehetett, kiegészítette a román nevekkal. Június 28-án ugyanő sepsiszentgyörgyi ajánlólevéllel indul külföldi útjára: a Múzeumot képviseli, úgymond, a Nemzetközi Balneológiai Kongresszuson.¹⁶ 1930. július 10–15-én Előpatakon dolgozik, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület vándorgyűlésére készítsen elő egy témát, szállását CSUTAK szervezi meg. A törés éve 1931, amikor BÁNYAI beindítja folyóiratát, az 1944-ig megjelenő *Székelységet* – eredetileg közös kiadványban gondolkodtak, de a CSUTAK tervezte, az **Emlékkönyv** folytatását célzó akadémikusabb *Székely Múzeum* meghiúsul a kolozsvári *Erdélyi Múzeum* újraindulásával.¹⁷ A közben Székelyudvarhelyre költözött BÁNYAI és a sepsiszentgyörgyi múzeumigazgató viszonya évekre megromlik.

1930 szeptemberében azonban egy rendkívül jelentős fordulat ellensúlyozza a székelyudvarhelyi kapcsolat kiesését: DIÓSZEGHY László, a sepsiszentgyörgyi festőművész és jeles lepidopterológus jelentkezése. Ő és rovartanos kollégái fogják kezdeményezni a tanulmányutak újraindítását, és főleg nekik köszönhető, hogy

azok részvételük idején, 1934–35-ben (egyebek mellett) komoly tudományos gyűjtőtűt jelleget öltenek.¹⁸ DIÓSZEGHY száz kollégával készülne már 1931-ben Háromszékre, és CSUTAK azonnal felajánlja szerény anyagi támogatását, kalauznak és munkatársnak LÁSZLÓ Józsefet, segítségnek pár ügyes diákját. Kéri DIÓSZEGHYt, egy jó térkép segítségével állítsa össze télen a programot. A küküllővári nyugalmazott orvos, rovartanos KÖNTZEI Gerőt is el szándékozzák hívni, ha összejön a gyűjtőtűt, CSUTAK is ismeri, még zágoni gyerekkorából. DIÓSZEGHY részletes utasításai alapján Sepsiszentgyörgyön megtörténnek az előkészületek (csalétek elkészítése, vegyszerek beszerzése), és 1931 nyarán sor kerül a gyűjtőutakra, amelyeket csillagtúra-szerűen ejtenek meg, LÁSZLÓ Józseffel. DIÓSZEGHY egymagában 1600 példányt gyűjt be, de KÖNTZEI is általa korábban nem gyűjtött fajoknak örülhet.¹⁹ Július 15. és 30. között Sugásfürdön, a Rétyi Nyírben, Bükszád–Mohos–Szent Anna-tó vonalon, Kovászna környékén (Kommandó–Gór-havas) dolgoznak – az első két helyszínen KÖNTZEI is velük van –, illetve belső múzeumi munkát végeznek. A gyűjtött anyagot DIÓSZEGHY magával vízi preparálás és meghatározás végett, csupán a Coleoptera-k maradtak LÁSZLÓ Józsefre.²⁰ A költségeket (855 lej) a Múzeum állja. 1932. június végére–július elejére máris tervezik a közös, hargitai folytatást, télen tárgyalnak majd meg,²¹ a dicsőszentmártoni ornitológus DOBAY Lászlóval, mert ő ismeri a terepet. Hullóket is gyűjtenének, szesz kell hozzá és üvegek.²² CSUTAK ezúttal is napra lebontott tervet kér, a Hargita-alji (udvarhelyi és csíki) települések lekészéseinek, tanítóinak támogatását ígéri, gyűjtő-bedolgozó munkatársnak is meg lehetne őket nyerni. Maga is kimenne velük esetleg. DIÓSZEGHY másrészt a Magyar Nemzeti Múzeum osztályigazgatóját, SCHMIDT Antalt szeretné magával hozni, így költségeit nem a sepsiszentgyörgyieknek kellene hordozniuk.²³

KÖNTZEI tervei másfelől hosszútávúak. Van már tapasztalata csoportos gyűjtés szervezésében, a Hargita déli oldalára tervezett kutatást is ennek megfelelően készítené elő. „A cél az

volna – írja –, hogy megszervezzük az egész Székelyföld rovartani-madártani (ti. ezen ágakra ismertek szakértőket) kutatását, s ilyen gyűjtőket arra verbuválni, felkérni, és együttes gyűjtőutakat rendezni... Az ilyen előkészítés lassan megy, dehát előbb emberek, aztán jó program, felszerelés... Így gazdagodnátok legalaposabban! Fél munka volna, ha az anyagot nem volna ki dolgozva, és aztán ha nem lehetne valahol közölni az eredményt, hogy kincsetek véka alatt ne maradjon! Ez évek alatt történnék, de ugye erre is előre kell készülni, mint a vizsgára! Egy olyan katonai térképet, melyen a jeleztem vidék rajta van, nem tudnátok nekem kölcsönözni?”²⁴ CSUTAK megrendeli a 2100 lejes térképet, DIÓSZEGHY pedig júniusban felszerelést küld LÁSZLÓ Józsefnek, hogy akkor is legyen mivel dolgoznia, ha ő nem jöhetne el. CSUTAK is küld Borosjenőre pénzt, rovartűk beszerzésére. 18-án, sajnos, már egyértelmű, hogy a gyűjtőút elmarad: DOBAY és DIÓSZEGHY anyagi okokból mondják vissza, LÁSZLÓ József az érettségi miatt nem mehet, KÖNTZEI nem ismeri a terepet.²⁵ A legsúlyosabb csapás azonban LÁSZLÓ József öngyilkossága. CSUTAK kiszemelt utódját veszíti el benne, és ehhez képest jelentéktelen az, hogy természetrajzos múzeumőrét és MIKÓ Kollégium-beli szaktanárát is, aki mellesleg tavasz óta intenzíven gyűjtött, dolgozta be magát ebbe a típusú munkába is. A hargitai út elmarad, de KÖNTZEI Szovátán a Múzeumnak gyűjt július elején, és szeptember közepén DIÓSZEGHY-nek is sikerül hozzácsatlakoznia. Szakmailag mégis eredményes tehát a tragikus év, különösen ha számításba vesszük KÖNTZEI májusi, pókai gyűjtésének több száz állatát (lepkék, bogarak, darazsak, legyek, pókok). KÖNTZEI részben preparál és határoz is, a többi annak reményében gyűjti, hogy találjanak majd hozzá szakembert – CSUTAK BOGÁra gondol, aki pár évig le fog járni Csíkszeredából Sepsiszentgyörgyre, ellátni LÁSZLÓ József egyelőre betöltetlen katedráját.

KÖNTZEI és DIÓSZEGHY úgy tűnik BÁNYAIval találkozik Szovátán, mert a *Székelység* hirdetése nyomán várják új zoológus kollégák jelentkezését. Ha így van, ezzel lényegében fordulat állt be a szervezést vállalók viszonyában.

CSUTAK és BÁNYAI valóban újra közelednek egymáshoz. 1932-ben BALOGH Ernő is Sepsiszentgyörgy bázissal kutat, CSUTAK szállást, kosztot tud neki biztosítani, gondoskodna minél olcsóbb mozgásáról is, különösen ha átnézné ennek fejében geológiai stb. gyűjteményeiket, és gyűjtene nekik itteni és általában a székelyföldi kirándulásai alatt. BALOGH Ernő BÁNYAIhoz tart Sepsiszentgyörgyről, az almási barlangnál beszéltek meg találkozót.²⁶ A többiekkel is újraéled a régi kapcsolat, CSUTAK NYÁRÁDY véleményét kéri, kiben keresse LÁSZLÓ József utódját? Valószínűleg ennek nyomán esik választása három jelölt közül SZABÓ József, aki később, a második világháború után rövid ideig Kolozsváron egyetemi tanár, most pedig CSUTAK sepsiszentgyörgyi jobbkeze lesz az újrainduló kutatóutakon. Az igazgató a három év előtti nagy tél pusztításáról szóló cikket köszöni egyúttal NYÁRÁDYnak, és *Székelyföld botanikai bibliográfiájának* önálló kiadásán is gondolkodik, ha javulna anyagi helyzetük.

Az 1932. évi utolsó *Székelység*ben megjelenik a várt cikk: KÖNTZEI társat keres Székelyföld állattani kutatásához. Következő év június 12-én BÁNYAI útján BARRA Jenő gyógyszerész érdeklődik a székelyföldi székfű minősége felől, üzleti jelentősége lehet (a gondolat jellegzetesen „bányais”), majd pár napra rá az udvarhelyi geológus ismét a Múzeum „megbízottjaként” indul bécsi és berlini útjára, „Udvarhely megyei kőzetek és kövületek meghatározása végett, metángáz-kutatással kapcsolatosan”. Újabb nagy jövőjű geológus is jelentkezik: TÖRÖK Zoltán ajánlja fel a Múzeumnak a délkelet-erdélyi levantei fauna kutatását.²⁷ 1933. augusztus közepén, amikor BÁNYAI az EME megbízásából készül geológiai problémáknak utánanézni Sepsiszentgyörgy környékén, a feltételek újra adottak egy közös, nagyobb kutatóút megszervezéséhez. CSUTAK az alkalmat is megteremtette közben hozzá, az egyeztető találkozásra: meghívta vándorgyűlésre az Erdélyi Múzeum-Egyesületet. Itt KÖNTZEI a Székely Nemzeti Múzeum egy természettudományi szakosztályának az alapszabályzat-tervezetét terjeszti elő. A kolozsváriak nem támogatják a rivális

szervezet létrejöttét – más okból, de a Múzeum vezetősége sem –, a tanulmányutakon viszont részt vennének. Az 1934-es kutatóút felől most döntenek, és egy BALOGH Ernő-levélből tudjuk, hogy már a vándorgyűlés után, augusztus 30–31-én kimegy egy legalább négy-öt tagúra számított csoport Kommandóra.²⁸

1934, Hargita

A Múzeum 1934. március végi igazgatóválasztmányi gyűlésén BOGA adja elő a KÖNTZEI baráti körében, a KÖNTZEI kezdeményezésére szerveződő nyári kirándulás tervét. Július első felében fogják megejteni.²⁹ Üvegekre, borszeszre stb. lesz szükség – tájékoztatást kér a beszerzendőkről. Előadja az 1933-as EME-vándorgyűléskor tartott értekezlet lefolyását is. CSUTAK közben Menaságon járt, hazahozni a Csíki házat, s most a helyi viszonyok ismeretében azt javasolja, hogy ne oda, hanem a Hargitára rendezzék meg az első csoportos kiszállást, mert ott talán gazdagabb termés kínálkozik természettudósok részére. Ezt különben BOGA vagy BÁNYAI bizonyára jobban tudják. Örül, hogy sokan jelentkeztek már. Legalább Udvarhelyre feltétlenül elmegy, és ha lehetséges, elviszi DIÓSZEGHYt is a készkiadásai, tehát vasúti jegye és ellátási díja vállalásával. Pár diákot is tervez vinni, bár még nem beszélt velük. Örül, hogy KÖNTZEI összehozta LÁSZLÓ Kálmánt SOÓ Rezsővel, nyugtázza a múzeumigazgató. Az időpontok egyeztetése változatlanul gond. A június 8-ával kezdődő időszak rovtani gyűjtésre nem alkalmas, írja DIÓSZEGHY. 1931. július második fele is ezért volt rossz, idén pedig két héttel korábban jár a természet. Ó nem turista, bárhova elmegy, de csak ha van ott éppen tudományos keresnivalója, költségeket is csak ez esetben fogadhat el. Inkább már június 20. táján Szentgyörgyre jönne gyűjteni, egyedül vagy egy ügyes fiú segítségével. Székely házak, kapuk lerajzolására is vinne rajztömböt.³⁰ Most még az a látszata, inkább ürügyként hozta fel, mert nem akarja elfogadni a kiszálláshoz nélkülözhetetlen anyagi segítséget az ugyancsak szegény Múzeumtól, de az 1934–35-ös tapasztalatok azt

bizonyítják, a szervezést befolyásoló egyik legfontosabb szakmai meglátás fogalmazódott meg a Borosjenőről érkező sorokban.

CSUTAK nem mond le DIÓSZEGHY-ről: a kirándulásban most nem az időpontot tartja igazán fontosnak. Talán a gyűjtésnél is fontosabb maga a találkozás, amely kapcsolatokat, terveket alakít majd: bár július 1-jén jöjjön el DIÓSZEGHY Sepsiszentgyörgyre, ha előbb akarja megkezdeni a gyűjtést, és innen menjen Udvarhelyre. Csaba fiát is küldené vele, két-három tanuló barátjával. Végül sikerül meggyőznie, és pár nappal az udvarhelyi találkozás előtt DIÓSZEGHY is táviratban jelzi: mégis jön, küldjék az útiköltségét.³¹ Nemcsak az utolsó napok, de az utolsó hetek általában az előkészületekkel telnek. BÁNYAI még egyszer hírt ad az útról a *Székelységben*:³² KÖNTZEIék nagy kirándulásra készülnek a Központi-Hargitába. NAGY Jenő múzeumi igazgatóválasztmányi alelnök július 19-re várja a Lucsba a „tudós urakat”, az előzetes, BÁNYAIval folytatott levelezés értelmében.³³ A fogadtatást előkészíteni személyesen tárgyalt VÁMSZER Gézával és másokkal.³⁴ Várja CSUTAKot is. Talán a közeli, zsögödi MIKÓ-várromot is meglátogathatnák, ami már CSUTAK szakmájába vág – csalogatja barátját. Az azonban nem vállalkozik erre: elmenne egy-két napra, de csak Udvarhely környékére, ameddig autóbusszal tarthatna velük, hogy aztán Csíkszereda felé térjen haza. Fárasztó útra nem gondolhat, rossz a szíve, hadd ne emlegesse intézményeinek épp esedékes 64 000 lej adósságát. Ehelyett azt érdeklödi gondosan KÖNTZEIektől, milyen felszerelést vigyenek a gimnazista fiúk, mekkora úti- stb. költséggel számoljanak, hogy tájékoztathassa szüleiket.³⁵

KÖNTZEI válasza megérdemli, hogy egészében idézzük (9). Ebből tudjuk meg azt is, miért nem maradt fenn az 1934-es útról útiterv – a találkozón számítottak egyeztetni, a zoológusok és a geológusok elképzelése már indulásból nagyon más volt. KÖNTZEI Szovátáról érkezik, utolsó pillanatig gyűjt a hargitai út előtt is. Három szakemberükről, sajnos, már most tudja, hogy nem jöhetnek el (BOGA végül egy napra velük lesz). CSUTAK közben folytatja MIKÓS

gimnazistái részvételének az előkészítését. SEBESTYÉN Sándor református lelkész 8-án este vár Olaszteleken az autóbuszra, CSUTAKra és fiára, Csabára, András fiával, valamint a BAKCSI és SÜTŐ gyerekekkel. Másnap reggel mennének tovább Udvarhelyre, a találkozóra.³⁶ Majd BÁNYAI hagy üzenetet FADGYAS Annánál, július 5-én: két udvarhelyi testületnek kér átiratot, segítsék a Székelyföld legkiválóbb tudósaiból álló társaságot, amely 9-én megkezdí hargitai kutatásait, s a gyűjtött anyaggal a Múzeumot fogja gazdagítani. 9-én este gyűlés és ismerkedési este Udvarhelyen, üzeni még CSUTAKnak, kedden reggel indulnak majd autóbusszal a homoródalmási barlanghoz. Feltétlenül vigye Csabát, BÁNYAI és BALOGH fia is ott lesz, meg néhány egyetemi hallgató.³⁷ Az átiratok 7-én elmennek a Hargitai-Turista Egylet elnökségének és JODÁL Gábornak, mint helyi Magyar Párt-elnöknek, támogassák őket. CSUTAK szkeptikus, de ezúttal BÁNYAINAK van igaza, 1934 egyik tanulása az, hogy a székelyföldi turista-egyesületekre valóban lehet számítani.³⁸

A kutatóút mindenestre sikeres, ha a résztvevőknek vannak is fenntartásai. Eredményei mindenképpen vannak, és nem utolsósorban – ahogy BÁNYAI mentegetőzik – hasznos kísérlet. Elsőnek KÖNTZEI jelentkezik egy előzetes jelentéssel, már július 19-én értékeli az utat (10). Hiányzik még néhány szakember, írja, hogy teljes értékű felmérést végezhesse, és jövőre a programot el kell különíteni szakonként, a hatékonyság kedvéért. Július 13-án a Büdösben alaposan megbeszélték a teendőket. Ő maga legfontosabbnak a fiatalság bevonását tartja. A gyűjtött anyag gazdag, de a múzeumban egyelőre nincsenek megfelelő tárolási feltételek, ezért még nem küldi be. Pontos adatokkal csak a feldolgozás végeztével szolgálhat. A kirándulásról máris megjelent három beszámoló – ezek ugyan pontatlanok vagy túlzóak, de az ügyre nézve nem ártalmasak. Két nappal KÖNTZEI után BÁNYAI is ír.³⁹ A kutatóút 15-én Oláhfaluban szerencsésen zárult, nem kaptak esőt sem. Sajnos, NAGY Imre⁴⁰ és szekere nem jöhetett fel. Ezért tértek vissza vele a fiúk is. Segítették őket: az udvarhelyi Hargita Turista Egylet, a csíki Turista Egylet,

Almásról SIMÉN Domokos és FÜLÖP Domokos, Olasztelekről NAGY Imre, Csíkszentmártonból NAGY Jenő, Oláhfaluból dr. RÁCZ Zoltán orvos. Köszönőlevelek kellenének. Részletekről majd Brassóban beszélnek.⁴¹ Az utolsó napi értekezlet jövőre a déli Hargita mellett döntött. Szervező kell hozzá, csak Magyarhermányból lehet megoldani, és egy hét kell rá. VÁMSZER is ír:⁴² a megvendégléshez összehozott hatnyolc, de pénztelen turistát, így a költségekre EKE-gyűjtőívvel kért pénzt, dr. HIRSCH Hugótól (500 lej), „s ahogy ez lenni szokott, ő vonzotta a többieket” – dr. GYÖRGYPÁL Domokos, dr. BALÁSSY Kálmán (aki gidófalvi, és a SzNM lelkes barátja), dr. KOLUMBÁN József stb. támogatják. Legalább HIRSCHnek kérné megköszönni.

Augusztus–szeptemberben folytatódik a gyűjtött anyag és a költségek rendezése, újabb levelek, beszámolók követik egymást. Augusztus 1-jén KÖNTZEI küldi a gyűjtött anyagot – a kis láda üvegekkel, háromban állatokkal, jelezve vannak és preparálandók, meghatározandók, ilyen üvegekben csak ideiglenesen maradhatnak. A bogarakat viszont kivette, feltűzte, most preparálja a Múzeumnak. Szóvátán is fogott, most az almásiak mellett vannak. Van egy kilós harcsa és egy másik hal is a maroszéki Marosból, de azok ekkora üvegben nem férnek, tehát egyelőre nála maradnak. Augusztus 5-én BOGA ír CSUTAKNAK: „A KÖNTZEI által rendezett természetudományi gyűjtőkirándulás alkalmával még júniusban Tőled kapott megbízásból a KÖNTZEI levelezőlapján kért és meghatározott 10 db. gyűjtőüveget, minden strapát kibíró és kényelmesen hordozható kis ládát s alkoholt beszereztem, s KÖNTZEINEK átadtam, s ő átvette, mint a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonát. Ezzel kapcsolatosan a következők a költségek. 10 db. gyűjtőüveg parafadugóval 40 lej, 1 db. kis láda gyűjtőüvegek hordozására 120 lej, 1 „1 60%-os alkohol 75 lej, összesen 235 lej. Tisztelettel kérem ennek az összegnek elszámolás kötelezettsége mellett hozzájuttatását. Végtelenül sajnáltuk mindnyájan, hogy a hargitai Lucsosba (Csíkszentkirály határában) nem jöttél el. Annak azonban igen örvendek, hogy

DIÓSZEGHYvel megismerkedhettem. Mihelyt a román vizsgán túl leszek, megállapodásunk szerint megindítjuk a tudományos forgalmat. A kirándulás többi napján (én csak egy napot szakíthattam) nem vehettem részt, amit még idejében közöltem is KÖNTZEIvel.”

Szeptemberben KÖNTZEI levelezik a Múzeummal (11). Bár CSUTAK csak kétharmad napot lehetett velük, észrevételeket vár tőle, hogy minél alaposabbá tehessek a kutatást, gazdagabbá ilyen alapon a Múzeum gyűjteményeit. Igazából még ezután következik a munka, a Múzeumnak pedig a költség. CSUTAK válasza:⁴³ kifizette a bécsi rovartüket (1507 lejt adott egy itt nyaraló bécsi orvosnak rá, a bécsi gyáros pedig értesítette, hogy megkapta ennek fejében az 55.80 Schillinget). Szeptember 1-jén kollégiumi szolgálatba lépett SZABÓ József fiatal természetrajz szakos tanár, átvette a múzeum természetrajzi gyűjteményét is, van tehát ezentúl állandó munkatárs. TÖRÖK Zoltántól kapott másrészt levelet, akivel a brassói EME-vándorgyűlésen találkozott, és most segesvári tanár, felajánlotta geológiai gyűjteményük gyarapítását, főleg az őslénytani részét. Számoljon vele is szervező munkájában KÖNTZEI. TÖRÖKben az is tetszik neki, hogy nem BÁNYAI önreklámozó típusa – BÁNYAIra CSUTAK még mindig neheztel 1931-ért. Az udvarhelyi és almási látottaktól különben el van ragadtatva, határozott nézete és óhaja neki is, hogy a Hargita-kutatást folytatni kell. Amúgy sem a szétválasztó körülményeket keresi, és BÁNYAI segítségét is szívesen látja a Múzeum támogatása körül, bár a székely természettudósok szervezésére csak KÖNTZEI-t kérte fel. Viszont, ahogy azt DIÓSZEGHY is mondta, jövőben másként kell: külön helyen, időben pl. a három szakosztályt, az út eleji-végi közös megbeszélést leszámítva. CSUTAK a Hargita délkeleti sarkát ajánlaná, itt Málnás, Tusnád vagy Uzonka természetszerű bázist jelenthet, gyümölcsözőbbé, mert kényelmesebbé teheti a tanulmányi kirándulást, amelybe így más érdeklődő értelmes embereket is bekapcsolhatnának, hogy ezzel beszervezzék a múzeumi munkába. Már csak ezért is állandósítani kell a tanulmányi utakat. Hiszi, hogy – főleg az EKE-fiókok tag-

jaiban – a továbbiakban is kitűnő munkatársakat találnak. Mindezt azonban KÖNTZEInek kell lelevezni, szervezni, CSUTAK csak helyileg segíthet – ott viszont jobban ismeri az embereket. A preparátumokat utántöltötték szesszel, a többinek érte megy majd. Egyelőre vajmi kevés gyűjtött anyag került be a Múzeumba, de ezt az első megmozdulást úgyis inkább a szerveződés, kedvnyerés szempontjából nézte. Az *Ellenzékben* LÉVAI írt róla, és a bizottsági gyűlésen is örülni fognak az eredményeknek. Az anyagiakat illetően rajta lesz, hogy az alapvető szükségleteket évről évre biztosítsa ezután. Elsősorban most egy rovarszekrényt csináltatna, és egy másikat a geológusoknak (főleg kövületeknek). A szekrények ügye ezentúl állandó téma, ahogy sokáig DOBAY esetleges alkalmazása is, múzeumőrnek.

A szervezés folyamatos. KÖNTZEI TÖRÖKnek segít, támogatni kell szép programját, írja CSUTAKnak októberben, és a jövő évi helyszín alkalmas is neki. DIÓSZEGHY-től vár még adatokat, utána megírja a beszámolót. A *Múzeum zoológiai munkálatai* kiadványról álmodik. Katonai térképet kér a Barót–Tusnád térségről, kezdené jövőre a tervezést. Mellesleg 16–18. századi könyveket, kéziratokat küld a Székely Nemzeti Múzeumnak. CSUTAK közben lelkészekkel beszél az 1935-ös kutatóút ügyében. BÁNYAIval szemben változatlanul vannak fenntartásaik, a szervezést nem kellene ráhagyni.⁴⁴ Az olaszteleki NAGY Imre küld részletes tervet KÖNTZEInek az általa megjelölt útvonalra, de az csak a geológusoknak jó. A biológusok külön fognak menni Uzonkára, és környékén dolgoznak. DIÓSZEGHYnek nincs rá anyagi fedezete, adatait sem küldte el még, ezért KÖNTZEI nem vár tovább, hozzáfog az 1934-es jelentés összeállításához. Ezúttal a MIKÓnak szán ajándékot: rovarbonctani preparátumot és exotikus lepkéket – százsámra van fölös példánya, most rendezi át a gyűjteményét. A télen gyűjtött pókokat pedig Pestre küldi, a Nemzetibe, determinálni. Lehet, hogy ők is küldenek cserébe preparátumokat.⁴⁵ Októberben a *Székelység* hozza le a júl. 9–15. közti kutatóút ismertetését – útvonalát, résztvevőit, szervezőit, hogy a gyűjtött anyag a Székely Nemzeti Múzeumba kerül (12); december 2-án

KÖNTZEI postázza jelentését az igazgatóválasztmánynak (13) – ez lényegében az egész, 1931. július utáni folyamatot összefoglalja, és CSUTAK az év utolsó napján nyugtázza. Az új esztendőben DIÓSZEGHY is ír.⁴⁶ Az 1934-es kutatóútról dolgozatot csak „Hargitai futás” címen adhatna, mégis mindent megért, összesen tizenegy órát aludt három és fél nap alatt, és van egy új faj! KÖNTZEI sepsiszentgyörgyi előadásra készül DOBAYval, aki akkor is szívesen vállalja átjárni a gyűjteményeken dolgozni, ha az átköltözés nem sikerül. A nyári kutatóútra is jön valószínűleg.⁴⁷

Január 27-én, az ügyvezető-tanácsi gyűlésen CSUTAK felolvassa KÖNTZEI és BÁNYAI évi jelentését és a múzeum 1934. évi gyarapodási statisztikáját. A természetrajzi anyagé 930 tárgy, 14 342-ről 15 272-re nőtt. KÖNTZEI és DOBAY korrigálják az adatokat, mondván, hogy sokkal több a hargitai gyűjtés eredménye, mint a számok mutatják, mert DOBAY több mint 2000 példányt tett félre, KÖNTZEINEK és DIÓSZEGHYNEK szintén nem került be minden, a Múzeumnak szánt anyaga. A gyűlésen idézik SZÁDECZKYt a Hargita geológiai állapotáról: a Hargita nem holt tárgy, hanem élő vulkán, minek fizionómiáját meg lehet állapítani. Jó lenne, vetik fel, írásban megörökíteni a kutatás eredményét. CSUTAK a fiatalokban bízik. 1935. március 30-án az igazgató-választmány is mindenkinek megköszöni a hozzájárulását az 1934. nyári hargitai természetrajzi kiszálláshoz, és felkéri KÖNTZEIt, gondoskodjék a gyűjtött anyag beküldéséről a Múzeumba. CSUTAK kéri az ideai kutatás támogatását is. Így zárul az 1934. nyári Hargita-kutatás iratcsomója.

1935, Dél-Hargita

Május közepén, sűrű levélváltásban kristályosodik a nyári út terve. KÖNTZEI megírta már BÁNYAINAK a zoológiai-botanikai tervet – a geológiai BÁNYAI állítja össze. A biológusok Szentgyörgyön találkoznak előtte, hogy a Múzeumban lássák, mi van a gyűjteményekben, mit kell pótolni – DOBAY már össze is állított egy madártojás-adományt. Onnan „tengelyen” tar-

tanak a Szt. Anna-tóhoz, négy-öt napra, majd júl. 1-jén átmennek Uzonkába, úgy négy napra. Ötödikén találkozik a geológusokkal, értekezlet az ideai és jövő évi munkáról. Koszt, szállás dolgában mire számíthatnak, kérdezi KÖNTZEI CSUTAKTÓL. A Szt. Anna-tói költségekről DIÓSZEGHY ír, oda csak szervezési segítséget kérnek. DIÓSZEGHYNEK nincs még viszont útiköltsége. CSUTAK jónak látja a tervet, ha a többieknek is jó. BÁNYAIval személyesen tárgyalnak. Szentgyörgyön jó lesz-e egy kollégiumi vacsora? A Múzeumban tartandó ismeretterjesztő előadáshoz kire számíthat? A Szt. Annához kísérőnek SZABÓ Józsefet adja (Bükszádig vonattal a többséggel, onnan szekérral), ő Uzonkára megy ki. Nagybaconban NAGY Elek református lelkész tud a dologról, és dr. FÁBIÁN László baróti ügyvéd, a fürdőbizottság lelke, református egyházmegyei gondnok a másik uzonkai szervező. KÖNTZEI válasza:⁴⁸ SZABÓval eddig négyen vannak, SZABÓt mindenképpen kérte volna. Írt BÁNYAINAK is. Kérne két diákot, egyet hullőkre, egyet bogárra. DIÓSZEGHY útiköltsége, kosztja változatlanul megoldatlan. Az ismeretterjesztő előadásra való felkérést tudatta a többiekkel is. LÁSZLÓ Kálmán csak őszre vállal előadást,⁴⁹ most még a Brassó környéki anyagán dolgozik, nincs székelyföldi témája. Ismertethetné viszont a növényzociológia feladatait vagy vetítve a brassói havasok flóráját. Esetleg a feleségét is vinné Uzonkára, és ő is örül SZABÓ Józsefnek, egy hét múlva találkoznak. CSUTAK kér egy félórás növényzociológiai előadást, ősszel majd több idő jut a brassói havasok és Székelyföld flórájára. Várja őket Uzonkára.⁵⁰ Majd KÖNTZEINEK ír: eddig csak LÁSZLÓ Kálmán jelentkezett előadással, jó volna, ha KÖNTZEI is társulna június 25-én. Az engedélyeztetéshez pontos címre és rövid tartalmi ismertetőre van szüksége. TÖRÖK Zoltánt javasolná még, ha más nem jelentkezik – megismételhetné a brassói EME-vándorgyűlésen előadott felolvasást a Brassó-Háromszéki medence újkori földtörténetéről, elég lenne egy rövid, népszerű kivonata is.⁵¹

Június 19-én, mikor SZABÓ József elküldi BÁNYAINAK a Rétyi Nyír-i felvételeket,

már gyakorlati részletek felől érdeklődik az uzonkai és a további geológus-programot illetően. Mit készítsen elő (geológus-)kalapács, iránytű, nagyító, csomagolóanyag mellett? Ki jön még? Pl. HAÁZ Ferenc, JODÁL Károly, az udvarhelyi tanárjelöltek, illetve PAP Samu Keresztúrról? KÖNTZEInek ugyanaznap ír: mit vigyen a szeszes üvegen kívül (eszközök, preparáló szerek, mérég)? CSUTAK már fel is vetette Kászonfürdőt 1936. évi kiindulópontnak. Ott biztosabb a szállás, dr. FOGOLYÁN Kristóf kórházi igazgatónál vagy APOR László forrásbélőnél. Most egyenesen Uzonkára menjenek? Onnan át lehet kirándulni a Szt. Anna-tóhoz is. A tónál ti. hol szállnának meg? LÁSZLÓ Kálmán még három budapesti botanikust hívna, BÁNYAI szerint NYÁRÁDY is jönne. SZABÓ maga három kollégáját szeretné hozni: SZATHMÁRY Gyulát Nagyenyedről, NAGY Ferencet Zilahról, PÁLFFY Ferencet Kolozsvárról. És ugyanaznap ír KÖNTZEI is, CSUTAKnak: DOBAY és LÁSZLÓ jelentkezett csak előadással, a gyűjtőútra viszont KÖNTZEI-t és SZABÓ-t is várják. Ne is akarja CSUTAK az előadásszervezést ráhárítani, az az ő dolga, írja tréfásan. Július 1-jén BENDE (Vilmos) udvarhelyi tanár is ott lesz Uzonkán, 4-én érkezik TÖRÖK Zoltán, 5-én BÁNYAI Jánosék Barót felől. Tizenegyedikén írt FÁBIÁNNak, készüljenek. Ugyanakkor egyeztettek DOBAYval, június 29-én érkeznének Szentgyörgyre, legyen 30-án az előadás,⁵² 1-jén menének Bükszadra.

CSUTAK visszajelez LÁSZLÓ Kálmánnak, hozza a botanikus barátokat! Még nem tudni, a Szt. Anna-tónál, a Mohosban vagy Uzonkában kezdik. BÁNYAIék 15-ig maradnak még.⁵³ Párhuzamosan a Székely MIKÓ Kollégiumból megszervezi az ingyen szállást és kosztot Uzonkába. LÁSZLÓ Kálmánnak, KÖNTZEI-nek azt ajánlja, mivel az előadás elmarad, egyenesen Uzonkába menjenek, és majd onnan a Szt. Annára. BENDE is egyenesen Uzonkába érkezik 1-jén. LÁSZLÓval a Mohoshoz attól még elmehetnek előtte, 26–29. estéig. Június 30-án BÁNYAI küldi CSUTAKnak és SZABÓnak, az 1934-es beszámolót a július 2-i igazgató-választmányi gyűlésre (14) és a kirándulás tervét (15),

térképpel. SZABÓra mint botanikusra gondolt, olyan eszközöket hozzon. Legjobb, ha a reggeli vagy déli vonattal érkeznek, Bükszádig. Valószínűleg a csíkiak is jönnek a találkozóra. KÖNTZEIék kiülhetnek valakit elébük Uzonkáról Bükszadra. A kolozsváriak miatt délutáni öt előtt ők nem érnek oda, de utána még van idő beszélgetni. A folytatásra három bázisuk van: Uzonka, Magyarhermány és az Essigmann-villa a Kuvaszóban. Indulhatnak.

Július 16-án BÁNYAI közli CSUTAKkal, kiknek kell köszönőlevelet küldeni.⁵⁴ Augusztusban lapjában is beszámol a Székely Nemzeti Múzeum dél-hargitai kutatóútjáról (16). CSUTAK a kiegészítő kiszállást szervezi: szeptember 3-án értesítik SEBESTYÉN olaszteleki lelkészt, szóljon NAGY Imrének, hogy ROSKÁval reggel felkeresik. Az őszi kiértékelést beárnyékolja novemberben SZÁDECZKY Gyula halála. BALOGH Ernőt és TULOGDY Jánost kéri fel, tolmácsolja részvétüket, de a felkérés elkészik. Az özvegy azonban megkapja a részvét-táviratot. BALOGH Ernő jelez vissza, EME szakosztályi titkárként: SZÁDECZKY halála különösen az EME-nek nagy veszteség, hisz a természettudományi szakosztálynak hivatalosan elnöke, de valójában a lelke volt. Súlyos csapás azonban a Székely Nemzeti Múzeumnak is. Az utóbbi években ugyanis a Székelyföldön munkálkodott, és hátralevő éveit teljesen a Székelyföld geológiai kutatására szánta fordítani. Az EME mellett legkedvesebb gyermekének a Székely Nemzeti Múzeumot tartotta. CSUTAK december elején kéri csak a jelentést KÖNTZEI-től a vezetőségi gyűlésekre. BÁNYAI-tól is azt kérdezi: a *Székelység*beli jelentésen kívül kitől kérhetne még beszámolót, részletesebb jelentést, illetve mi marad a Múzeumnak gyűjtött anyag. BÁNYAI december 7-én válaszol, a jelentés kísérelőlevelével BÁNYAI tulajdonképpen energikusan átveszi a szervezést. A növényteni gyűjtésből a mohák dr. SZEPESFALVY Jánosnál vannak meghatározás végett, a zuzmók dr. KÓFARAGÓ Vilmosnál. A fajok számát még nem volt ideje összegezni. Rövid jelentést TÖRÖKtől, BALOGH-tól lehet még esetleg kérni, új észleleteikről, hogy ne csak az admi-

nisztratív elszámolás legyen. A gyűjtött két láda közet még nála van, becsomagolva. Kéri, emlékezzenek meg a gyűlésen SZÁDECZKY érde-meiről. KÖNTZEIt izgatja a jövő évi helyszín, ő, BÁNYAI Kászonszülőre látja legmegfelelőbbnek. Akár Pestről is hozna néhány szakembert (mohász, madarász, mineralógus), lelevelezheti, a témákat mindenképpen, de ha CSUTAK megy Pestre, hivatalosan is felkérheti őket, a múzeum nevében. Az 1935. december 11-i ügyvezető-tanácsi gyűlésen CSUTAK tesz jelentést a kiszállásokról (17). Az év során több alkalommal került sor régészeti gyűjtő- és kutatóutakra, úgy az éremtár, mint a múzeumőrök ismeretei gyarapodtak. A június 25–júli. 16-i hargitai kiszállásokról BÁNYAI a *Székelység*ben számolt be, KÖNTZEI december 6-i levélben⁵⁵. A geológiai gyűjtés eredményét átadták CSUTAKnak, a botanikai gyűjtés egyelőre LÁSZLÓ Kálmánnál maradt meghatározás végett, a zoológiai KÖNTZEI és DOBAY rendezi, a paleontológiai TÖRÖK Zoltán. A pár évi gyűjtés már annyira felhalmozódott, hogy új szekrényekre van szükség.

Még az 1935. év utolsó napján ír CSUTAK DIÓSZEGHYnek, nagyon sajnálja, hogy nyáron nem lehetett velük. Reméli, 1936-ban pótolják. PÁLL Ferenc laborfalvi múmalom-tulajdonosnak már az új esztendőben köszönik meg, hogy az 1935. évi bardoci régészeti kiszálláshoz autót biztosított. A dél-hargitai útra később is visszatérnek, de ezek az adatok esetlegesek, pl. a *Székelység* 1937/3–4-es számában BÁNYAI elárulja, hogy BENEDEK Elekről az 1935-ös kutatócsoport nevezte el a Bodvaj melletti Istenkasban az Érces-borvíz medencéjét.

1936, Kászon

1936 elején előbb csak a régészek leveleznek terveikről: komolyan vegye-e az ígéretet NAGY Imre, hogy kiszállnak a Hargitára? ROSKA Márton BALOGH Ernővel is beszélt a tavalyi, hargitai kirándulásról. Az ideivel nem lehetne egybeköttni a bardoci kiszállást? Február 3-án az olaszteleki NAGY Imre kér még szakirodalmat CSUTAKtól a régészeti kiszálláshoz, és a Múzeumot is megnézné alaposabban. Február

6-án ír először a nagy kutatóútról – CSUTAK, KÖNTZEInek. BÁNYAI kérte a tervet jövőre, helyet, időpontot, a meghívandók számát. Ezt a nyarat azonban már nem CSUTAK Vilmos fogja megszervezni. Májusban hal meg, árván hagyva minden nehézség ellenére virágzóvá emelt intézményeit. Temetésén, melyhez foghatót nem látott és nem fog látni Sepsiszentgyörgy, harmincegy esperes követi a koporsót a szemerjai temetőbe, élükön az erdélyi református püspök-helyetessel, aki nem MAKKAI Sándor nagy vihart kavaró kitepedésével foglalkozik, hanem ide siet. A környékbeli falvakban sem marad virág, és Erdély minden református létesítményében kitűzik a fekete lobogót. CSUTAK Vilmossal a romániai magyarság legnagyobb két világháború közötti szervezőegységisége távozik.

KÖNTZEI május 26-án jelentést tesz az Igazgató-választmányának: „Csutak Vilmos igazgató halála után a Székelyföld-kutatást és a Székely Nemzeti Múzeum zoológiai osztályának gyarapítását nemhogy megszüntetni, de továbbra is előbbre vinni van szándékomban; éppen mert Óalatta kezdtünk el, emlékének áldozunk, ha azt tovább folytatjuk.... Sajnálattal hozom tudomására az Igazgató-választmányának, hogy az idei csoportos gyűjtőutat a Székelyföld-kutatásban eddig részt vett zoológusokkal az idén nem tudtam összehozni hosszas levelezés után sem, a tervezett időben mindenik másfelé van elfoglalva, s így az idei csoportos gyűjtőút elmarad, de egyénilig legnagyobb részük gyűjt, a geológiai csoport útjának összehozásáról és megtartásáról, szervezéséről BÁNYAI János geológust értesítettem és kértem... Kérem az Igazgató-választmányt, hogy mikor új igazgatót választ, annak címéről engem értesíteni szíveskedjék, hogy a folyó ügyekben mielőbb helyreálljon a folytonosság és a kapcsolat.” KÖNTZEI viszonya nagyon közeli marad a Múzeummal, de a nyári kutatóutak szervezését BÁNYAI veszi át. A Múzeumban FELSZEGHI István igazgató-őr próbálja tisztességgel tovább vinni CSUTAK nagy programjait, addig is, míg megérkezik egy új igazgató – arra pedig két évet kell várniuk.

FELSZEGHI június 14-én mond köszönetet KÖNTZEInek az 1935-ban megvalósított-

takért. Sajnálja, hogy a nyári kutatóúton nem vehet részt. Július 1-jén BÁNYAI küldi kutatóúttervét az Igazgatóságnak (18). A kísérőlevélben ott a meghívandók névsora. Nem vette fel a listára KÖNTZEIT, mert az idő már nem alkalmas rovargyűjtéshez, de ha gondolják, hívják meg. A kolozsváriakat takarékoságból SZABÓ József értesíthetné, az udvarhelyieket ő, a csíkiakat VÁMSZER vagy BOGA (aki majd csak ősztől kerül át Udvarhelyre főgimnáziumi igazgatónak). VÁMSZER egyelőre két fiataalt hozna, és ha mód van rá, még kettőt. Pesten KLEINER Endre rendezné a meghívásokat. A végleges listát kérné majd közölni NAGY Jenővel (a tusnádi ebédén résztvevők száma végett) és vele is. Jó volna meghívni SZOKOLY Gyulát, hogy szükség esetén Erdélyi Kárpát Egyesület-kirándulócsoportnak adhassák ki magukat. A tervezett résztvevők: dr. XANTUS János marianumi tanár, dr. BALOGH Ernő, BÁNYAI, TULOGDY János kolozsvári ref. kollégiumi tanár, dr. LÉVAI Lajos ref. nőképzőbeli tanár, TÖRÖK Zoltán, BOGA Lajos főgimnáziumi tanár, KLEINER Endre zoológus Budapestről, JÓZSEF János tanár, zoológus Budapestről, NYÁRÁDY Erasmus Gyula, BENDE Vilmos, SZABÓ József és a budapesti SZATALA Ödön botanikusokként, FERENCZI Sándor régész, HAÁZ Rezső etnográfus, ref. tanítóképzői tanár, VÁMSZER Géza róm. katolikus líceumi tanár, valamint fiatalok – ifj. BALOGH Ernő, ifj. BÁNYAI János, ifj. XANTUS János, HAÁZ Ferenc, SZÁSZ Kálmán Sepsiszentgyörgyről, VÁMSZER Gézával két egyetemi hallgató (vagy négy is), NYÁRÁDY Antal. Az EKE képviselőjében SZOKOLY Gyula alelnök, Kolozsvár, hivatalból dr. TÖRÖK Andor és dr. NAGY Jenő.

Július 2-án FELSZEGHI és KERESZTES Károly ügyvezető alelnök írják alá a meghívókat. KÖNTZEINEK is küldenek, mellékelve a munkatervet, ha mégis meggondolja magát. Július 10-ig kéri a visszajelentkezést. FELSZEGHI TÖRÖK Andorral levelezik: KÖNTZEI nem jön Kászomban, de októberben lejönne rendezni a már kész anyagot. ROSKA is írt. NAGY Jenő július 3-án üzeni az Igazgatóságnak: megkapta a programot, értesítette a három plébánost és APORT.

BÁNYAI, úgy tudja, Kézdivásárhely felé menne, de indokolt volna, ha Tusnádfürdőre jönne ő is, hátha lesz még szervezési gond. Próbálja meg TÖRÖK Andor is a helyiek támogatását kérni. 4-én BÁNYAI jelzi az Igazgatóságnak: KLEINER nem jöhet, hívják helyette dr. DUDICH Endrét, a PÁZMÁNY Péter Tudományegyetemről. (Hívni fogják, de elkésnek vele, már nem tud eljönni.) Próbálják meg EKE-akciónak beállítani, nehogy a Múzeumnak baja származzék belőle, amiért csoportos összejövetelt rendez (engedélyt kérni nyilván még annyira sem tanácsos). Annyit azért el lehet árulni, hogy a gyűjtött anyag a Múzeum tulajdonába kerül. SZOKOLY ismeri jól a dolgokat, jó „villámhárító” lenne. Figyelmeztessék a lapokat, ne tegyenek közzé semmilyen hírt előre! Hatodikán LÉVAI Lajos ír az Igazgatóságnak: tavaly is volt, idén is menne, ha térítenék az útját. Fontosnak tartaná a hatósági engedélyt. (Kilencedikén kap választ: az úti költség nem biztos.)

FADGYAS Anna az igazgató-örök (FELSZEGHI, KONSZA Samu) távollétében, KERESZTES Károly alelnök utasítására NAGY Jenőnek, a másik alelnöknek és TÖRÖK Andor elnöknek továbbítja BÁNYAI levelét, Csíkszentmártonba, illetve Kézdivásárhelyre. KERESZTES véleménye is az, hogy hivatalosan indulhatnának a csíki EKE (VÁMSZERék) égisse alatt. GÖDRI Ferenc múzeumőr is ezt írja BÁNYAI-nak: okos ötlet az „EKE-akció”, a Múzeum eddig sem szerepelt nyilvánosan szervezőként, most sem lenne kívánatos, meghívták SZOKOLYt is, de még jobb volna VÁMSZER vezetése. Július 11-én már tudják, hogy jönnek: TÖRÖK Zoltán (Uzonkából jön, mert már 15-től Alsó- és Felsőrákos, Vargyas, Barót, Erősd, Hidvég, Árapatak paleontológiáját kutatja a Múzeumnak, és Kászon után is lejön még Szentgyörgyre, Illyefalvára), BÁNYAI és ifj. BÁNYAI, LÉVAI, BALOGH Ernő és fia, HAÁZ Ferenc (HAÁZ Rezső és BENDE nem tud jönni), XANTUS és ifj. XANTUS, VÁMSZER és vele SZOPOS Albert jogász (?), CSUTAK Gábor csíkrákosi szigorló (VÁMSZERék lehet, egyenesen Kászomban mennek), FERENCZI. Nem jön: BOGA, NYÁRÁDY (ő Emil POP konzervátora, és mivel

főnöke épp most tért vissza a Nemeréből, nem mehet ugyanoda). Kisebb szervezési baki, július 20-án FADGYAS Anna írja TÖRÖK Andornak: elfelejtette odaadni ROEDIGER Lajos Kászónra vonatkozó levelét és a FERENCZLÉ⁵⁶. Július 31-én a jakabfalvi Salutaristól érkező üdvözlőten FERENCZI, VÁMSZER, TÖRÖK Andor, BÁNYAI, SZOPOS, JODÁL, HAÁZ Ferenc, SÓLYOM Ferenc, TÖRÖK Zsolt, TÖRÖK Zoltán, BALOGH, XANTUS, LÉVAI aláírása: az 1936., kritikus évben is sikerült megvalósítani a tanulmányutat.

A naptári ősz TÖRÖK Zoltán szeptember 7-i beadványával köszönt be: a két expedíció után már látszik, hogy a kutatóutaknak van koncepciója. Ő a Háromszéki–Brassói-medence paleontológiai anyagát gyűjtené be a Múzeumnak. Az eddigi anyag, mivel a szükséges szekrény nem készült el, egyelőre beladázva maradt, a Múzeumban, illetve nála. Anyagi támogatást kér, eddig egyedül az idén kapott és egyedül az EME-től, 1000 lejt, azt is a Múzeum javára használta fel. KERESZTES és FELSZEGHI válaszol: adnak pár ezer lejt, és megcsináltatják a szekrényt, most készül a KÖNTZEIÉ is. Október 20-án BÁNYAI János teszi meg jelentését az Igazgatóságnak (18).⁵⁷ Köszönőlevelet kér elküldeni TÖRÖK Andornak (4250 lej adományt gyűjtött a fuvarozást fedezni, és részt is vett), NAGY Jenőnek az előkészítő munkáért, plébánosoknak szállásért (GYÖRGY Gábor nagykászoni főesperes, DARVAS Dénes, Jakabfalva, BARTHA Ferenc kászónújfalusi esperes), APOR Lászlónak, Kászónfürdő bérlőjének szállásért, ellátásért, a bélafalvi MÁTYÁS Zsigmond lóberctelepi felügyelőnek szállásért, a ROSENBERG-féle Úz-völgyi fatelep igazgatójának (KISELY?) szállásért és a kisvasút használatáért, ROTH Márton nagykászoni kántortanítónak szállásért, kalauzolásért. BÁNYAI párhuzamosan a ROEDIGER beküldte minta tárgyában is üzen: a kovásznai sikló melletti szikla muszkovit-biotitos gneisz! November 10-én FELSZEGHI nyugtazza a BÁNYAI-féle jelentést, november 6–10. között kiküldik a köszönőlevelet, november 13-án FADGYAS Anna visszakérdez ROEDIGERre, nagyobb szikla-e,

amiből a mintát vette, majd 18-án továbbküldi BÁNYAI-nak ROEDIGER erre vonatkozó válaszelevelét. Kommandón már többször kutattak a geológusok, most úgy tetszik, érdeklődésüknek újabb tápot adnak a fáradhatatlan, volt zombori múzeumőr megfigyelései.⁵⁸ Az 1937-es kirándulás helyszínének gondolata valószínűleg már most felmerül.

Időközben a Múzeum az anyagiakat próbálja biztosítani. FELSZEGHI vallomásszerű sorai az elmúlt évek sikereinek ezt a titkát is megvilágítják:⁵⁹ „Hivatkozással folyó évi október hó 26-án kelt kedves soraira, tisztelettel értesítem, hogy a tizenhárom pártoló tag által befizetett összeget szíves levelével egyidejűleg megkaptam, és a múzeum nevében hálásan köszönöm. Ez a beindított mozgalom⁶⁰ az eddig befolyt díjak alapján sikerrel kecsegtet. Ezzel egy kis lélegzethez is jutunk, mert anyagilag igen szűkös viszonyok közt vagyunk, s *szegény Vilmos már nem él, hogy örökké biztasson, ha aggódva intetem, hogy ne költsesz, mert nincs pénz. Ilyenkor csak mosolygott, s tudtam, hogy lesz pénz.* (Az én kiemelésem. W.T.) A taggyűjtést mi sem erőszakoljuk, sőt széles körben sem mozgunk, nehogy feltűnést keltsünk. Ha valaki csak egyszer ad, úgyis jó, jövőben akad más helyette. Én is bizalommal kérem, szíveskedjék múzeumunk iránt eddig tanúsított ügybuzgalmát és lelkesedését továbbra is megőrizni, s idejéhez mérten a múzeum érdekében kifejtett munkáiról tájékoztatni, mert ügyvezető-tanácsunk mindig nagy érdeklődéssel hallgatja a múzeum lelkes barátainak időközönkénti részletes beszámolóit.” TÖRÖK Zoltánnak is türelmét kéri az ügyvezető-tanácsi gyűlésig, a felajánlottakra vonatkozóan, miszerint hétvégeken átjönne télen-tavasszal Segesvárról anyagot feldolgozni, kitanítaná a MIKÓs kollégát öslénytanra, előadna, és hogy érdemes volna Bukarestből 3-4 térképlapot venni, darabját 200 lejért.⁶¹

Bár kimaradt a kászoni útból, KÖNTZEI is jelentést tesz január 11-én, „a Múzeum természetrajzi osztályának gyarapításáról és a Székelyföld-kutatás fejlesztéséről az 1936. évben”. FELSZEGHI-nek küldi – CSUTAK így szoktatta, írja: „...1936. évben gróf TELEKI Jenő

úr (Kápolnás) határozta meg egy részét annak az anyagnak, melyet én küldtem volt hozzá, jórészt székelyföldi anyag. Az anyagot a gróf úr még három dobozzal gyarapítva (Z. KISS Endre anyagával) elküldte a Múzeumnak. Nálam is van még bogáryanag, azt is oda fogom szállítani, és a Múzeumunk ajándékozni. A *Székelyföld kutatásáról* 1936. évben csak röviden tehetek jelentést, mert az csak egyéni keretekben mozgott; a csoportos tanulmányutat nem tudtam összehozni., tudniillik a szoba jöhető részvevők ugyanazon időben más-másfelé voltak elfoglalva. Az egyéni munkásságról tudom, hogy TÖRÖK Zoltán tanár a Kászoni-medencében dolgozott; LÁSZLÓ Kálmán Büdös környékén gyűjtött, én Maros megyében gyűjtöttem. A folyó 1937. évben újból szorgalmazni fogom a csoportos tanulmányút összehozását és Kászoni vidékének átkutatását, mert az eddig áttanulmányozott entomológiai irodalomban e vidékről semmi adatot nem találtam – tehát ez a terület e tekintetben: „Terra incognita”!... A Székelyföld-kutató társaságunk geológusainak 1936. évi munkájáról BÁNYAI János tanár (Székelyudvarhely) adhat felvilágosítást. Jelentésem és javaslataim a Múzeum fejlesztése érdekében történvén, kérem annak szíves tudomásul vételét és elfogadását.” KÖNTZELnek tehát nem közömbös a szervezés ügye, a kászoni úton sem sértődés vagy személyi ellentétek miatt nem volt ott, sőt, az utolsó bejárt terület elmaradt, párhuzamos zoológiai kutatását is pótolni kívánja.

1937 elején a *Székelység* ad újra írt az előző évi útról,⁶² vigyázva a konspiratív jellegre: „Az EKE turista egyesületnek ciuci osztálya hálás munkára vállalkozott, amidőn a vármegegye egyik alig ismert részének a felkutatását tűzte ki célul, s erre a Székely Nemzeti Múzeumot meghívta segítségül. A kárpáti vonulatnak Casin medencéje felé eső részéről alig tudunk valamit. Kiesett úgy a turisták, mint a kutatók útjából, s igazán már itt volt az ideje ennek az érdekes területnek a bejárására... A júl. 23.–aug. 1-ig tartó úton egy valósággal az Alpok szépségével vetekedő és természeti ritkaságokban bővelkedő vidéket ismertek meg.” Az 1937. március 27-i ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv szerint másrészt

a gyűlés „megemlékezik a kiszállásokról, melyek közül kiemelendő a múzeum természettudós barátainak 1936 nyarán, a Keleti-Kárpátok előhegyeiben, Csík–Kászoni vidékén folytatott tudományos kutató és gyűjtő munkássága, melynek eredményeivel egyfelől a tudományt szolgálják, másfelől összegyűjtött tárgyaikkal a múzeum gyűjteményeit gyarapítják, melyek legközelebb így egy rovarani és egy paleontológiai csoporttal fognak gyarapodni.” 1937. október 1-jén körlevelével meggy TÖRÖK Andor és FELSZEGHI aláírásával, JODÁLnak a szatmári református kollégiumba, LÉVAInak és HAÁZ Ferenc tanárjelöltnek Székelyudvarhelyre: megvan a pénz a Kászoni elhatározott Kászonszék-monográfiára, kéri a tanulmányi úton vagy utána gyűjtött anyagot (fényképet, rajzot is) október 31-ig VÁMSZERnek elküldeni – ő szerkeszti a néprajzi-szociográfiai-egyházművészeti részt (a történelmi-régészetit kb. FERENCZI, a természet-tudományit BÁNYAI).⁶³ De egyelőre 1937 tavaszán vagyunk, és nyárra BÁNYAIék az Orbai széki havasokba készülnek.

1937, Orbai széki havasok

1937-től a kutatóutak támogatására biztos forrás nyílik, feltehetőleg egy budapesti Keleti Akció-keret, lebonyolítása mindenestre Kolozsvár, és pedig GYÖRGY Lajos útján történik. Előző évben Keleti Akció-pénzek miatt, tulajdon anyósa által lebuktatva volt kénytelen kitelepedni MAKKAI Sándor. BÁNYAI ír az Igazgatóságnak: GYÖRGY Lajos nagyon sürgősnek jelezte a nyári út tervezetének (20) elküldését. Megtörtént-e?⁶⁴ FELSZEGHI két nap múlva, postafordultával válaszol: a kutatási terv kiküldését TÖRÖK intézte, ezért nem tudja, elment-e már GYÖRGY Lajosnak. A május 13-i ügyvezető-tanácsi gyűlésen „TÖRÖK Andor elnök jelenti, hogy a nyári kutató kirándulásokat végző tudós társaság tagjai, múzeumunk tiszteletre méltó, lelkes támogatói, ez évi kiszállásuk színteréül az orbai járás kárpáti gerincét választották, mely előreláthatólag aug. 3–10. közt lenne. Javasolja, hogy a kirándulás előkészítése érdekében igazgatóság lépjen érintkezésbe

BÁNYAI János geológus-tanárral. Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi, és felkéri FELSZEGHI István igazgató-órt, hogy lépjen érintkezésbe BÁNYAI János geológus-tanárral, és kérje fel, hogy az útitervet állítsa össze, valamint az előkészítés munkáját is vállalja el. Br. SZENTKERESZTY Béla alelnököt pedig felkéri, hogy a br. GRÖDEL-cégnél járjon közbe, hogy a kirándulás időtartamára nyújtson segítséget a kiszállókknak.⁶⁵ Június 17-től folyamatosak az előkészületek, most levelezik le, ki jön. A meghívókat TÖRÖK Andor és FELSZEGHI aláírásával küldik ki, június 25-ig kéri a visszajelzést. TÖRÖK Andor távirata BÁNYAI-nak: akadozik nélküle a szervezés, várja. A tervezetet elküldte (GYÖRGY Lajosnak).⁶⁶

Jún. 24-én KÖNTZEI tesz jelentést az Igazgatóságnak: „Jelentem, hogy folyó évben a Székelyföld-kutatásra vállalkozó zoológusokat csoportos kirándulásra nem tudtam összehozni – magam maradtam szándékommal! A geológusok és geográfusok BÁNYAI János tanár vezetésével augusztusban fognak menni Kovászna, Komandó stb. területre, fel a hegyekbe! Én már most elő szeretném készíteni jövő évre egy nagyobb szabású csoportos kirándulás tervét és terepét a *Gyilkostóhoz!* Ezért folyó év július hó első felében a Gyilkostóhoz mennék gyűjtéssel összekötött terep- és tájékozódó szemlére. Erre az útra és jövet esetleg a Mezőhavason végzendő útjaimra gondolom sokat segítene rajtam, ha a Múzeum Igazgatósága részemre egy kis „Igazolványt” állítana ki magyar nyelven, melyen jelezni kellene, hogy én a Múzeum részére gyűjtök, és kéri a Múzeum azt, akinek én az *Igazolványt felmutatom* (persze csak végső esetben, illetve ha szükségem lesz reá, pl. turista menházakban szállást kérni vagy valami egyéb kis segítséget), hogy lehetőleg, kérésem szerint, segítségemre legyenek! Visszaélésre nem gondolok, csak a sok költséget és időt akarom valamennyire megtakarítani, – már amennyiben lehet! Ezt az *Igazolványt* kérem mielőbb részemre elküldeni két aláírással és pecséttel ellátva.”⁶⁷ Figyelemre méltó, hogy – miután nem sikerült kászoni terveit megvalósítania – KÖNTZEI a Gyilkos-tóhoz és a Görgényi-havasokba tart.

BÁNYAI-ék a következő, 1938-as évben ugyancsak a Gyilkos-tó környékére fognak kiszállni, majd 1939-ben a Görgényi-havasok északi szomszédságában található Kelemen-havasokba.

Június 30-án FELSZEGHI nyugtázza KÖNTZEI jelentését: „Hivatkozással folyó év június hó 24-én kelt soraidra, tisztelettel értesítelek, hogy a zoológusok csoportos kirándulásának elmaradását sajnálattal tudomásul vettük. Reméljük azonban, hogy a jövő nyáron a szakemberek a múzeum iránt vállalkozóbb szelleműek lesznek, s pótolódik a hiány. Az előkészítő utadra a kért igazolványt mellékelten küldöm. Ha más időben mentél volna, én is szívesen elkísértelek volna, de nyáron nem mehettek sehova Galambfalva miatt. Végre örömmel értesítelek, hogy a rovarszekrény elkészült, itt van a múzeum olvasótermében, s várja a végleges elhelyezését. Gondolom, hogy a nyár nem alkalmas neked se a rendezésre, az őszi hónapokban bármikor szívesen látunk. A Gyilkos-tóhoz merre mész? Ha errefelé jönnél, tekintsd meg a szekrényt, hogy a pótlandó dolgokat beszéld meg az asztalossal. Jó nyári időtöltést kívánva szeretettel üdvözlök, FELSZEGHI.” Mellékeli a szabályos igazolvást: „Alólírottak hivatalosan igazoljuk, hogy dr. KÖNTZEI Gerő küküllővári (Cetatea de Baltă) főorvos és földbirtokos a Székely Nemzeti Múzeum részére tudományos zoológiai (lepke- és bogár-) gyűjtést végez a nyár folyamán. Tisztelettel kérjük mindazokat, kiknek jelen igazolványukat felmutatja, hogy neki a múzeum érdekében tett tudományos kutatóútjában bármily módon segítségére lenni szíveskedjenek. A Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsa nevében: KERESZTES, FELSZEGHI.” A tárolási feltételek ügyében tehát végre sikerült előbbre lépni, ez a zoológusok munkájában jelentős fordulat, mert nekik tulajdonképpen legalább annyira fontos a már begyűjtött anyaguk rendezése, biztosítása, mint a gyűjtő-kiszállások folytatása.

Júliusban NYÁRÁDY jelentkezik, Kásonba nem sikerült elmennie, de a részvétel változatlanul érdekli. Mint tudjuk, indulásból, 1928 óta társ, mellesleg most teljesíti egy régi ígéretét is: átadta Tusnád környékének három db. dom-

borműví térképét ANDRÁSOF SZKY tusnádfürdői tanárnak árusítani, de egyet belőlük ajándékna szán a Múzeumnak, vegyék át.⁶⁸ A hónap tovább is szervezéssel, az azt szolgáló levélváltással telik. SZABÓ József SZATHMÁRY és NAGY Ferenc részvételi szándékát jelzi BÁNYAI-nak, és azt, hogy maga is felmenne utólag Kommandóra.⁶⁹ Majd BÁNYAI jelzi, hogy érkezik. Érdeklődik, történtek-e előkészületek? Kiket kértek még fel, mert mások is jönnének.⁷⁰ Hónap végén FELSZEGHI küldi is a listát az addig jelentkezőkről. Véglegesítve: BALOGH Ernő és fia, XANTUS és fia, TAVASZY Sándor püspökhelyettes, BÁNYAI, NYÁRÁDY Antal, BENDE, BOGA, JÓZSEF János Budapestről, MOLNÁR István tanár Keresztúrról, SIMÓ László tanárjelölt Keresztúrról, SZABÓ József, JANCsó Gyula tanárjelölt Barótról, VÁMSZER, NAGY Ferenc Bonyháról, SZATHMÁRY Gyula Kolozsvárról (ők ketten a TÖRÖK Zoltánék helyébe, akik ezúttal nem tudnak jönni), JODÁL. Nem jön TÖRÖK Zoltán és Zsolt, NYÁRÁDY, JÓZSEF Dezső festőművész Gyuláról, KLEINER Endre ornitológus Budapestről.⁷¹ Ebben az évben kapcsolódik be tehát MOLNÁR István, a későbbi székelykeresztúri múzeumalapító, de TAVASZY Sándor is, aki nemcsak filozófus, de lelkes turista egyben. A kommandói nyári utat a Szépműves Céhnel megjelenő kötetében is meg fogja örökíteni.⁷² Közben BÁNYAI összeállítja a végleges munkatervet (21), indulhatnak.

Az Erdélyi Erdőipari RT igazgatójának augusztus végén küldik el Kommandóra a köszönetlevelet. TÖRÖK Andor fogalmazta, és az ügyvezető-tanács nevében KERESZTES Károly és FELSZEGHI István írta alá: „sajnos, hogy az abnormisan rossz időjárás a kutatóprogram nagy részét meghiúsította, de így is fontos indítékokat adott a további kutatásokhoz. Éppen ezért társaságunk két tagja: BÁNYAI János és dr. BALOGH Ernő tanárok szeptember elsején vissza szándékoznak menni Kommandóra 3-4 napra, hogy az augusztusi otlétükkor el nem végezhető vizsgálatokat – elsősorban a Górkörnyéket – pótlólag elvégezzék.” Kérik a támogatást erre. A *Székelység* 1937/9–10. számában számol be a Kovászna fölötti havasok kuta-

tásáról, FELSZEGHI november utolsó napján a szokásos jelentést is kéri BÁNYAI-tól (22). Postafordultával érkezik – az anyagiakat BÁNYAI már betervezte TÖRÖK Andornak, és aláírásával el is ment „a megfelelő helyre”. A decemberi ügyvezető-tanácsi gyűlésen „FELSZEGHI István igazgató-őr BÁNYAI János székelyudvarhelyi geológus beszámolója alapján jelenti, hogy múzeumunk 1937. év nyarán a kovásznai havasokba kutató tanulmányi kirándulást rendezett, azzal a céllal, hogy a múlt évi kászoni kutatások eredményeképpen a Délkeleti-Kárpátok kiugró sarka az eddigi félreeső helyzete miatt felderíttessék. Az általános esőzések miatt azonban a vidékről a kirándulók csak általános képet nyerhettek. A részletekre vonatkozóan dr. BALOGH Ernő és BÁNYAI János szept. 1–5. között újabb kiszállása hozott értékes adatokat. Részt vettek dr. TÖRÖK Andor elnök vezetésével dr. BALOGH Ernő és BÁNYAI János geológusok, BENKÓ Gyula botanikus, VÁMSZER Géza etnográfus, dr. TAVASZY Sándor EKE-elnök. A fiatalabb tanárnemzedékből: BENDE Vilmos és SZABÓ József botanikusok, JODÁL Károly és MOLNÁR István geográfusok, NAGY Ferenc zoológus, JANCsó Gyula és XANTUS János tanárjelöltek. A rendezés munkájában részt vettek HAVADTÓY Sándor kovásznai református lelkész és DEÁK Tamás földbirtokos. A kommandói fatelep igazgatósága ingyen lakással és az összes szállítási eszközök felajánlásával sietett a kirándulók segítségére. A kiszálló társaság ezen a területen is azt tapasztalta, hogy a gerincvonulatnak megfelelő részében medence-szerű bemélyedések vannak. A rétegek bemérése arra mutatott, hogy az észak-déli csapásban haladó felgyűrt homokkövek antiklinálisokat alkotnak, melyekben kénes, sós és petróleumos források vannak. Kommandó és a Sikló táján bitumenes palákat és opálos rétegeket találtak. Ezekben a palákban halmaradványokat és markazit konkréciókat fedeztek fel. Növénytanai szempontból a Mohos-láp flóráját kutatták át, de igen értékes zuzmó- és mohagyűjtést is végeztek. Az adatok kiegészítése céljából BÁNYAI János és VÁMSZER Géza az év folyamán még többszöri kirándulást rendeztek a tanulmányozott

területekre. Ügyvezető-tanács a jelentést örömmel tudomásul veszi, és mindazoknak, akik a kirándulás előkészítésében és megrendezésében segítséget nyújtottak, hálás köszönetét fejezi ki.”⁷³

December 9-én elküldik a köszönőleveleket DEÁK Tamás földbirtokosnak az előkészítésért, GÁBOR Dezső igazgatónak a kommandói útért, illetve HAVADTÓY Sándor református lelkésznek, BALKÁNY Jenő igazgató-főmérnöknek, VÁCZY Mihály vasúti főmérnöknek, valamennyiüknek Kovásznára. BALOGH Ernő hat nappal később előadást tart a térségről – az *Erdélyi Múzeum* 1940. évi első számában fog megjelenni, a **A Bászkapatak megfordulása** címen. (ORGHIDAN hasonló következtetésű munkája 1939-ben jelenik meg.) December 20-án FELSZEGHI BÁNYAInak köszöni a jelentést, ekkor érkezik a köszönőlevél egy szeptember 9-i látogatás német–osztrák vendégeinek kalauzolásáért is, a szebeni BRUCKENTHAL Múzeumból és Bécsből, az 1928–29-es turisztikai tervek egyik kifutásaként.

1938, a Gyilkos-tó környéke

BÁNYAI viszonya felhőtlen a Múzeummal. Február végén FELSZEGHInek jelzi, sok a kézírata: eddig harmincegy szakdolgozatot és doktori értekezést támogatott a *Székelységgel*. Hogy állanak a múzeumi kiadványokkal, amelyeket korábban javasolt? Különbözik elkopnak a pártolók. Volna két szenzációs MOESZ-dolgozat, parajdi néprajzi munka, Kászon 200 oldalas monográfiája. FELSZEGHI előterjeszti a kiadványok ügyét az igazgató-választmánynak, de Sepsiszentgyörgyön egyelőre az új igazgatót várják, halogatják a döntéseket. HERPEI János nyáron fog csak megérkezni, természettudományi törekvésekre kevésbé fogékony, a Múzeum saját kiadványait illetően érződik rajta, hogy nem székelyföldi, hanem régi kolozsvári. Nem erőlteti az önálló kiadványok politikáját, inkább az *Erdélyi Múzeum*nak küldi tovább MOESZ dolgozatait, és nem vállalja VÁMSZER **Szakadátját** sem. Mindazonáltal jóhiszemű tudós, meleg szívű barát és kolléga, támogatja a mások vállalkozását, és éppúgy közvetíteni próbál az

egymással ellentétbe került munkatársak között, mint korábban CSUTAK. Egyelőre azonban Kolozsváron van, és március 22-én BÁNYAI FELSZEGHInek ír: most állítja össze a Gyilkostói kirándulás tervét (24). Egy hét múlva postázza, küldjék tovább GYÖRGY Lajosnak, különben elszalasztják a támogatást.

Május 23-án a kísérőlevél tanúsága szerint BÁNYAI a kutatóút részletes programját is megküldi az Igazgatóságnak. Pótjegyzéket csatol a meghívandókhöz: tartalékosként számításba jöhet LÉVAI, Școala normală de fete, Székelyudvarhely, SZATHMÁRY Gyula tanár, nagyenyedi BETHLEN Kollégium, NAGY Ferenc tanár, zilahi WESSELENYI Kollégium, dr. SZABÓ Attila tanár, kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Levéltár, BALOGH Antal tanár, csíkszeredai róm. katolikus Líceum. A feltétlenül meghívandók csoportja: TAVASZY, mint EKE-elnök, BALOGH Ernő és fia, XANTUS és fia, NYÁRÁDY és fia, TÖRÖK Zoltán, BÁNYAI, BOGA, BENDE, JÓZSEF János, SZABÓ József, GAÁL István, a budapesti Természettudományi Múzeum igazgatója, JODÁL Károly a szatmári ref. kollégiumból, VÁMSZER, HAAZ Ferenc, SIMÓ László kereszttúri diák, MOLNÁR, JANCsó baróti diák, JAKLOVSZKY Dénes udvarhelyi diák, melléjük kéri még felvenni a listára CSÁKY Mihályt a gyergyószentmiklósi állami líceumból (ő vezette a meteorológiai állomást), CSÍKY Gábor brassói mérnököt. Mellékel 20 db. **Gyilkostó-kalauzt**, elküldeni a visszajelentkezőknek. Szüksége volna régi térképekre. Felkérte helyi szervezőnek dr. CSIBY Andor ügyvédet és dr. CSIKY János orvost, Csíkszeredából. A pótlólagos meghívókat a Múzeum el is küldi SZABÓ T. Attila, NAGY Ferenc és SZATHMÁRY Gyula címére, de nekik végül kénytelen lesz visszamondani a meghívást. SZABÓ T. Attila esetében ez szerencsére nem is okoz gondot, mert mint kiderül, a kiszállás idején más programja van, párhuzamosan ő is lemondja. Május utolsó napján FELSZEGHI BÁNYAI útján küldi Budapestre GAÁL, JÓZSEF és JAKLOVSZKY meghívóját. Ugyanaznap megy el a hivatalos felkérés CSÍKY Jánosnak és CSIBY Andornak.

A résztvevők névsora júniusban véglegesül. CSAKY Mihály azt jelzi vissza, hogy az elején nem lehet jelen, csak július 6–7-én csatlakozhat. HAÁZ Rezső nem tud jönni, mert továbbképzője van, de fia ott lesz. BÁNYAI ekkor meghívót küldet LÉVAInak. VÁMSZER, egyeztetve BÁNYAIval, kéri Múzeumot, hívják meg BALOGH Antal csíkszeredai róm. katolikus főgimnáziumi fizikatanárt is, felmérné a tavat, térképezne. NYÁRADY Erasmus Gyula pótlólagos intézkedést várna el botanikai gyűjtéshez feltételeket teremteni. Igényel-e herbáriumot a Múzeum, mert ha nincs külön igény rá, ő egyetemi alkalmazottként az egyetemnek kell, hogy elszámoljon (az irodalmi közléssel már szabadabban rendelkezik). Növényszárítóhoz 800-1000 ív itatóspapír kell, növényszárító prés, a Gyilkos-tói szálláson egy kályha az itatósok szárításához, és tűzifa hozzá. Valaki fiatal még, segíteni a szárítás körüli, nem éppen kellemes munkánál (egyben iniciálódna). Ezért vinné a fiát is, he nem éppen akkor érettségizik. Huszonegyedikén, amikor BÁNYAI átkéri az addig jelentkezettek névsorát, adatait, FADGYAS Anna a következőkről számolhat be: CSAKY Mihály, HAÁZ Ferenc, JAKLOVSZKY Alfonz, JANCsó, MOLNÁR, VÁMSZER, NYÁRADY Erasmus Gyula, BALOGH Antal, XANTUS és fia, TÖRÖK Zoltán, JODÁL, BENDE, JÓZSEF János, BALOGH Ernő és fia. SIMÓT behívták katonának, Buzából írt. CSIBY és CSIKY János nem válaszoltak. Másnap BÁNYAI átutazni készül Sepsiszentgyörgyön, Bereck felé és vissza. Találkozna FADGYAS Annával. SZABÓ T. Attilának, SZATHMÁRY Gyulának, NAGY Ferencnek azért kell visszamondani, technikai okokra hivatkozva, mert különben nem jutna hely a CS. BOGÁTS Dénes pártfogolta tanárnőnek. Ugyanakkor jelzi BÁNYAI, hogy BALOGH Ernő és fia Kommandóra készülnek, július 4-én érkeznek, szállást kérnek, innen mennek aztán a Gyilkos-tóra. FELSZEGHinek másfelől TAVASZY jelezte, hogy csak 10–11-én érkezik, mert egyházkerületi főjegyzői dolga van. TÖRÖK Andor és KERESZTES Károly, SZABÓ József képviselik a Múzeumot, és LÉVAIt is meghívták. Közvetlen az indulás előtt KERESZTES még

üzen elnökének: fel kellene menniük együtt, 5-én NAGY Jenőhöz tárgyalni.⁷⁴ TÖRÖK Zoltán is ekkor jelentkezik be, hogy már júl. 3-án Szentgyörgyre érkezik gyűjteni és megbeszélésre.⁷⁵

Július végén az ügyvezető-tanács nyugtázhatja a sikeres tanulmányutat.⁷⁶ Dr. TÖRÖK Andor elnök jelenti, hogy a Székely Nemzeti Múzeum elnöksége az idén is megrendezte a szokásos nyári tanulmányi kirándulást, ebben az évben a Gyilkos-tó környékére, igen szép számú szaktársaság részvételével. A tanulmányi kirándulás eredményét majd az egyes szakbeszámolók fogják ismertetni. Másnap ír BÁNYAI TÖRÖK Andornak: Sajnálja, hogy TÖRÖK már nem volt ott a szétoszlásnál. Gyergyószentmiklóson egy pár derék és megértő ember (nem a hivatalosságok) pompás vacsorával vendégtették meg őket. Többen gyűltek oda, mint ők maguk voltak. Másnap oszlottak szét. A tekerőpataki közbirtokosság biztosította két napi ellátásukat, különben a tavalyihoz képest felduzzadt részvétellel deficitbe jutottak volna. Fontos, hogy hasznos tanácsokkal tudták viszonzni a vendéglátást. (Pl. dr. CSIKY Jánosnak, a házára és a gyilkostói vilájára nézve. Úgyszintén BERECZ mérnöknek, tervezett építkezéséhez.) Megfizethetetlen tanácsok voltak. A kalandos táborozások alkalmával aztán sokat emlegették TÖRÖKöt. A Gyilkos-tói kényelem után nehéz napok következtek, koszt- és szállás gondokkal. Kitűnő volt az Olt és Maros forrásának a felkutatása – érdekes, hogy eddig senkinek eszébe nem jutott, jegyzi meg BÁNYAI. Huszonkilencedikén szétküldik a köszönőlevelet, részben BÁNYAI útján (most jelenik meg először a HERPEI aláírása némelyikükön), a címzettek a gyergyószentmiklósi református egyházközség lelkesítő hivatala az előkészítésért, a gyergyószentmiklósi közbirtokosság, ADLER Sándor, LÁSZLÓ Ignác, OLÁH Béla, KISS János, VÁKÁR László, GÁL Ferenc, GAÁL Alajos, dr. CSIKY János, CSIBY Lajos, dr. CSIBY Andor, Gyilkostón NAGY Ödön, dr. MAKKAY Domokos, PÁLFFY Antal, Gyimesbükkön RUSZ Sánta György, Tekerőpatakon GYÖRGY János.

Az 1938. évi tanulmányút dokumentumanyaga a leghiányosabb valamennyi közül, valószínűleg a HERPEI beiktatásának idejével

való egybeesés miatt is. A *Székelység* tér vissza néhányszor a nyári eredményekre: „**Tudományos kutatások a Gyilkostó vidékén.** A Székelyföld kutatására vállalkozók az idén (júl. 4–14-ig) a Gyilkos-tó környékét vették munka alá. A turisztikai szempontból sokat látogatott gyönyörű vidékről aránylag kevés tudományos adat állott a rendelkezésünkre. A kutatók értékes földtani megállapításokat s kövületanyagokat nyertek, amellet szép növény- és rovaranyag került gyűjtés alá. Ezek a feldolgozásuk után a Székely Nemzeti Múzeum anyagát fogják gyarapítani. Megoldás alá került a mesével övezett Likas-havas és Kis-Békás szurdoka. Végre tudjuk az Olt és Maros eredeti forrásait. A tekerőpataki Sugó-barlang, mint egyik fontos ritkaságunk részletes leírás alá kerül.”⁷⁷ Az 1939. évi első, összevont szám szerint: „A Gyilkostóról a kutatót arra hivatott részvevői állapították meg, hogy veszélyben van.” A lapból érthetjük meg a szervezők aggályait is: a politikai háttérre jellemző, hogy pl. egész Csík megyében csak hadtestparancsnoksági engedéllyel szabadott fényképezni. Az 1939. márciusi ügyvezető-tanácsi gyűlés végül még egyszer összegez: „elsősorban kell kiemelni a múzeum természettudós barátainak július 5–14. között végzett tanulmányi kirándulását, amely földrajzilag a Gyilkos-tó, Maros- és Olt-források környékére terjedt ki. Az elért eredményekről a vezető BÁNYAI János geológus írásbeli jelentésben számolt be. Dr. BALOGH Ernő és BÁNYAI János geológusok jún. 26–júl. 1. közt tovább folytatták a kovásznai havasokon a megelőző évben megkezdett kutatásaikat. ... Igazgató bejelenti, hogy a múzeum természettudós barátai búvárkodásaikat az idén is folytatni fogják a Kelemen-havasokon.”⁷⁸

1939

Királyi diktatúra ide, a második világháború kitörésének előestéje oda, az 1939. év iratai azt bizonyítják, hogy a két előző év elvékonyodó adatsora korántsem a székelyföldi kutatóutak kifulladásával függ össze. A vonatkozó dokumentumanyag vélhetőleg ezúttal is csonka, május 15-én egyenesen egy olyan levéllel kezdődik,

amely szerint JODÁL Károly jön a Kelemen-havasokba is. Huszadikán BÁNYAI küldi tervezetét HEREPEI-nek. A kísérőlevél megvilágítja a korábbi években is elkülönülő (előzetes) tervezetek, illetve a munkatervek viszonyát. Most csak a tervezetet küldenék szét, írja BÁNYAI a kísérőlevélben, mégpedig a részvevők számának megállapítására, aztán majd augusztus elején mehetne szét a részletes program.⁷⁹ Előtte el kell még utaznia a helyszínre, hogy a feljutás technikai felét meg tudja szervezni. A tavaszi tervezetben felsorolta a részvételre ajánlottakat. Egy városba egynek küldve, az szétosztja a meghívókat. Keresztúrról MOLNÁRt és SIMÓt ajánlja. HEREPEI nem tudja szétküldeni a körlevelet, mert nem voltak odaírva a címek. A levelet pedig meg kellett semmisítenie. Kicsit átfírta a meghívót is. („A Székely Nemzeti Múzeum természettudós barátai ezidén a Kelemen-havasokat kívánják kutatás alá venni... A kirándulás teljesen a tavalyi előírás szerint fog lefolyni. Mindenféle ellátásról, lakásról stb. előre gondoskodni fogunk, igénybe véve azon vidéken lakó barátaink szívességét...”) Július 31-ig kéri a választ. A fiatalok vagy újak érdeklődjenek a helybeli öregeknél, régieknél.⁸⁰

BÁNYAI június 2-án újraküldi a listát: BALOGH Ernő és orvostanhallgató fia, XANTUS és tanár fia, NYÁRÁDY és tanárjelölt fia, SZABÓ József, TÖRÖK Zoltán és fia, BENDE, HAÁZ Ferenc, JODÁL, LÉVAI, BÁNYAI, JANCsó tanárjelölt Barótról, MOLNÁR és SIMÓ tanárok, VÁMSZER. Egyedül SIMÓ új ember, őt igazították útba majd MOLNÁRral. HEREPEI röviden annyit válaszol, hogy SZABÓ József Németországba készül, ők pedig a Kelemen-havasokban nem tudnak néprajzot gyűjteni, régészkedni, így inkább másféle kirándulnak.⁸¹ A június 8-ra maradt körlevél tartalma a már idézettek mellett: idén a Kelemen-havasok kerül sorra, a tanulmányút Gyergyóban ér véget 26-án (az EME-vándorgyűlés 27–29-én lesz, Gyergyószentmiklóson). A részletes úttervet augusztusban küldik szét. Június 10-én HEREPEI még megírja BÁNYAI-nak SZABÓ József ajánlását a feltételesnek hagyott meghívandókról: CSAPO József, Kézdivásárhely, róm. katolikus

gimnáziumi tanár, paleontológiai érdeklődésű, mert otthon már ilyen és morfológiai megfigyeléseket végzett, PÁLFFY Ferenc csikszeredai róm. katolikus gimnáziumi természetrajz-tanár, botanika, SZATHMÁRY Gyula, nagyenyedi BETHLEN Kollégium, tanár, növényszociológiai megfigyelések, doktorira készül Enyed környékéből, BODROGI János, Kolozsvár, természetrajz-tanár, NAGY Ferenc, Zilah, természetrajz-tanár. HERPEI az első kettő meghívását támogatja, ők a helyiek, akikre máskor is számíthatnak. Június második felében és júliusban sorra beérkeznek a jelentkezések: TAVASZY jön, CSAPÓ felől HERPEI TÖRÖK Andort kérdezteti, NYÁRÁDY nem tud jönni, Antal fiát pedig behívták, PÁLFFY Ferenc részt venne, BENDE jön, BALOGH Ernő jön, a fia nem teheti, CSAPÓ sem tud már jönni, SIMÓ jön, JANCSÓT ugyancsak behívták kötelező társadalmi munkaszolgálatra, MOLNÁR jön. Július végén BÁNYAI megküldi a pontos Kelemen-havasokbeli adatokat. Eljönne előadást tartani Sepsiszentgyörgyre („A székelyföldi ásványvizek gazdasági jelentőségéről” vagy „Célkitűzések a Székelyföld természeti kincseinek felkutatására” témával). Tavalyhoz hasonlóan kérne előlege 4000 lejt élelembeszerzésre, megtéríti, ahogy bejön a kolozsvári pénz. Valakivel visszaküldi a kirándulás végén.⁸² Az igazgató saját zsebéből előlegez.

Augusztus elsején HERPEI hosszú levelet fogalmaz azoknak, akiknek a segítségére számítanak. Maroshévízre BIEDERMANN igazgatónak ír: augusztus 19-én volna a találka Hévízen (esetleg már 18-án úgy négy személy, ez esetben nekik hálólhely kellene). Ebéd az jó volna, majd alkalmi szerelvénnyel fel a végállomásig, onnan a maroshévízi szolgabíróség kezelésében levő menedékházhoz, amely több napos kirándulás központja lenne. Emberre volna szükségük, aki ismeri a csúcsokat és a Neagra-patak katlanát (a Kelemen-havasok belső krátere). A kisvasút végállomására jó volna két ló és egy kísérő, aki visszaviszi a lovakat. A költségeket természetesen viseli a Múzeum. A Kelemen-havasokból majd egy Bélborról értük jövő vezető vinné át őket oda. A gyergyószent-

miklósi BARABÁSSY József fürdőtanácsos segítségét a maroshévízi menedékház használatának kieszközlésében kéri. ZÁRUG Lukács mérnök segítségét is igényelnék, és kéri, tekintse magát egyben a kutatócsoport meghívott tagjának. A borszéki VADÁSZ Józsefnek írt levél: 19-én felmennek Hévízről, 23-án reggel lassú geologizáló út után estére (6-7-re) Bélborra érnek. Ott útbajtenék a borvízforrásokat, gázömléseket, úgy mennének át Borszékre. Itt kérnék segítségét: küldene elébük helyismerő embert 22-én este két lóval a poggyászáért, a maroshévízi menedékházhoz. Bélborban tizenöt emberre szerény hálólhelyet és szerény vacsorát kérnek (becsínált leves tyúkkal, borjúhússal, takarékosan, részletezi az igazgató). Evőeszközt visznek, reggeli teát házilag készítenek, kenyér kell csak. Ebédre szézen sült friss húst kérnének kenyérral, a szabadban fogyasztanak el. A két ló a kalauzzal 24-én is kellene, át Borszékre – kérnék előre megalkudni, amúgy természetben fizetik. Részleteket BÁNYAITól kérhet, ha vállalja mindennek megszervezését. Ha nem tudná vállalni, ajánljon maga helyett valakit. ANGHY István szárhegyi közbirtokossági elnöknek végül: tizenöt tagú kutatótársaságuk Borszékre nézve is hasznos munkának tekinthető: 24-én érkeznének Bélborról, egy vacsorát kérnének (meleg főzelék kis feltéttel – addig tart az ebédre vitt szárazétel), 25-én a reggelit megoldják házilag, de meleg ebéd az szükséges volna (becsínált, kevés gyümölcs?), vacsora (meleg főzelék feltéttel, HERPEI piszkozatában). A támogatás ellenében szaktanácsot adhatnak: öt geológus van köztük! Huszonhatodikán reggeli, ebéd, aztán Gyergyószentmiklós felé valami olcsó autóbusz vihetné le őket.

Augusztus 2-án még nem jeleztek vissza XANTUSÉK, HAÁZ, LÉVAI, BALOGH Antal. Jönnek a korábban bejelentkezetteken kívül TÖRÖKÉK, VÁMSZER, JODÁL. Talán SZABÓ József is megy, mégis. Ötödikén ANGHY válaszol: szívesen várják őket, szállással, ellátással. Hetedikén BARABÁSSY ír: várja őket, ZÁRUG is köszöni a meghívást, segíteni fog. BIEDERMANN is megkapta a levelet, beszéltek, rendben az iparvasúton a felszállítás. A menedékházat

akkor foglalja le majd SUCAVA Ionel főszolgabírónál, ha tudja, hány vendég biztos. Lovakról stb. is gondoskodtak. Tizenkettedikén HERPEI BÁNYAI-nak ír: VADÁSZ nem választ, Borszék tehát az egyetlen bizonytalan részlet. BÁNYAI négy nap múlva jelez vissza: köszöni a megelőlegezett 4000 lejt. Írt VADÁSZ is, egyenesen neki, és úgy tizenkét részvevő maradt (a fiatalok behívót kaptak). Mi van SZABÓ Józseffel? Örülnének, ha TÖRÖK Andorral felmennének 23-án Borszékre. Amúgy szét lehet küldeni a munkatervet (24).

Az út szerencsés befejezése után BÁNYAI augusztus 31-én ír az Igazgatóságnak: SZABÓ Attilával küldte a közetanyagot, a többi még meghatározás alatt, nála van. Szeptember 15-ig küldi a jelentést és elszámolást is. Egy „Dacit”-cédulán kéri kijavítani a gyűjtési helyet (Pietrosul helyett Pietricelul). Az őszi Székelységben megjelenik a híradás a kutatóútról és eredményeiről: „Kutatás a Kelemen-havasokban. A nyaranként útrakelő, s a Székelyföld eddig elhanyagolt pontjait felkereső kutatósereg ezidén aug. 18–27. közt a Kelemen-havasok eddig nehezen hozzáférhető helyeit kereste fel. Igen értékes megállapításai e munkának a különböző andezittípusok, vulkáni utóhatásra módosult zónák, az egykori gleccsernyomok felismerései voltak. Épp így Bélbor és Borszék fürdő is bekerültek a munkába.”⁸³ Október 29-én a szabályos beszámoló is megérkezik HERPEI-nek, együtt az elszámolással. Egyik példányt BÁNYAI GYÖRGY Lajosnak kéri továbbítani. Köszönőiratok a következő címekre menjenek: BARABÁSSY (a hévízi ebédért), BIEDERMANN (vendéglátásért és a kisvasútért), CSEKME Ferenc (kisvasúti szállítás és bélbori szállás szervezéséért), CZIMBALMOS András borszéki igazgató (aki a borszéki ellátásban fáradt), ANGHY (borszéki vendéglátásért), ZÁRUG (szervezésért), VADÁSZ és felesége (élelmezésért). Utóirat: a beküldött ásványok mellett cédulák vannak, így a fiókokban ki lehet rakni a skatulyákba. November 11–14. között KERESZTES és HERPEI megküldik a jelentést GYÖRGY Lajosnak, köszönve a támogatást; küldik a köszönőleveleket is BIEDERMANN

Viktor fatelepi igazgatónak Maroshévízre, CSEKME Ferenc fatelepi tisztviselőnek, VADÁSZ József nyugalmazott igazgató-tanítónak Udvarhelyre, ZÁRUG Lukács mérnöknek és BARABÁSSY József nyugalmazott főerdőtanácsosnak Gyergyószentmiklóásra, ANGHY István közbirtokossági elnöknek Szárhegyre, CZIMBALMOS András igazgatónak Borszékre, nemkülönb BÁNYAI-nak.

1940. március 29-én az ügyvezető-tanács jegyzőkönyv emlékezik meg a nyári tanulmányútról: „A múzeum 1939. évi tudományos munkájának ismertetése során (HEREPEI) kiemeli a múzeum természettudományos barátainak 1939. aug. 18–25. között megtett Kelemen-havas kirándulását, amelynek eredményéről a vezető BÁNYAI János geológus írásbeli jelentésben számol be.” Ekkor már össze van állítva a nyári terv is, azé a tanulmányúté, amelyre nem fog sor kerülni: a Székelyföld kutatásának 1940. évi munkatervében megnevezett cél a gyimesi völgykatlannak, főként a Nagyhagymás–Terkő felől eső részének az átkutatása, amelyet általában Gyimes-Hidegség néven ismernek. Március 18-án HERPEI el is küldi GYÖRGY Lajosnak BÁNYAI tervezetét. Ha időszerűnek látja, fűzi hozzá, venné elő a tavalyi, HERPEI-féle terveket is – HERPEI néprajzi és régészeti kiszállásokra készül párhuzamosan. Április 10-én megnyugtatja BÁNYAIT, átadta a levelét GYÖRGY Lajosnak. Ifj. XANTUSTól viszont se mohát, se zuzmót, semmilyen természetrajzi anyagot nem kapott. Ugyanakkor a politikai légkör mind feszültebb: el kellene halasztani a nyárra, írja, a természetrajz-földrajz szakos fiatal tanároknak szánt gyakorlati tanfolyamot, katonai szolgálatra hívták be valamennyiüket.

A következő adatot majd csak a Székelység 1943. évi április–májusi száma szolgáltatja (1).

Melléklet

1.

Mi van a székelyföldi nyári kutatóutakkal?*

Lapunk szerkesztőségéhez igen sok oldalról jött érdeklődés, hogy mi az oka annak, hogy a megszállás éveitől minden évben megrendezett kutató út éppen most, a szabad fellélegzés idején maradt abba?

Az 1928. évben megindult a Székely Nemzeti Múzeum kebelében működő önkéntes kutató seregéről most már szabadabban beszélhetünk. Egyelőre csak vázlatosan érintjük ezt a példaszerűen, öntudatosan dolgozó kis sereg munkálkodását. Tagjai bizonyos tervszerűséggel oly módon hívtak egybe, hogy lehetőleg minden tudományág egy-egy már elismert képviselőjén kívül fiatalabb tanárok, akiknek nem volt módjukban a tudományos külső s a belső feldolgozó eljárásokban gyakorlatot szereznii, társultak. De a fokozatos utánpótlás elvénél fogva a gimnáziumok felsősei közül is vettünk fel, akikkel egy kis garancia már mutatkozott a kutatómunkához! Az ügynek segítőtársai vidékenként azok a minden magyar ügynek lelkes pártfogói, akiket a kirándulások technikai részéhez lekértünk. (Itt tűnt ki, hogy kik a nemzeti mozgalmainknak igazi önzetlen támogatói! Majd egyszer arra is sor kerül, hogy kik nem félték a hatóságoktól és az anyagi áldozatoktól s a fáradságtól sem. Annyi bizonyos, hogy úgy a kutatók – valamint a helybeli segítő jóakarókról nem feledkeztünk meg!)

A visszatérés után eddigi szünete ennek a szabad munkaközösségnek nem jelenti, hogy az új körülmények közt felesleges lett a működése, vagy az eddigi munkálkodók fáradtak bele. Az egyedüli ok a szokásos tempóban két hétig mintegy 20 résztvevőnek az ellátásáról való gondoskodás, amelyet a mostani körülmények közt nem is annyira a pénz, mint a háborús állapotokkal járó nehézség okoz!

2.

... .. !

A Székely Nemzeti Múzeum fennállásának 50 éves évfordulóját a Múzeum vezetősége a megünneplésen kívül a mai nehéz viszonyok dacára is azzal óhajtja emlékeztetessé tenni, hogy tervbe vette a Székelyföld monografikus tudományos feldolgozását, mely hivatva lesz egyúttal Székelyföldünk sok közgazdasági kérdéséhez is alapul szolgálni.

Ebből a célból a kolozsvári testvér Erdélyi Múzeum Egylet kb. tíz tagból álló, s lehetőleg minden kutatási területet reprezentáló csoportját hívta meg a Székelyföld nevezetesebb pontjainak a bejárására, s mint a mellékelt program is mutatja, városuk s környéküknek is fontos szerepe jut e megkezdődő kutató munkában.

Tisztelettel kérjük azért Nagyságodat, hogy mint székely fajunk tevékeny vezető embere, a kutatóink fogadtatásának és elhelyezésének ottani megszervezését elvállalni méltóztatssék.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy megérkezés esetén a tervbe vett idő keretei közt szakembereink készséggel állnak a helyiek rendelkezésére, ezzel is viszonyozni óhajtván vendéglátóink áldozatkészségét.

Egyben tisztelettel kérjük, hogy összekötöttései révén, főként erkölcsi testületektől, az általános költségek fedezésére egy szerényebb pénzbeli támogatást is kieszközölni szíveskedjék.

Ismételve kérve Nagyságodat Székelyföldünk és fajunk érdekében megindított akciónak támogatására,

Maradunk kiváló tisztelettel, a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának nevében.

Dr. TÖRÖK Andor elnök, CSUTAK Vilmos igazgató

3.

A Székely Nemzeti Múzeum által rendezett székelyföldi kutató körút tervvázlata (1928)

Szept. 6-án de. 8.53-kor indulás a gyorsral Kolozsvárról.

Este 20.17-kor érkezés Sepsiszentgyörgyre.

7-én Sepsiszentgyörgy és környéke (Múzeum, Sugásfürdő, Olt menti teraszok.) Estély 1/2 9 órakor a múzeumban.

8-án autóbusszal Rétyi Nyíren, Borosnyón át Kovásznára. (Pokolsár, Gőztlő, Horgász, HANKÓ- és Árpád-források, régi vasbánya.) Este érkezés Kézdivásárhelyre.

9-én de. Terasz-tanulmányok. Prehisztorikum. Autóval Bálványosvár fürdőtelepre. Útközben Torján át református templom. Terasz. Du. Bálványosvár, a fürdők megtekintése, estére gyalog a Büdös-barlang érintésével a Szent Anna-tóhoz, ahol az új turistaszállóban meghálás.

10-én reggel a Mohos-tavon át Nadas-fürdön gyalog le Csíktusnádra, onnan autóval Csíkverebes-Csatószeg, Csíkszentimre, Csíkszentkirály, Csíkszögöd érintésével Csíkszeredába. Ebéd után a város környékének a bejárása. HEWIG-féle langyos borvízfürdő. 11-én Csíksomlyó és környékének geológiai, történelmi részleteinek tanulmányozása. (Csíkdélnei-Szentmiklósi templomok.) Kristályos pala feltárások.

12-én autóval Gyergyószentmiklósról, útközben mindenütt megállás a nevezetesebb helyeken (Csíkrákos, Karcfalva, Szenttamás, Geréce-tető, Tekerőpaták stb.) Ebéd után Gyergyószentmiklós közvetlen környéke, szárhelyi márványbánya. Kolostor, LÁZÁR-kastély stb.

13-án autóval ki a Gyilkos-tóhoz.

14-én 8.50-kor indulás vonattal Csíkszeredába. Érkezés 11.21-kor. Innen autóval a Hargitán át Székelyudvarhelyre. (Útközben hargitaligeti opálbánya és opálbarlang, Oláhfalva, szentkeresztbányai vaskohó, Lobogó-Dobogó fürdő, Homoródfürdő, Máréfalva, etnográfia).

15-én Székelyudvarhely és környéke. (Sós fürdők; Árvátfalva, szarmata kövület-lelőhely; Szejkefürdő, ORBÁN Balázs sírja).

16-án vonattal le Székelykeresztúrra (Sóskút, Fiafalván iszapvulkánok). Du. 1/2 2 órakeret vonattal hazaindulás Kolozsvárra. Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányi gyűlés. 1929. március 23.

4.

NYÁRÁDY Erasmus Gyula CSUTAK

Vilmosnak

Kolozsvár, 1928. szept. 24.

Kedves Barátom!

1. A székelyföldi kutató körütről hazaérkezve, magunkat kipihelve, a körútra vonatkozó munkálatoakat elvégezve, első dolgom, hogy Téged e levél keretében a legbarátságosabb érzésektől eltelve az alábbi ügyekben felkeresselek.

2. Elsősorban is hálás köszönetet mondok Néked és egyúttal mindazoknak, akiket még megillet, azért a páratlan szívességért és okosságért, amelynek folytán a „Hargita-kutató körutat” megszervezték és keresztülvitték. Ami számomra a szaktudományi eredményeket illeti, tekintve az erősen előhaladott vegetacionális szezon, nem volt túlságosan figyelemre méltó, ám ha végig gondolom az egész roppant területet, amelyet bejártunk, örömmel kell megállapítanom, hogy nagy előhaladást tettem a „Székelyföld” topográfiai megismerésében, most már jobban tudom, hogy ezentúl mit hol kell keresnem. Végre pedig nem kicsinylendő a „Székelyföld” ama sokoldalú megvilágítása sem, amelyet ki-ki a kutatótársaság különféle tudományágat képviselő tagjaitól a helyszíni kutatás és autopszia közvetlensége útján nyerhetett.

3. Bátor vagyok a Hargita-kutató körutunkból egynehány fotográfiát küldeni. Én több nyugati Múzeumnál láttam, hogy azok nagy kintartással fejlesztik kép- és fényképgyűjteményeiket. Ezek a fényképgyűjtemények nemcsak a Múzeum látogatóinak okoznak gyönyörűséget és szórakozást, hanem nagy fontosságúak a szakemberre nézve is, mert az ország területén szétszórta élő fotográfusok érdekesebbnél érdekesebb felvételei össze lévén gyűjtve, nem kallódnak el a tudomány s a művészet nagy kárára, és a szakemberek munkáik illusztrálására igen sokszor igen fontos képe-

ket kapnak az ilyen gyűjteményekben. Tudtommal Nektek ilyenemű gyűjteményetek nincsen.⁸⁵ Azért küldöm tehát a felragasztott fényképeket a Múzeum részére, hogy ha ilyféle gyűjteményt szándékoznátok kifejleszteni, abban a mi Hargita-kutató körutunk egyes jelenetei megörökítve és képviselve legyenek. Természetesen a képgyűjteményt kultiváló Múzeum folytonosan kéri a fotográfusokat, hogy jól állandósított képeiket küldjék be a Múzeumnak. – A fel nem ragasztott példányokat a Te személyes használatodra küldöm.

4. Küldök egyelőre csak néhány növényt Múzeumod részére, inkább demonstrációs célokra. Ezek a Székelyföld nevezetességei közé tartoznak. Nektek nincsen meg, vagy ha megvan (mint pl. a Havasi gyopár), az annyira ízléstelenül van szárítva, hogy ilyet a közönség elé kifüggeszteni nem helyes.⁸⁶

5. Áttérek most a csíkkarfalvi templom ügyére. Az alább bemutatott rajz számozásából világosan látható, mi minden méret kell, hogy a templom kicsinyített hasonmását hűen és arányosan előállított hasonmását hűen és arányosan előállíthassuk. Így pl. kell a körfal 1-2 átmetszeti mérete, ha pedig a körfal ellipszis volna, akkor kell az erre merőleges átmetszeti méret is (20-21). Kell a falvastagság az 1-5, 6-2, a templom hossza 3-4, a templomnak a falaktól való távolsága 5-3, 4-6, 19-20, 21-18, a támoszlopok elhelyezése és vastagsága 16, 17, 23, a torony vastagsága 3-22, a templom falának magassága 4-13, a fedél magassága 13-14, a torony magassága 3-15, a körfalnak a mellékelt ábrából megérthető jól következő méretei: 1-11, 5-7, 7-8, kell továbbá lehetőleg pontos alaprajz, melyre a méretek hiba nélkül fel legyenek tüntetve. Kellene a Templomról oldalnézetben egy fotográfia is, amelyről az ablakok elhelyezését és egyéb arányokat meg tudnék állapítani. Ha mindezeket az adatokat elkülditek nekem, akkor én a tél folyamán költségmentesen és díjtalanul elkészítem nektek, úgyhogy a jövő nyáron már ágálhattok vele. Természetesen az elszállítást nektek kell viselnetek.

6. Áttérek most arra a dologra, miképpen lehetne a Székely Múzeum Növénygyűjteményét rendezni, más szóval, mivel ott alig van mit rendezni, miként lehetne a Múzeum embeli gyűjteményeit felszaporítani, legalább olyan mértékben, hogy a Székelyföld nevezetesebb növényei, helyesebben a Székelyföld flórája együtt legyen, s az a modern muzeális és tudományos követelményeknek megfeleljen. Ennek elérésére a Múzeumnak némi áldozatot kellene hoznia. Az áldozat az volna, hogy be kellene szerezni egyelőre vagy 1000 ív fehér színű és 5000 ív vastagabb, szürke színű, kettőbe hajta 24 x 40 cm nagyságú növény szárító (ítató) papírost, továbbá legalább 3 db. vas növényprést, melyet helybeli lakatos elkészít-

het, s amelynek leírását megadhatom, ha megrendelésére kerülne a sor.⁸⁷ A herbárium rendezéséhez később kellene fog tetszetős színű borítóív és világos herbáriumi lapok, amelyekre a növények ragasztatnak, de ezek csak az itatósök ügye után következnek. Kell a gyűjtemény céljaira nyomtatni a Múzeum nevével ellátott etiketteket, amelyekre íródik a növény neve, lelőhelye stb., s amely a növény mellé ragasztatik. Kell egyúttal egy nagyocska doboz gumibetű, hogy az etiketteket, illetve a lelőhelyeket sajátkezűleg nyomtaszuk, mert ezt rendszeren számos példányban kell nyomni, s emellett így szebb és csinosabb, olvashatóbb, mint a kézírás. Egyéb aztán nem kell semmi, csupán ember, aki dolgozik.

No most már a környék, ti. elsősorban Szentgyörgy környéke flórájának összegyűjtésére a legkitűnőbb segítség Líceumotok természetrajzi tanára⁸⁸, az ő II. és VI., botanikát tanuló és növényt gyűjtő osztályaival. Távól élő botanikus sohasem tudja úgy összegyűjteni, különösen a tavaszi flórát, mint az, aki helyben lakik, s a vidék minden elrejtett zugát is tetszés szerinti időben felkutathatja. A földolgoz az, hogy a gyűjtött anyagot helyesen preparálják, és kifogástalanul szárítsák meg, valamint a gyűjtés helyét és dátumát kifogástalanul és következetesen feljegyezzék. Mindez könnyen fog menni, ha a fent elősorolt dolgok beszeriztetnek. Ha majd a kezdet nehezen fog menni, bármiben szívesen útbaigazítással szolgálók.⁸⁹

7. A Múzeum Herbáriumának fellendítésében szívesen vállalnék én is aktív szerepet, mint amiről már volt is szó ottlétem alkalmával. Ebből a célból a jövő évben legalább két ízben kellene minimum 10-10 napig ott tartózkodnom, és pedig első ízben május vége felé, második ízben július elején. Hogy ez lehetséges lehessen, szükséges volna, hogy a dolgozóhelyiségül kinevezett hely egyúttal szállást is nyújtana részemre.⁹⁰ Én természetesen tanulmányoznám és összeznám a vidéket, mindenünnen odahordva az anyagot, melyet ügyes be-tanított székely tanuló segítségével megszáritanánk. A kész anyagot megfelleznők a Székely Múzeum és a mi múzeumunk között,⁹¹ mert csak így indokolt intézetem-től való hosszas távollétem. Én minden növényfajt több példányban gyűjtök, úgyhogy van miből felezni. A Nektek maradót részét rögtön szakszerűen determiná-lom, beosztom, s ha lesz végleges papír, az ügyes tanu-lókkal felragasztatom. Ott tartózkodásom természetesen nem csupán Szentgyörgynek fog szólni, hanem kirándulásaimat a Hargitára, Gyergyóra, Békásra stb.-re is kiterjeszteném. Amennyiben esetleg utamat innen nem Szentgyörgy felé vissza, hanem Kolozsvár felé venném, valaki velem jöhetne, aki a kiránduláson sze-dett növényeket visszavinné, hogy megszárazzátok. Az ilyen kirándulásomban természetesen a Múzeum

erkölcsi tekintélyét is igénybe venném,⁹² amennyiben az ő ajánlásával a Székelyföld különböző falvaiban, ahol az est utolérne, szállást könnyen kaphatnék, sőt, magá-tól jönnének a vidékre vonatkozó útbaigazítások is.

8. Kedves Vilmos Barátom, az elmondott dolgok felett kegyeskedjél gondolkozni, s annak előnyeit vagy hátrányait jól megfontolni. Ez annyival is inkább fontosabb, mert, egyelőre legalább, nem igen fogtok kapni szakembert, aki ilyen, elvégre elég nagy munkára vállalkozzon. Egy rendszeres nagy gyűjtemény előállításához hosszú idő szükséges; azonban több mint két év-tizedes gyakorlatom és ebben a tudományágban való jár-tasságom alapján remélem, hogy az ötvenéves múzeumi jubileumotok alkalmával valamicskét és főleg rendez-tet, mégiscsak be tudtok mutatni a világnak. Ebből a szempontból kár, hogy az öszeköttetéseink nem régi keletűek. Természetesen belőlem nemcsak a Múzeum növénygyűjteményének fellendítési vágya beszél, hanem egy kis önző dolog is, mert nekem, aki az egész ország florisztikájával foglalkozom, ez igen jó alkalom lesz Erdély keleti felének alapos megismerésére.

Úgy érzem az elmondottak után, hogy a további fecsegésekre nézve a tárgyidő kimerült, miért is lete-szem a tollat, pardon, nyugodni hagyom a billentyűket, s nem kínozlak tovább ilyen száraz dolgokkal. Ha Kolozs-várra jössz, el ne mulaszd, hogy engem felkeress.

Feleségem szívélyes üdvözlését küldi az enyém-hez csatoltan, vagyk baráti üdvözléssel csekély híved
NYÁRÁDY Gyula

*

(Kiegészítések előbbihez)
Kolozsvár, 1928. szept. 29.

Kedves Barátom, úgy látszik, a második levelet kell már írnom, mert mióta a fentit megírtam, azóta eltelt egy hét, főképpen az üvegpreparátumok elkészítésével, mellyel bizony nagyon sok pepecselő munka jár. Küldök tehát néhányat a Székelyföld növénydezi-derátumaiból üveg közé foglalva; ez így nemcsak hogy fölöttébb elegáns, de a bezárt növények portól, nedves-ségtől, molytól védve lesznek, azután meg tanulmá-nyozásuk, szemléltetésük elülről vagy hátulról egy-aránt kitűnően történhetik. Az átlátszó preparátumokat lehet *diapozitív gyanánt* ablakba akasztani. Ha azonban vízszintes lapon vagy a falon lesz elhelyezve, akkor alája okvetlen *fehér papír teendő*, hogy érvényesül-jenek. A Harmatfüvek életének magyarázó táblácskája azonban mindenesetre a két Harmatfü-preparátum közé essék, mert mind a kettőre vonatkozik. Sajnálom, hogy a gyopárnál a magyarázatot a hátához kellett tennem, miután elől a színes írás nagyon ízléstelen lett volna. No ha még valami eszembe jut a pakolásig, majd egy harmadik szakaszban írom meg. Üdvözlét: NYÁRÁDY

5.

BÁNYAI János CSUTAK Vilmosnak
Székelykeresztúr, 1928. okt. 20.

Keves Vilmos barátom!

Ajánlott leveled (megkaptam), s elsősorban is köszönettel nyugtázom kedves elismeréseidet a kirándulásra vonatkozóan, s végtelen jól esik, hogy eredményesnek tartjátok, s egy jól beinduló, nemes munka kezdetének. Adja Isten, hogy úgy legyen.

Az eredményességnek kifelé való demonstrálására azt hiszem, jó hatással lesz mellékelt két irat is, amelyeket a múzeum nevével továbbítsd, légy olyan jó, dr. PÁL Gábornak és dr. LÁSZLÓ Dezsőnek. Én ugyan talán az egyszerűség kedvéért elküldhettem volna Szárhegyre és Tusnádra is, de én azt hiszem, úgy a múzeum mindennapi propagálása, valamint a nekünk nagy szolgálatot tevő segítőtársaink reputációja érdekében is ezt a különben nem praktikus közvetítést meg kell csinálnunk. Azt hiszem, ezt a részét a dolognak megérted, és nem kell bővebben hangsúlyozzam. Ti majd a hivatalos kíséző iratokban kérjétek meg PÁLT és LÁSZLÓT, hogy ők, mint akikkel összeköttetésben voltunk, továbbítsák az érdekelteknek a kutatásaink eredményét.

Jó volna, ha az érdekelt területek helyi lapjaiban ezeket a dolgokat megfelelő kommentárral közölnénk, a Múzeum és a közbenjárók érdemeinek a hangsúlyozásával (a mi személyeink maradnának a háttérben!) Ez nagyon frappáns összehasonlításra adhatna alkalmat a tavalyi, hatóságilag agyontámogatott geológus-körút eredményeivel szemben.

Így látnánk, hogy már ilyen hamar is megvannak a praktikus eredmények, amit követnek a többiek is!

Ami az üres fiókokat illeti, azok állandó evidenciában vannak, s már készülöben is vannak a díszesen csiszolt aragonit példányok s más minden is, ami a kitöltésre szükséges.

Valószínű, hogy mostanában nem tudok Feltek menni, ha ugyan valami Vásárhelyre⁹³ nem rángat (aminek nem örvendek!)

De ha már megígértem volt az előadást, úgy karácsony után tarthatnám azt meg, s akkor aztán a pót-munkákat is elvégzem a múzeumban. Amennyiben szívesen veszitek, az akkor rendezendő estélyre a feleségem is elvinném, aki, hogy hiába ne utazzék, egy énekszámmal az én zongorakíséretem mellett szívesen vállalkozik a program bővítésére. (Székely szerzőktől!)

Ami ROEDIGER bácsit illeti, azzal lehet valamit csinálni.

Ugyanis bontások csak fel nyugodtan azokat, s amelyeket én meg is jegyeztem, sürgősen küldjétek el nekem. Nagyon fontos vizsgálatokról van szó. Majd

hallasz később róla többet. A maradék anyagot pedig ne bántásatok, azt hagyjátok ott a ládátkban, s mondjátok meg kerekén, hogy az én határozott kívánságomra történt, de a többit nem bántottátok, az ott van. Nem értem, mit akar az öreg: no de hadd rá! Ha hamarjában nem kerülne elő az én megjegyzett pár darabom, úgy a vastagabb és sárgásan, vörösen színezett aragonitokból egy párat külön-külön burkolva küldjétek el! (Tudod, a vajnafalvi előforulásokról van szó.)

No, egyelőre ennyit!

A képekre van gondom, de még késem az elküldésével, mert a kiköpözésük sok munkával jár, tekintve, hogy sokfelé kell küldni, s ehhez több türelem kellene, mint az enyém. Különben jelezhetem, hogy jól sikerültek, bár nem lesznek oly imponálóak, mint a BALOGHÉ (6 x 9!! csak), de nagyítva nagyszerűek lennének!!

Feleséged Ónagyságának kezeit csókolva az ismerősöknek üdvözlötet küldve szeretettel ölel

Jani

6.

A tusnádfürdői főkút új foglалásának kérdéshöz

Székelykeresztúr, 1928. okt. 20.

A Székely Nemzeti Múzeum által rendezett székelyföldi kutató körút alkalmával a társaság geológus tagjai dr. PÁL Gábor úr óhajára 1928. szept. 10-én megvizsgálták a főkút környékét, s a megbeszélések folyamán kialakult véleményt van szerencsém a következőkben összefoglalni.

Tekintettel arra, hogy a Főkút a vizét nem a felszín borító andezittörmelékéből, hanem az általa letakart meszes kárpáti homokkőrétegből nyeri, azért csak úgy lehet állandó jellegű új foglалást csinálni, úgy a víz mennyiségére való tekintettel is, ha a köpi direkt a homokkőből előtörő forrásra helyeztetik el.

Ezt két módon lehet elérni, vagy a megélhetés nagy földmunkálatot kívánó kőbányászati felszíni műveletekkel, vagy pedig fúrással.

Az első esetben úgy irányítandók a munkálatok, hogy az ne aknaszerű legyen, hanem az Olt felső oldalán indítva úgy a felszínre kerülő források vizének, mint a széndioxid lefolyásának is meglegyen a természetes esése.

Fúrás esetén gondolni kell a vörösfenyő-csővekkel történő kibélelésre is, és épp azért megfelelő nagy kaliberrel indítandó. Átlagosan mintegy 40 m mélyfúrással kell számítani, tekintve, hogy a közelben a vasúti hídnál a homokkővek már a felszínre is kilépnek.

Tekintve, hogy gáterupcióra is lehet számítani, azért e fúrást csak specializált vállalatnak lehet a

kezébe adni, amely megfelelő tudással és technikai felszereléssel rendelkezik.

Mindenesetre e munkálatok kritikus volta miatt tanácsos egy szakértőnek állandó jelenlétét biztosítani.

BÁNYAI János sk.

geológus tanár

7.

A szárhegyi márványtelepek feltárási helyének megválasztásáról

Székelykeresztúr, 1928. okt. 20.

A Székely Nemzeti Múzeum által a Székelyföldön rendezett kutató körút alkalmával a Társaság geológus tagjai készséggel tettek eleget a szárhegyi érdekeltségek dr. LÁSZLÓ Dezső képviselő úr által tolmácsolts kérésének, hogy a feltárások megtekintésével adjanak tanácsot a munkálatok helyének a megválasztására. 1928. szept. 12-én (egy) délután szánva rá a kutatások megejtésére, az utólag folytatott megbeszélések alapján a következőket van szerencsém közölni.

A szárhegyi előfordulások egy elszigetelt, levágtott részét képezvén a gyergyói márványvonulatnak, az elszakadás olyan települési zavarokkal járt, mely a szárhegyi tömzs északi és nyugati részein levő rétegeket apróra zúzta szét. Emiatt e részeken monumentális építményekhez alkalmas darabokat nem lehet találni (legalább is rentábilis állandó üzemet foglalkoztató mennyiségben nem). Viszonylag ez a feldarabolódása alkalmassá teszi az építőkö és kavicsoló anyag olcsó kitermelésére is!

Nagyobb tömbök kitermelésére csak a tetőn a a kápolna melletti kisebb feltárás vagy a keleti részen a templomhoz közeli hely alkalmas.

Mindenesetre legcélszerűbb volna az összes kőszükséglet kitermelését e helyekre koncentrálni, amennyiben a magánérdekek ezt megengedik, mert így hamar és különös feltárási költségek nélkül lehetne elérni a destruált felszín alatt az ép és nagy értéket képviselő márványrétegeket. Természetesen itt aztán, érthetően, a robbantási kitermelési módot be kell szüntetni.

Alulírott kiegészítésül, mint privát véleményt hozzáfűzi mindezekhez, hogy amint épp a kiránduláson begyűjtött anyag laboratóriumi vizsgálatából kitűnt, a márvány egyes helyeken nem homogén, hanem tartalmaz más ásványi anyagokat is, főként kvarcot, ami a csiszolás- és fényesítésnél mint rondító szerepel és ez sokat levon az értékéből, sőt esetleg egyenesen a kő karrierjét is veszélyeztetheti.

Épp ezért szükségesnek találnám egy komoly, öntudatos indusztriálási akció bevezetése előtt, ha egy részletes, s a helyszínen végzett vegytani vizsgálatokkal kapcsolatos geológiai felvétel megejtésére határoz-

nák el magukat az érdekeltek, amelynek az eredménye az volna, hogy a meghívott szakértő a már ajánlott helyeken is kijelölné pontosan a kitermelésre alkalmas részleteket s viszont egy kijelölt megbízottat betanítana arra, hogy miképpen lehet a csiszolásra alkalmas darabokat egyszerű vegyi kísérletekkel felismerni.

E vizsgálatok megejtésére, amelyek nem vennének hosszú időt igénybe, ez idő szerint dr. BALOGH Ernő marianumi tanárt ajánlhatom (Kolozsvár).

BÁNYAI János sk.

geológus tanár

8.

1929. március 23-i igazgató-választmányi gyűlés, CSUTAK rövid jelentése (részlet):

„Igazgató jelenti, hogy erdélyi szaktudósaink egy kis csoportját szeptember elején tíznapos székelyföldi körútra kérte fel, hogy közvetlen szemlélet útján ismerjék meg székely népünket és Székelyföldünket, s utána önként ajánlják fel tudományos szolgáltatukat a múzeum javára, s elsősorban dolgozatokat írjanak a kiadandó **Emlékkönyv**be. A kiránduláson részt vettek dr. SZÁDECZKY Gyula egyetemi tanár, országos főgeológus elnökle alatt BÁNYAI János geológus, aki igazgatóval együtt a tanulmányi út szervezője és vezetője is volt, dr. BALOGH Ernő geológus, dr. TULOGDY János geológus, dr. NYÁRÁDY E. Gyula botanikus, K. SEBESTYÉN József heraldikus, HAÁZ Rezső festőművész, etnográfus, dr. ROSKA Márton ősrégész, és igazgató, mint historikus. A körút költségeinek fedezésére két tudományos estélyt tartottak. Szeptember 7-én Sepsiszentgyörgyön és 15-én Székelyudvarhelyen. Ezek tiszta jövedelme 9418 lej volt. Ehhez járult egyesek adománya 6120 lej összegben. A kiadás volt összesen 8558 lej 50 bani. Maradt tiszta jövedelem 6979 lej 50 bani. Szaktudósaink kutatásaikat folytatni fogják, és bizonyos, hogy ez a kirándulás és a későbbi kutatások a Székelyföldre vonatkozó ismereteinket lényegesen szélesbítené fogják.”

9.

KÖNTZEI Gerő CSUTAK Vilmosnak

Küküllővár, 1934. júl. 3.

Kedves Vilmos Barátom!

Tegnapelőtt jött soraidra íme pontok szerint közlöm szerény véleményemet!

1, Milyen üvegeket stb. hozz Udvarhelyre? Legfeljebb vagyis legalább négy db. széles szájú erős üveg kellene, 20 cm magasság körül, melyek parafadugóval jól zárhatók kell legyenek (3-4-5 cm szélesek) hullők és bogarak részére; csak félig szabad meg-

tölteni 50-60%-os szeszszel! Egyebet ne hozz! Ti, kisebb üvegeket (gyűjtő- vagyis zsebbeli) és méreggel felszerelt üvegeket én elegendőt fogok vinni nemcsak a magam részére, hanem esetleg a fiúk részére is.

2, Ha teheted, *július 9-én délig legyetek Udvarhelyt!* Ugyanis aznap délután lenne az értekezlet, s akkor lesz a pontos program is megállapítva; tehát részleteket nem tudok írni. BÁNYAI küldött nekem részletes programot, de azt én és a gyűjtők, mondjuk rovar- és hüllőgyűjtők nem tarthatjuk be, mert az csak geológusoknak és turistáknak felel meg; rohanás és egész napi gyaloglásoknak nem lenne eredménye a táskában; mi gyűjteni akarunk, és ahol egyszer megjelenünk, azt a területet átkutatni minél alaposabban! Ezért központot kell megállapítsunk (ott Udvarhelyt megbeszéljük, mert én a helyi viszonyokat nem ismerem!), és ott kényelmesen, de alaposan gyűjtünk minden állatot, amelyre a Múzeumnak szüksége van vagy lehet!

3, A fiadon kívül 2-3 ügyes fiú elég lesz!

4, Az útiköltségek összegét én innen nem tudom; kb. egy jó kenyér és 1 1/2 kg szalonna, só (akinek telik szalámi, 1 kg) minden gyerek hátizsákjában jó, ha van. Ha Oláhfaluban megtelepedhetünk pár napra (autóbusz megy odáig – azt hallom) – akkor ellátom én friss hússal (pisztránggal) az egész társaságot, sőt, meg is sütöm nektek!

5, Felszerelés? Könnyű turista ruházat, jó cipő és néhány pár harisnya (ha jársz sokat, akkor a láb a fő!), és eső ellen valamelyes védelem vagy turistagallér, lódenköpenyeg igen jó! Hátizsák okvetlen kell, akármilyen kicsiny legyen... A kalap vagy szalma, vagy sapka, vagy zsebbe is tehető puha használt kalap. Bicska szükséges mindenkinek, botot ott kapunk elegend az erdőn!

Szóval a részleteket megbeszéljük még azokról a szükségletekről, amelyeket még Udvarhelyt is beszerezhetünk. Amiket már írtam, azokat hozzák a fiúk magukkal!

Én július 7-én délután már Szovátán leszek, és már gyűjteni is fogok aznap, 8-án ismét Szovátán gyűjtök, és július 9-én reggel az autóbuszsal megyek át Udvarhelyre BÁNYAI szerkesztőségéhez (BENEDEK Elek u. 12. sz.); ott beszélünk meg *mindent!*

Az eddigiek szerint aztán 10-én megyünk vagy a Hargita-füldőre (a „Büdösbe”), vagy Oláhfaluba autóbuszsal, vagy megállapodás szerinti központba, de mindenesetre úgyis olyan helyre, ahol „nyaralásnak” számít a munka, és így könnyebb lesz az eredményt elérni! De ülünk pár napig egy központban, s onnan tegyünk megfelelő helyekre kis gyűjtőkirándulásokat, aztán pár nap múlva más központba mehetünk, s ott megint ülhetünk néhány napig, hogy jól átkutathassuk a faunát! *Csak így van eredménye a kutatásnak, eredménye a gyűjtésnek!*

A rovartüket hiába várod! Én magamhoz rendeltettem őket, és nekem sem küldi a német, nem is választott. Úgyhogy meglehetősen zavarban vagyok, na-gyobb rovarokat csak olyant gyűjthetek, ami még nincs; micro-kat gyűjthetek csak, ezekre van ezernél több tűm; (a) bogarakat szeszbé, üvegbe tegyük, hüllőket dettó.

Innen arra sem tudok Neked felelni, hogy velünk meddig jöhetsz autóbuszsal? Én, később elmondandó okok miatt, azt hiszem, hogy jössz velünk Oláhfaluba, ott kapunk jó szállást, és onnan velem jöhetsz sétálgatni és pisztrángászni; a *geológusok* – az külön „üzlet”, vagyis csoport, és ők másként kutatnak, mint mi! Ezt is megbeszéljük Udvarhelyt.

Írtam már, hogy az értelmes és kedvet mutató fiúk oktatását – bevezetését a gyűjtésbe igen szívesen vállalom, aszerint, hogy melyik miben akar jártasságot szerezni? Jó lehetőleg mindent tudni, s aztán egyikben továbbhaladni!

Jövőben is megyünk valahová – most a kezdet nehéz! – DOBAY nem mehet, magyarországi rokonai éppen akkor jönnek hozzá! BOGA nem jöhet a nyelvvizsgáért, LÁSZLÓ Kálmán nem jöhet a konverzióért!

Az udvarhelyi vizsontlátásig is szívesen üdvözöl őszinte híved

10.

KÖNTZEI CSUTAKnak
Küküllővár, 1934. júl. 19.

„...kötelességemnek tartom, hogy Téged a tanulmányi kirándulás eredményéről röviden értesítsek addig is, míg a novemberi részletesebb beszámoló a választmányának elküldhetem.

Általában sikerült! Többen nem jöttek el az előzetesen ígérkezők közül, de helyettük jöttek más szakértők; igen hiányzik egy ornitológus és a coleopterológus!

A részletes helyi program nagy gonddal volt összeállítva, és pontosan be is tartottuk; sok tapasztalatot szereztünk ezzel is, főleg azt, hogy igen futólagos volt; jövőre az utat szakonként kell tekintetbe venni, és ezzel a kutatást mélyebbé tenni. Éppen ezért – bár laikusok szerint eredményesebbnek látszik – én nem mindenik szak eredményével vagyok épp az út programja miatt megelégedve. Így sült ki aztán, hogy tulajdonképpen azért is jó volt ezt a tanulmányi utat megtenni, hogy *tájékoztató legyen a jövőre!*

Legnagyobb eredménynek tartom annak a kis lelkes fiatalságnak a bekapcsolódását, akik velünk eljöttek, ezek július 13-án a Büdösben levő Hargita-füldön *javaslatomra tartott megbeszélésen* nagy örömüknek adtak kifejezést az úttér. Ez alkalommal min-

denki (öreg és fiatal) meg kellett tegye, és meg is tette észrevételeit az eredményről, no meg a jövőre való kívánságokról! Akkor hangzottak el olyan vélemények: 1, okvetlen folytatni kell a rendszeres kutatóutakat a Székelyföldön; 2, a programot lassúbb tempóban kell kiszabni, esetleg több mint egy hétre; 3, kapcsolódjék bele az etnográfia, a régészet és nyelv-tanulmányozás (!); stb. stb. – ezek nem természetrajzi tárgyak, s bár igazak a megjegyzések, sőt, szükséges volna azokat is ilyen utakkal tanulmányozni, az már az általam kezdeményezett természetrajzi kutatás keretein kívül esik, és így én azt nem kezdeményezhetem (nem is értek hozzá!) –, de ha szakértőket kapsz reá vidékenként, igen értékesen szélesedik ki az a mozgalom! Szóval ez nagyon meggondolandó ügy!

Többször kértem a gyűjtőket, hogy a gyűjtött anyagból adjanak a Székely Nemzeti Múzeumotoknak Székelyföld bármely vidékéről; jó példával járt előre SZÁDECZKY tanár úr. Egyszerűen örvendetes és lelkesítő volt, ahogyan az intelligencia tanulni vágyó egyénei bekapcsolódtak a kirándulásba, és mindenféle módon segíteni és tanulni akartak, többször adva hangos kifejezést egy ilyen út szükségessége iránt a jövőre nézve is! Tehát végtére a *nem látható* eredménye ennek az útnak sokkal nagyobb, mint a „látható”.

Állattani értelemben kaptatok pár szép kígyót, nálam van még szeszen pár gyík, egy vipera a vizes-lápos Lucsról (!), sok bogár, darázs, pár doboz lepke és DIÓSZEGHY-nél sok száz lepke! (Ő Szovátán is szépen gyűjtött!) Ezek csak feldolgozás és számbavétel után lesznek érdemlegesek, amennyiben akkor sül ki értékük és pontos számuk; adataikat mindenesetre fell kell dolgozzuk, és én a télen az *én tárgyamból* a „cédula-katalógus” elkezdem, és az ismert (fogott) állatokról felfektetem úgy, hogy azt, ha én kidőlök, bárki folytathatja, és alkalmilag időnk múltán múzeumok közleményeinek tudományos anyagát képezze az anyaggal együtt! Míhelyt rendezem a nálam levő anyagot, a borszeszes anyagot elküldöm hozzátok, hogy láthatólag is kiállítsátok. A rovarokat nem küldöm el, mert nincs hová eltegyétek kármentesen, hanem félreteszem a Múzeum részére. Erről még alaposan kell értekezniük!

Hasznos volna, hogyha jövőre Te is hosszabban vehetnél részt a kiránduláson; ha mérsékeltabb fáradtságú program lesz – nem lesz terhes!

Távollétem alatt jött meg Bécsből a rovar-tűküldemény; 5000 db. Mellékelten küldöm a nekem címzett értesítő számlát, kérlek, egyenlítsd ki az osztráknak! Ha nem tudod az útját, hogyan küldj neki pénzt, én írok egy módot, ha erre szükséged lesz. A tűket egyelőre magamnál tartom elszámolás kötelezettsége mellett, ti. ahány tűzött rovarát fogok adni

Nektek, annyi db. tűt ebből az 5000 tűből leszámítunk. Így szoktuk. Jó lesz? DIÓSZEGHY diszponáljon külön, esetleg ha nektek olyan értelemben nyilatkozik, ezekből a feleslegeseket átadom neki, de miután neki még egyelőre sok tűje és finomabb (illetve jobb: rostfreie Kneppsthn.) van, ne tégy ajánlatot neki, mert cserébe kapja állatokért – az pedig érték, de nem kerül pénzbe!

Szovátán még kb. egy hétig gyűjtök, a láda is ott van, amelybe a „szeszesekek” jönnek; a rossz dugók miatt feléből a szesz kiömlött; én majd enyéből pótolom.

Miután magam is örömömnek adok kifejezést arról, hogy jól kezdődött az indítványom nyélbeütése, s egy szeggel gyarapíthatom a székely kulturális mozgalmat – további tevékenységemről biztosíthatlak... NB. A *Brassói Lapok* 1934. évi júl. 18-i, az *Ellenzék* 1934. évi júl. 18-i és a *Keleti Újság* 1934. évi júl. 12-i számában megjelent közlemények vagy hiányosak, vagy túlzottak – de nem ártnak az ügy népszerűsítése szempontjából sem Nektek, sem nekünk – talán inkább használnak!”

11.
KÖNTZEI CSUTAKnak
Küküllővár, 1934. szept. 8.

.....remélem, hogy úgy levelem, mint a szeszesek üveges láda megérkezett Hozzátok? Mit szólsz hozzá? Csak kétharmad napig tarthatál velünk a nyári gyűjtőúton, mégis mi a véleményed az egész „megmozdulásról” általában, esetleg részleteiben? ... hogy minél alaposabbá tehesük a székelyföldi gyűjtőmunkát, s ezen alapon gazdagabbá a Múzeumot! ... az ideai tapasztalatok alapján jövőre másképpen fogom a gyűjtőtű kivitelét indítványozni! Természetesen az ügy sikerének érdekében, és úgy néz ki, hogy szakok szerint kell két esetleg többfelé induljunk, s mégis egy közös cél felé. Ezt is be vagy meg kell szervezni alaposan, előre. E tekintetben az idén jól volt megcsinálva a program, csak az időbeosztás nem adott elég alkalmat mindenkinek a tárgyával való hosszabb foglalkozásra, ez pedig az eredmény rovására ment; amint én írtam: a zoológiai gyűjtés eredményével nem vagyok (az ideivel) megelégedve! Ezért találta ki végére BÁNYAI barátunk az ideai kirándulás jellemzésére azt, hogy ez csak „kísérlet” volt. Hát ennek „megjárta”! Az sem utolsó eredmény, hogy a turistaegyletek fiókjai lelkesen segítségünkre siettek; ezt az összekötötést nemcsak megbecsülendőnek tartom, hanem kimélyítendőnek is. Éppen jövőre a szeredai fiók véleményére reá is fogunk szorulni. Részletekkel most nem akarlak untatni. Jelenleg a szovátai anyag preparálásán dolgozom; dobozszámra vannak állataim!”

12.

Székelység, 1934/9–10:

„A Székely Nemzeti Múzeum kutatócsoportja júl. 9–15-ig terjedő idő alatt az eddig kevésbé ismert Hargita-részleteket kutatta át (Odorheiu–Merești barlang–Farkasmező–szentimrei büdös fürdő–Lucs mejjéke–Tolvajos–csicsói Büdös–csicsói Hargita-csúcs–Vargyas-patak feje–Vlăhița község). Részt vettek: dr. SZÁDECZKY Gyula, dr. BALOGH Ernő, BÁNYAI János geológusok, dr. KÖNTZEY Gerő és DIÓSZEGHY László zoológusok, BENDE Vilmos botanikus, HAÁZ Ferenc, JODÁL Károly, DOBOS Ferenc tanárjelöltek és ifj. BALOGH Ernő, ifj. BÁNYAI János főgimnáziumi tanulók. A kiindulás kezdetén jelen volt dr. CSUTAK Vilmos múzeumigazgató négy tanítványával. Csatlakoztak SIMÉN Domokos unitárius lelkész, FÜLÖP Domokos Merești-ről, NAGY Imre Tălișoara-ról, VÁMSZER Géza Mercurea Ciuc-ról. Ki kell emelnünk azt, hogy ezen a nehéz terepen, hol az élelmezés kérdése olyan nagy probléma volt, SIMÉN Domokos, FÜLÖP Domokos, dr. HIRSCH Hugó, VÁMSZER Géza, dr. NAGY Jenő és barátai fogadták a társaságot vendégszeretettel. Az elszállásolásnál a Turista Egylet Odorheiu-n és dr. RÁCZ Zoltán Vlăhița-n fáradoztak szívesen. A beszerzés nehéz munkájáért dr. KÖNTZEY Gerőt illeti köszönet. A gyűjtött anyag a Székely Nemzeti Múzeum anyagát szaporítja.”

13.

KÖNTZEI Gerő jelentése az igazgató-választmánynak Küküllővár, 1934. dec. 2.

Az 1931. július hó 15-én, a Székely Nemzeti Múzeumban DIÓSZEGHY Lászlóval együttesen tett látogatásunk és a múzeum zoológiai gyűjteménye felett tartott szemléneknek a Választmány előtt adott véleményünk előterjesztése óta nem volt szerencsém az Igazgató-választmánynak jelentést tenni az azóta a Székely Nemzeti Múzeum érdekében folytatott szerény tevékenységemről.

Ilyen *jelentés* megtételére az Igazgató-választmány 87/934 sz. és CSUTAK Vilmos Igazgató Úr személyes kérésére – most a következőkben van szerencsém eleget tenni.

Első teendőmnek (tekintettem) a székely eredetű vagy a Székelyföldet kutató természetbúvárok összeírását, hiszen még azt sem tudtuk, hogy ki, hol és a természettudományok melyik ágával foglalkozik?

Ezt azzal kezdtem, hogy a három legnagyobb erdélyi magyar napilapban „*felhívást*” tettek közzé

1932 decemberében, jelentkezésre híván fel a természettudományosan foglalkozókat. A jelzett felhívásra csak hárman jelentkeztek! Így tehát nem ment az összeírás, pedig magam is több mint tíz ilyen egyénről tudtam. Tehát sűrű magánlevelezést kezdtem zoológus vagy általában természettudományosan foglalkozó ismerőseimmel, és pedig nemcsak erdélyiekkel, hanem magyarországiakkal is. Mindenkit felkértem ismerőseik nevének, címének közlésére. Később minden beérkezett címmel jeleztem a célt, elgondolásaimat. Bizony sok nemtörődömséggel találkoztam, sokan nem is választottak leveleimre, de nagy örömmel kell jelentenem, hogy többen igen buzdító sorokkal kerestek fel, helyeselték elgondolásaimat, és a legmesszebbmenő segítségüket és munkálkodásukat ajánlották fel a *célom*: „a Székely Nemzeti Múzeum természettudományi osztályának gyarapítása és a Székelyföld természettudományi kutatása érdekében”.

Folytonos további levelezés és levélbeli ismeretségek kötése közben, a Székely Nemzeti Múzeum igazgatójával való állandó összeköttetés fenntartásával érkezett el 1933. aug. 28. Ezt a napot azért tartom nevezetesként, mert akkor Sepsiszentgyörgyön időzött több zoológus, geológus és az Erdélyi Múzeum-Egylet sok tagja. Ezekből összehívtunk egy bizalmas jellegű értekezésre többeket CSUTAK Vilmos igazgató jelenlétében.

Ezen az értekezleten előadtam, hogy a Székely Nemzeti Múzeum anyagi gyarapítását, különös tekintettel természettudományi gyűjteményének növelését és a Székelyföld természeti kincseinek mélyebb kutatását csak úgy tudom el(ő)készíteni, ha *e célok érdekében összefogunk, társulunk*. Kéréssemre, hogy az értekezlet minden tagja szóljon a felvetett indítványhoz, a legtöbben eleget is tettek.

Az értekezlet végző határozata az volt, hogy: „*a Székely Nemzeti Múzeum Természettudományi Szakosztálya*” *felállítását kívánatos*, de ezt a mai viszonyok között nem lehet, vagy nagyon nehezen lehetne megcsinálni – kivált politikai okok miatt!

Már ezen az értekezleten bemutattam, hogy a Szakosztály felállítására *alapszabály-tervezet*et készítettem azért, hogy mielőtt (vagy azonnal) a Szakosztály megalakulása lehetségesnek mutatkozik, az előmunkálat ezen vége kész legyen (előre gondoltam, hogy esetleg az értekezlet a Szakosztály azonnali megalakulása ellen foglal állást – az Erdélyi Múzeum-Egylet egyik osztályigazgatója, főtitkára és jogtanácsosa voltak ezen a véleményen!). Ezen az értekezleten tízen vettünk részt, s többen azt az elhatározásunkat nyilvánítottuk, hogy ha most nem is alakulhatunk meg hivatalosan, de a fent jelzett cél érdekében *haladéktalanul és folytatólagosan dolgozunk*.

Ebbeli elhatározásunk abban csúcsozott ki, hogy 1934 nyarán egy Székelyföldet kutató társaságba jöttünk össze, és folyó évi június 9-től 15-ig a Hargita-hegységet jártuk, kutattuk, gyűjtöttünk anyagot a Székely Nemzeti Múzeumnak és magunknak, s főleg sok tapasztalatot szereztünk arra nézve, hogy a Székelyföldet tovább kutató jövődől útjainkat miképpen rendezzük, hogy az minél eredményesebb legyen! Erre a gyűjtőútra tizenegyen indultunk, de közben sokan bekapcsolódtak, papok, tanítók, fiatal tanárok, sőt intelligens érdeklődők és diákok is, úgyhogy többször tizenöt-húszan is voltunk. A gyűjtőtű eredményére jellemző volt, hogy az végig úgy nézett ki, mint egy mozgó szabadegetem, ahol mindenki tanult vagy tanított (ebben kiemelkedő oroszlánrésze volt Dr. SZÁDECZKY Gyula nyugalmazott egyetemi nyilvános rendes tanár, főgeológus úrnak).

Idei kutatóutunk befejezése előtt Hargita-fürdőn 1934. július 13-án a részvevők értekezletet tartottunk, amelyen mindnyájan az elért eredményeket, tapasztalatokat adtuk elő, és a jövő évi hasontermesztű kutatóút helyét és módját beszéltük meg.

Ki kell emelnem mellékesen azt is, hogy idei kutatóutunkon, amerre csak jártunk, mindenféle megértéssel, örömmel, segítséggel s a legnagyobb jóindulattal találkoztunk, s ilyen hajlandóságáról jövőre is biztosítottak. Elöl jártak ebben az Erdélyi Kárpát Egyetel csíkszeredai fiókjának tagjai.

Jelenleg a jövő évi munkánk és utunk előkészítésén dolgozom, – az ezévi tapasztalatok felhasználásával folyik a levelezés és irányítás a szakszerű munkára, s máris értékes újabb eredményt könyvelhetek el.

A Székely Nemzeti Múzeum részére eddig a következők munkásságára sikerült ígéretet kapnom:

1, BÁNYAI János tanár, Székelyudvarhely, geológus, régi kutatója a Székelyföldnek;

2, BOGA Lajos dr., tanár, Csíkszereda: „örömmel kapcsolodom bele a munkába⁹⁴ főképpen hydrobiológiával s hegyi patakjaink faunájával foglalkozom..... stb.;

3, DIÓSZEGHY László festőművész, Borosjenő, csak az idén 317 fajlepkét gyűjtött a Hargitán, s még van feldolgozatlan anyaga; adományát az Igazgató-választmány(nál) ismerteti;

4, DOBAY László nyugalmazott vasúti főfelügyelő, Dicsőszentmárton, ornitológus, nemcsak lelkes pártfogója a Székely Nemzeti Múzeumnak, hanem CSUTAK igazgatóval arról is tárgyalt, hogy esetleg Sepsiszentgyörgyre költözik, és a múzeumnak zoológiai tárgyi munkájával lesz segítségére;

5, G(A)ÁL István geológus professzor, Mátyásföld: „fosszilis csigák és emlősök meghatározása terén tehetnénk fajunknak szolgálatot”;

6, KOLOZSVÁRI Gábor egyetemi magántanár, múzeumi őr, Budapest: „szívesen állok rendelkezésére pókok meghatározásában...”

7, LÁSZLÓ Kálmán, Brassó: „örömmel vagyok hajlandó a megindított munkához csatlakozni, s szerény erőmhöz mérten hozzájárulni, hogy a Székely Nemzeti Múzeum részére megfelelő herbáriumot hozni össze..... stb.”

8, Dr. SOÓ Rezső egyetemi nyilvános rendes tanár, Debrecen (botanikus): „szívesen szolgálok részletes utasításokkal, irodalmi adatokkal, esetleg 1-2 könyvet is tudok küldeni” ... „legjobb volna összehozni a társaságot – úgy lehet legtöbbit elérni gratulálók a lelkes vállalkozáshoz, s amennyiben lehet, szívesen állok rendelkezésükre”!

9, TÖRÖK Zoltán tanár, Segesvár, paleontológus; rendszeres kutatást kezdett egyénileg kidolgozott terv szerint, s gyűjtésének anyagát a Székely Nemzeti Múzeumban, tervei szerint készült szekrényben fogja elhelyezni.

10, Dr. SZÁDECZKY Gyula nyugalmazott egyetemi tanár, főgeológus, Kolozsvár; részt vett az idei gyűjtőúton, állandóan magyarázott, ásványokat gyűjtött, és a fiatalabb geológus generációnak nagyértékű előadásokat tartott;

11, Jómagam lepkéket gyűjtöttem a Hargitán és más rovargyűjtő (főleg bogarász) hiányában mindenféle rovar is; Marossszékből (Szovátáról és Pókáról) több száz állatom van félretéve a Székely Nemzeti Múzeum részére, mint székelyföldi állat; ezenkívül a gyűjteményem most folyó rendezése alkalmával a nekem felesleges állatokat mind a Múzeum részére raktározom el.

E nyáron hullóket is gyűjtöttünk a Múzeum részére, és a szükséges borszeszes készítményekhez gyűjtőládát sikerült szereznünk!

CSUTAK Vilmos Igazgató úrral mostanában értekezünk, és tervezzük a múzeumi gyűjtőszekrények építése kérdését, dobozok mintáit stb.

Végére jelentem, hogy mellékelten van szerencsém átnyújtani a „Székely Nemzeti Múzeum termésettudományi szakosztálya alapszabályai” – tervezetét!

Az Igazgató-választmány bölcs elhatározására bízom annak letárgyalását és annak az időpontnak meghatározását, amikor a Szakosztályt életre hívni lehetséges lesz!

Abbeli reményem kifejezése után, miszerint fenti kis munkássággal nemcsak hozzájárulhattam a székely kultúra továbbfejlesztéséhez, hanem a szakosztály felállítása esetén ennek a kultúrának egy erős oszlopa kifaragásához és felállításához is hozzájárulhatok – maradok kiváló tisztelettel

Dr. KARATHNAI KÖNTZEI
nyugalmazott járásorvos, birtokos

14.

Jelentés

a Székely Nemzeti Múzeum által dr. KÖNTZEY Gerő vezetésével megszerezett hargitai kutató-kirándulásról, amely 1934. júl. 9–15. (között) tartott.⁹⁵

Tekintve, hogy a megszerzés és a zoológus csoport munkájára vonatkozó adatok dr. KÖNTZEY Gerő jelentésében bentfoglaltak, azért a geológiai és botanikai eredményekről lesznek bátor az alantikban számot adni.

A geológusok csoportjában dr. SZÁDECZKY Gyula, dr. BALOGH Ernő és BÁNYAI János vettek részt, míg növényteni gyűjtéssel BENDE Vilmos foglalkozott. A továbbképzés és a gyakorlati kutatás megismerése céljából beszervezett ifjak a kutatók mellé voltak beosztva, s részben segítségére voltak az illetőknek.

Geológiai szempontból legfontosabb feladat a Hargita vonulatát képező andeziteknek a megismerése volt, hogy azoknak variáló sokféleségét a térképen pontosan jelölni lehessen. Épp ezért tényleges tárgyi gyűjtés kevés volt, már csak azért is, mert BÁNYAI János azelőtti, már évtizedes munkája révén a kőzetek már be voltak gyűjtve a Székely Nemzeti Múzeum számára.

A közzethatárok megállapításán kívül feljegyzésre méltó adatgyűjtés folyt irodalmi közlemények alakjában való közlésre az ásványvizekről, amelyek eddig egyáltalán ismeretlenek voltak az irodalomban. Így a homoródalmási határban fekvő Farkasmező gazdag borvizes foltja volt érdekes, amelyről ugyan a több, mint 100 éves régi adatok némelyikében szó volt, s az egyiknek az elemzését is közlik, de azóta teljesen feledésbe ment ez az adat. Épp így semmi szó sincs a mellettük levő vasbányákról és kohókról, amelyeknek a nyomait megtaláltuk, s igen nagy közgazdasági értéket jelentenek!

Új teljesen a csíkszentimrei Büdös hatalmas gázömléses és borvizes telepe is, ahol észrevétlenül egy egész csinos új fürdőtelep keletkezett.

Geológiai szempontból most került munka alá a Szent Anna-tói Mohos-tónál még nagyobb csíkszentkirályi Lucs hatalmas tőzegtelepe is.

A csicsói Büdösfürdőnél egy új típusú andeziteknek, a bazaltos andezit láva folyásának a felfedezése új, épp (így) a Vargyas-patak forrásterületének a Hargita-centrumban 1300–1500 m magasságban lévő, most felfedezett borvízforrásai is, amelyeknek e szempontból óriási közgazdasági jelentőségük lesz gyógyászati fontosságuk miatt. Ismeretlen adatok voltak idáig (az) épp ezeknek a közelében felfedezett ércesedések, főként pirit impregnációk alakjában!

A botanikai eredmények közül ki kell emelnünk az aránylag kevés virágos növény mellett inkább

a mohák és zuzmók gyűjtését, amelyeknek a feldolgozását a Magyar Nemzeti Múzeum növényteni osztálya vállalta, s annak a meghatározása már meg is történt, s napok kérdése, hogy az eddig nem képviselt csoport megveti alapját a múzeum virágtalan gyűjteményének.

Összefoglalva különben az eredményeinket, a következő szempontokat igyekeztünk megvalósítani. Tárgyi anyaggyűjtésen kívül irodalmi adatok közlésére anyagot, főként pontos térképezést csinálni.

E tudományos és muzeális feladat mellett nagy gondunk volt az újabb nemzedék bevonására, hogy az utánpótlásról gondoskodni tudjunk, s hogy a fiatal egyetemi ifjúságot bevezessük a gyakorlati munkába, s a földünk feldolgozását velük megkedveltessük. Ez, amint a kezdet is beigazolta, a legteljesebben sikerült is, s talán az volna a legjobb, ha közéletünk felvirágoztatása érdekében e rendszert minden téren vezetnők, s így lépésről lépésre nyomulnának az ifjak előre a tapasztaltabbaknak a vezetése alatt, oda, ahová aztán mindenüknek el kell érnie a természet sorrendje szerint!

Annai bizonyos, hogy amint a tapasztalatok s a kedvező eredmények mutatják, úgy e kutatóutak rendszerezése vitális érdeke a székelységnek s a tudományak is:

Öszinte tisztelettel: BÁNYAI János

15.

Ütítér

a Hargita-kutató csoportnak

1935. júl. 5-től 15-ig tartandó munkálataihoz

Részvevők:

SZÁDECZKY Gyula dr. geológus vezetősége alatt,

I. LÉVAI Lajos dr. geográfus, FERENCZI Sándor zoológus, BENDE Vilmos és SZABÓ József botanikusok, JÓZSEF Dezső etnográfus, festőművész, TÖRÖK Zoltán geológus, BÁNYAI János geológus.

II. BARTHA Imre, DEMETER László, HAÁZ Ferenc, HORVÁTH József, JODÁL Károly, MOLNÁR István, MOLNÁR Lajos, PARÁDI Ferenc tanárjelöltek.

III. ifj. BALOGH Ernő és NYÁRÁDY Antal főgimnáziumi tanulók.

NAGY Imre, a csoport gazdasági ügyeinek intézője.

Érkezés:

I. A Bucsad Oltului-sepsibükszádi vasúti állomásra érkezők az állomástól kiinduló mezei úton kb. egy órai gyalogút után érnek Uzonkafürdő telepre. A Sepsiszentgyörgyről jövők jöhetnek esetleg autóbusszal is, s akkor a Hatodon a Bacon felé eső oldalra leérve a völgyben szállnak le az autóbusról. (Sofőr tudja!!)

II. A Kolozsvár felől jövőeknek legcélszerűbb 5-én reggel a 6 ó. 43 p.-es személyvonattal vagy a 9 ó. 6 p.-kor induló rapiddal indulni. (Ezeknek Rupea-Kóhalom állomáson le kell szállni, s bevárva a személyvonatot, azzal kell továbbmenniök!) Érkezés Augustonfalvi állomásra 15 ó. 9 p. Az érkezőket autóbusz várja, s Barótra bemenve felszedi az ott lévőket! A más irányból jövőeknek tanácsos úgy az udvarhelyi, mint a brassói autóbusszal reggel elindulni, s Baróton a megállónál a SÓS-vendéglőnél gyülekezni. Ezek a vasúton jövők megérkezéséig a szénbánya vidéket járják be és gyűjtenek kövületeket!

(Akinék nincs féljegye, tanácsos, ha Brassóig vált jegyet – főként a Kolozsvár felől érkezők, s visszafelé menve ezt a jegyet felhasználja!) Ágostonfalva ezidőszert nem fürdőállomás!! Viszont Bucsad Oltului az, s így a jegyek visszautazásra megőrzendők!

Uzonkafürdőre való érkezés és elhelyezkedés után találkozó és közös megbeszélés az akkor ott végző biológuscsoporttal!

Napiterv:

Júl. 6–9. a fürdőből, mint központból napi kirándulások. Anyaggyűjtés és a geológusok számára az eruptívum és a kárpáti alaphegység határának a megállapítása. (Aki nem voltak a Szt. Anna-tónál és a Mohosnál, úgy júl. 8-án kirándulás oda azoknak!)

Júl. 10-én Bodvaj-bányán keresztül estére Magyarhermányba. (Borvizek, Istenkasban földalatti barlangborvíz, opálleraakódások, dobostorta-opál, vasbánya stb.) Az úton pakkszekér kísér!

Júl. 11-én meghálás után indulás Magyarhermányból át a Füle határában levő Kuvasszó nevű helyen lévő új központba!

Júl. 12. Lestetői mészszirtek átkutatása.

Júl. 13. Diatomabányák megtekintése és az opál-lerakódások!

Júl. 14. Vasérctelepek bejárása.

Júl. 15. A kirándulás vége. Autóval le Barótra, s onnan elszéled a csoport!

Felszerelés: Mindenütt lakóházakban lesz elhelyezkedés, s ehhez mérten csak a szokásos hosszabb időre való szükségletekről kell gondoskodni. Tanácsos hozni: egy pokrócot, fényképezőgépet, távcsövet és a gyűjtőszereket. (Az ifjúság jól teszi, ha szerez egy zsebbe férfő, bőszájú üveget szesszel, rovargyűjtésre!) E területre vonatkozó térképlap Barót jelzésű, 75 000 mérettel! (Vagy a Brassó jelzésű 200 000 mérettel!) Fürdőruha.

Aki a találkozási időt elkésné, Baróton, illetve Uzonkafürdőre való érkezésüktől a Barótra, illetve az ágostonfalvi állomásra való visszaérkezésükig semminemű költségről nem kell gondoskodjanak. Valamennyien a Székelyföld vendégei.

16.

Székelység, 1935/7–8:

„A Székelyföld tudományos kutatására ez évben a Déli Hargita vidékét vette fel a Székely Nemzeti Múzeum. A biológusok csoportja dr. KÖNTZEI Gerő, DOBAY László zoológusok, LÁSZLÓ Kálmán, SZABÓ József botanikusok közreműködésével jún. 25-én kezdte meg a munkát, a Szt. Anna-tó környékén, s Uzonkafürdön fejezték be, a főként geológusokból álló csoport munkakezdő helyén, s azokkal is még egy ideig tovább dolgozva. A geológusok júl. 5-(től) SZÁDECZKY Gyula dr. egyetemi tanár vezetése alatt a déli Hargita képződményeinek újabb feltárásait vetették részletes munka alá, megállapítva az egyes képződmények eddigi vitás határait. Felidéztek az emléket BUDAI József tanárnak, aki ezelőtt mintegy ötven évvel kezdte meg itt a munkát, szép eredménnyel. E csoport aztán öt napi munka után a Bodvaj-bánya vasérctelepeit, dobostortaopál képződményeit s a közelben levő Érces-borvíz és a BENEDEK Elek barlangjának borvízfürdőjét vizsgálta át, majd utána Herculean község érdekes földtani alakulataira került a sor. A kutatások a Filia község fölötti kuvasszói rész s az ottani diatoma- és vasérctelepek vizsgálatával fejeződött be. Innen a csoport egy része az almási barlang környékét, egy másik pedig a Rika s Olt közti terület szelvényét tanulmányozta, s így 16-án fejeződött be a sok értékes adattal és a múzeum számára gyűjtött anyagban gazdag kutatás.

Részt vettek még e munkában BALOGH Ernő dr., TÖRÖK Zoltán és BÁNYAI János geológusok, BENDE Vilmos botanikus, JÓZSEF János zoológus, CSIKY Gábor vegyész-műmők, SZŐCS Vilmos művésznövendék. DEMETER László, HAÁZ Ferenc, JANCÓS Gyula, JODÁL Károly, MOLNÁR István tanárjelöltek, NYÁRÁDY Antal tanuló. A múzeumot dr. TÖRÖK Andor elnök és CSUTAK Vilmos igazgató képviselték. A kutatások eredményét KOZMA András, BIRÓ István, dr. FÁBIÁN László, BORBÁTH Vilmos, ROZSONDAY Ádám, TORÓ József, KOMPARÁJ (recte: KOMPORÁLY) József, KELEMEN István, FOSZTÓ József, ESSIGMANN János, dr. GYÖRFFY Béla áldozatkészsége segítették, s főként NAGY Imre földbirtokos és családja nagy fáradtsággal oldották meg az élelmezés nehéz kérdését.”

17.

1935. dec. 11-i ügyvezető-tanácsi gyűlés (jegyzőkönyv részlete):

„CSUTAK Vilmos a folyó évi június 25 – július 15-én rendezett hargitai kiszállással kapcsola-

tosan jelenti, hogy a régészeti kiszállások, az évenként több alkalommal rendezett tudományos gyűjtő- és kutatóutak elsősorban a Székely Nemzeti Múzeumra nézve bírnak föltétlen tudományos jelentőséggel azáltal, hogy a múzeum gyűjteményeinek gyarapítását eredményezik, másfelől a gyűjtő és kutató múzeum-örökre nézve, kik ilyen módon a Székelyföld ismeretére vonatkozó tapasztalataikat gazdagíthatják. Jelen-ti, hogy Múzeumunk ebben az évben is több ilyen természetű szállást rendezett, melyek közül időrendben első a folyó év június 25 – július 16-án rendezett hargitai kirándulás. Erről a kiszállásról BÁNYAI János, a Székelység szerkesztője, mint részvevő, folyóiratának július–augusztusi számában már beszámolt. Majd folyó év december 6-án dr. KÖNTZEI Gerő, kükküllővári nyugalmazott járásorvos és birtokos terjesztette a Múzeum Igazgató-választmánya elé tartalmaz és nagy érdekű beszámolóját. CSUTAK Vilmos dr. KÖNTZEI levelét felolvassa és ismerteti, mely szerint a kiszálláson megjelent geológusokat BÁNYAI János, a zoológusokat dr. KÖNTZEI Gerő hívta össze. Mindkét csoport külön-külön úttervet készített, s július 5-én Uzonkán közös értekezletre jött össze, melyen a Múzeum elnökén és igazgatóján kívül tizenhatan vettek részt. A gyűjtő- és kutatóút a Hargita déli és délkeleti részén történt. A geológiai gyűjtés eredménye átadatott a múzeum igazgatójának, míg a botanikai gyűjtött anyag feldolgozás végett egyelőre LÁSZLÓ Kálmán brassói bankhivatalnok kezében maradt. A gyűjtött rovtartani anyagot DOBAY László és dr. KÖNTZEI Gerő őrzik feldolgozva, míg a gazdag őslénytani anyagot TÖRÖK Zoltán segesvári tanár rendezi lakhelyén. A pár évi gyűjtés anyaga annyira felhalmozódott, hogy pl. a rovtartani gyűjtemény részére hűsz nagy doboz készítése vált szükségessé. A rovargyűjtemény meghatározását dr. TELEKI Jenő, kápolnási földbirtokos vállalta díjtalanul. Helyesnek bizonyult az a beosztás, hogy a geológus csoport a zoológusokkal és botanikusokkal egy vidéken, de külön idő- és területbeosztással dolgozzék, annál inkább, mivel NAGY Imre, olaszteleki birtokos a kutatókat gondos és körültekintő ellátásban részesítette. Eredményesnek ígérkezik tehát a régészeti és természettudományi kiszállásnak, a jövő, 1936. évben történő megtartása is, folytatólag a Hargitán, akár Kászonföld környékén. A fiatalság részvétele, mely az idei úton öt tanárjelölttel és egy magasabb osztályú gimnazista által volt képviselve, szintén szükséges és hasznos. Dr. KÖNTZEI Gerő a levelében a következő javaslatot teszi:

1. Egy Sepsiszentgyörgyön lakó zoológus szakértő munkásságának megszerzése.

2. A borszeszes készítmények számára megfelelő üvegek és borszesz beszerzése.

3. Az őslénytani szekrény elkészíttetése TÖRÖK Zoltán tervei szerint.

4. A rovtartani dobozokhoz 1936. évben a szekrényterv és szekrény megcsináltatása.

5. A gyűjtők és kutatók tudományos dolgozatainak kiadása.

6. A Múzeum körül önkéntes belépés útján a Múzeum Baráti Körének megszervezése.

7. Az állattani gyűjtemény költségeire a költségvetésbe állandó összeg felvétele.

8. A szakértők közreműködésének megnyerésére és csoportosítására irányuló munka folytatása.

(Szolgálat tudomásul azzal, hogy CSUTAK Vilmos a fenti jelentésben foglalt sürgősebb és szükségesebb dolgokat, melyeknek egy részét már meg is kezdte, tovább intézze, hogy a kutató és gyűjtő szakemberek lássák munkájuk eredményét.)

CSUTAK Vilmos dr. KÖNTZEI Gerő leveléből két javaslat kihangsúlyozását és azok multhatatlan megvalósítását tartja szükségesnek: a gyűjtések elrendezését elősegítő szekrények és egyéb szükséges járulékok sürgős elkészíttetésének és másfelől a Múzeum baráti megszervezésének kérdését...

A hargitai kutatóút bezáró uzonkai értekezletről 1935. július 5-én felvett jegyzőkönyvet FEL-SZEGHI István olvassa fel, melyet az ügyvezető-tanácsi ülés tudomásul vesz.”

18.

Kászonföld környékének felkutatására tervezett út terve

Cél. A Székelyföld legkevésbé ismert területe minden tekintetben. Az irodalomban alig találunk adatot e vidékre vonatkozóan, s ezért minden megfigyelés és tárgyi gyűjtés nagy fontosságú.

Ajánlatos, hogy a résztvevők előre tanulmányozzák át ORBÁN Balázs **Székelyföld leírásának** II. kötetében a megfelelő részt. A geológusok és geográfusok szerény adatokat találnak HERBICH J.: **Kézdivásárhely és vidéke** c. értekezése (*Földtani Közöny*, 1917).

Célszerű lesz a katonai térképlapokat magukkal hozni, és azt előre átanulmányozni a résztvevőknek.

A 75 000-es lapokból szükségesek:

1. Kézdivásárhely 21-XXXIV, 2. Ojtoz 21-XXXV, 3. Csíkmenaszág 20-XXXIV. A 200 000-es lapból felöleli a bejárando területet a Kézdivásárhely című 440–460. Legjobb volna mindenesetre, ha – aki teheti – a 25 000 lapok megfelelő szelvényeit hozná magával. (Mindenesetre azonban mindenféle méretű lap a helyszínén a rendelkezésére fog állani a kutatóknak!)

Felszerelés: A főszállás Kászonföldön lévén, ágyneműre nem lesz szükség a kirándulók részéről, de

ajánlatos minden eshetőségre egy gyapjútakarót hoz-
zanak magukkal. Az apróbb dolgokban meg a szokásos
kirándulási felszerelés ajánlatos a szakmabeli gyűjtő-
eszközökön kívül (lupé, magasságmérő, kompasz,
fényképezőgép, távcső stb.)

Érkezés: A találkozó Tusnádfürdőn lesz,
ahová Brassó felől 4.55, 7.30 és 12.50-kor érkeznek
vonatok. Van több is, de ezekkel valamelyikkel taná-
csos összeköttetést keresni! (Marosvásárhely–Madé-
falva felől érkezik 6.30, 8.35, 12.12 órakor!) A
megérkezők, amennyiben nem találnak senki ismerőst,
úgy az állomás szomszédságában levő FARKAS
Nándor nyugalmazott állomásfőnök villájában jelent-
kezzenek és tegyék le csomagjaikat.

Délután lesz átmenés Kászónba együttesen
autóbuszal, s ezért szükséges, hogy a résztvevők a fent
jelzett valamelyik időben érkezzenek meg! Aki a prog-
ram szerinti napon nem jöhetne, Kászónba eljuthat úgy,
hogy Csíkszeredába (Miercurea-Ciuc) utazzék, s ott a
városban érdeklődjék a Kászónba menő autóbusz felől,
amely délután 2 órakor indul! Az ilyennek legtanácsos-
sabb Tusnádfürdőre váltani jegyet s onnan külön jegyet
Miercurea-Ciuc-ba, a megőrzött jegyekkel vissza lehet
utazni! Aki Marosvásárhely felől jön, az is Tusnádfür-
dőig váltsa meg a jegyet (Tuşnad Băi), de szálljon ki
Miercurea-Ciucon!!!

Napiterv:

Találkozó Tusnádfürdőn, júl. 23-án délelőtt
folyamán. A fürdő megtekintése. Ebéd után autó-
buszal átutazás Kászónfűrdőre. Elhelyezkedés után
értekezlet.

Júl. 24–25–26-án a fürdőterület és község
közvetlen területének a bejárása. (Az archeológusok és
etnográfusok egy különítménye valószínűen a község-
ben kap elhelyezést!)

Júl. 27-én reggel indulás a Nemere-csúcs felé.
Délben tanyaverés a Lóbercnél levő fatelepen. Útköz-
ben egy érdekes fennsíkon egy hatalmas nagy láp terü-
letének a tanulmányozása. (L. ehhez LÁSZLÓ G.: **Ma-
gyarország tőzegtelepei** c. munkát. Földtani Intézet
kiadása, Bpest, 1916.)

Júl. 28-án a Nemere megmászása, s estére
vissza a fatelephez.

Júl. 29-én visszamenés Kászónfűrdőre állandó
gyűjtés közben egy másik úton. Délután pihenés és a
gyűjtött anyag rendezése, jegyzetek készítése. Júl.
30–31-én kirándulás az Uz völgyébe, a borvízforrások
és vastelepek átkutatásával.

Aug. 1-én megbeszélések és csomagolás. A
kirándulás befejezése. Átutazás autóbuszal Tusnádfür-
dőre.

Figyelmeztetés! Kérjük a meghívott részvevőket,
hogy érkezési körülményeiket legkésőbb július

hó 10-ig a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságával
Sf. Gheorghe, jud. Trei Scaune címen közöljék.

Akik a vasúti utazáshoz a fürdőkedvezményt
igénybe óhajtják venni, azok megváltott vasúti je-
gyeiket őrizzék meg!

Meghívottak a Székelyföld vendégei lesznek,
s lakás-, ételmezési költségeik nem lesznek.

Júl. 26-án vasárnap lévén, a kutatók a fürdőn
maradnak, hogy a helybeli érdeklődőknek rendelkezé-
sére állhassanak esetleg szaktanácsaikkal, s velük
megbeszéléseket folytathassanak.

19.

Jelentés

A Székelyföld kutatásának 1936. év nyarán
végzett munkálatainak eredményéről

Cél: A Székelyföld egyik legkevésbé ismert
területe Kászonszék, amely teljesen izolált földrajzi
helyzeténél (fogva) mindig kiesett a kutatók útjából,
már csak azért is, mert régen távol esett a fő
közlekedési útvonalaktól, s a terület legnagyobb része
lakatlan még ma is, s így az ottani huzamosabb idejű
tartózkodás nagy nehézségekbe ütközött. E vad, elha-
gyott helyeknek a felkutatása csak expedíciószerű
felkészüléssel sikerülhetett. Az utóbbi időben a köz-
lekedési útvonalak kiépülésével s az autó elterjedésé-
vel már lehetett gondolni a megközelítésre, s kint a
havasokon való tartózkodást a szaporodó fűrésztelepek
teszik lehetővé. Így lehetett most már gondolni végre
ennek a sok meglepetést takargató területnek a felku-
tatására. Ezt most már annál is inkább meg lehetett
tenni, mert dr. NAGY Jenő csíkszentmártoni ügyvéd,
mint különben a Székely Nemzeti Múzeumnak is az
alelnöke vállalta, hogy a helyszínen a kutatócsoport
elhelyezésére mindent meg fog tenni, ami a legtelje-
sebb módon sikerült is GYÖRGY Gábor nagykászoni
plébános legteljesebb jóakarató munkálkodása folytán.
A Székely Nemzeti Múzeum a legteljesebb mértékben
karolta fel az ügyet, s annak az elnöke dr. TÖRÖK
Andor maga is, mint a Székelyföld történetének egyik
kutatója, részt vett, sőt, még anyagi támogatást is tudott
biztosítani, s így a felmerült fuvarok ily módon hazul-
ról kerültek ki, s ez a kirándulási költségek közös kasz-
száját nem terhelte meg.⁹⁶

Idő: A résztvevők elfoglaltsága miatt az idén a
kutatások ideje hátrább tolódott, mert a társaság leg-
nagyobb részét képező geológus, geográfus, archeoló-
gus, etnográfus tagjainak ez az időtáj kedvezett a
legjobban. Ez a késői idő viszont az állattani és nö-
vénytani kutatásokkal foglalkozó specialistáinkat tar-
totta vissza, mindamelllett a résztvevők ezeknek az ada-
toknak lehető összegyűjtéséről is gondoskodtak.

A találkozójú júli. 23-án Tusnádfürdőn volt, és aug. 1-én fejeződött be.

I. – A kutatások lefolyása

A kutatásra 25 résztvevő kéretett fel, akiknek nagy része már előzőleg is bejelentette hajlandóságát a csatlakozásra. A kiválogatásnál az a szempont volt, hogy lehetősen minden szakma képviselve legyen egy-egy elismert specialistával, s mellettük mint az utánpótlásra legalkalmasabbak, a fiatal tanárnemzedék legyen beosztva. A fokozatos bevezetés kedvéért a társaság kiegészítői voltak azok a fiatalok, akik akár középiskolai felsőbb osztálybeli tanulmányaikkal, vagy akik az egyetemi szaktanulmányaikkal jelét adták az érdeklődésüknek.

Résztvevő kutatók voltak: BALOGH Ernő dr. geológus – BÁNYAI János geológus – FERENCZI Sándor archeológus – LÉVAI Lajos dr. geográfus – TÖRÖK Andor dr. Historikus – TÖRÖK Zoltán geológus – VÁMSZER Géza etnográfus – XANTUS János dr. Geográfus

Fiatal tanárok: JODÁL Károly – SÓLYOM Ferenc

Egyetemi hallgatók: HAÁZ Ferenc – SZOPOS Gáspár – XÁNTUS János

Középiskolai tanulók: ifj. BALOGH Ernő – TÖRÖK Zsolt

A kutatótársaság tagjai júli. 25. délelőttjén gyűltek össze Tusnádfürdőn, ahol az ásványvíz- és gázforrásokat, valamint az érdekesebb s újonnan felfedezett földtani feltárásokat látogatták meg a terület egykori térképezője, BÁNYAI János vezetése alatt. Ebéd előtt a Czukás strandfürdő igazgatójának, FARKAS Nándornak szíves meghívása folytán a borvízes strandot használták fel a kutatók üdülésre s egyben tanulmányozásra. Ebéd után autóbusszal ment át a társaság Kászon községbe. Útközben a Szent Anna-tó kráterének külső zónáját, majd a Nyergeshágónál a Kárpáti homokkő alaphegység gyűrődéseit tekintették meg. Az autó csak Kászonfalváig tudott menni, mert az előző napok nagy esőzései a fürdőhöz vezető utat elrontották. A pakkokat egy szekér vitte el, a társaság tagjai pedig gyalog tették meg az utat, s így alaposabban szemügyre vehették a rettenetes erdőirtás következtében fellépett árkosodásnak a kártételét. E területnek könnyen porló, málló törmeléke vastag rétegben fedi az alaphegységet alkotó rétegeket. A palástként burkoló törmelékben az irtott területeken hamar árkot mos a lefutó víz, amely igen gyorsan mélyül, s így tönkre teszi a területet, de egyúttal a kimosott törmelékanyagot lezúdítja a völgyekbe, ahol utakat tesz tönkre, vagy pedig terméketlenné teszi a kultúra alá fogott területeket. (Erre felhívtuk a bezáró megbeszélésen a helybeliek figyelmét!)

A fürdőre estére beérkezve APOR László tulajdonos várta a társaságot, a vendégszobában helyezte

el, mindenét teljesen ingyen bocsátván rendelkezésükre. Épp úgy a fürdőn való tartózkodásunk alkalmával igazi székelly gavalléros vendégfogadással gondoskodott az élelmezésről is.

Másnap a fürdő és a közvetlen környékének a felkutatására került a sor. Pontos térképfelvételekkel lettek megrögzítve az összes források, és méréseket eszközöltünk a hegyszerkezeti viszonyok megállapítására. E mérések a következő napok adataival érdekesen mutattak rá, hogy az ásványvízes források itt mind törésvonalak mentén fekszenek. Ez a bejárás eredményezte a források petróleumos (némelyek szerint jódos!) problémájának a megfejtését is. Megtaláltuk a Kárpátok külső övének zónájában előforduló paláknak a hasontársait, amit idáig nem vettek észre. Ennek a fiatal (oligocén kori) rétegnek a jelenlétét igazolta a fürdő alatt megtalált hallenyomat is, amely adat igen nagy jelentőségű, tekintve, hogy a hosszú kárpáti homokkő zónában a legnagyobb ritkaságok közé tartozik a szerves maradványok felfedezése.

25-én a természetkutatók Kászonfürdő hátterületének a bejárásával Impér-forrásának a közbejöttésével egy nagy kerülővel mentek be a faluba, ahol az alatt az etnográfus, történelv csoport végzett részletes kutatásokat. A déli ebédnél volt a találkozójú, s azután a társaság megint két csoportra oszolva folytatta ellenkező irányba a kutatásokat.

Az etnográfus csoport értékes falumunkát végzett, amit az ezen nap beindult tájékozójú kutatások után külön három napi munka követett, ami alatt a természetkutatók a Kárpátok gerincének kevésbé ismert, távolabbi részleteit kutatták át. A természetkutatók munkája a helyi vezetőség felkérésére délután a templom sírboltjában talált múmia problémájának megoldása volt, s utána a Szeke-patakában az égőföld kérdése oldódott meg azáltal, hogy egy régi térmedence maradványaként tőzegtelep van eltemetve, amely könnyen meggyújtható. E helyen találnk egy gyengébb kénes forrást is a patak jobb partján.

26-án, vasárnap, lévén a vidékről begyűlő érdeklődők, a társaság a fürdőtelepen tartózkodott, és a beszélgetések során igen sok földrajzi, néprajzi, történelvi adat jutott a tudomásunkra, viszont az érdeklődők sok, eddig rejtélynek tartott adatokra kaptak felvilágosítást. E bemondások után sikerült az egykori várhegyek és az egykori edénygyár, üvegyár adatait tisztázni.

27-én a program szerint a társaság kétfelé váltott. Az egyik része a központot a faluba tette át, és ott folytatta a beindított falutanulmányt, a természetkutatók csoportja pedig a havasi túrára indult, tanulmányozás alá vette a Nemere-csúcs felé útba eső Lassúág nevű, érdekes, magas fekvésű havasi lápot, amelynek a medencéje, amint megállapítható, közös vízforrása az

Uz felé irányuló Lassúág-patakának a lefolyására, épp úgy a Bélafalva felé a Feketeügybe folyó pataknak is, s ily módon a Legyes nevű helyen egy igen ritka földrajzi jelenségnek, a bifurkációnak az esetét hozván létre. E mocsaras és még nem tanulmányozott terület ezen kívül sok állattani és növénytani adattal is szolgált. A letelepedés célja a Nemere alatti Lóbérc nevű fatelep volt, amelynek a vasútjai jó földtani feltárással szolgáltak, az egyik helyen egy igen ritka kővület felfedezésére is vezettek (méhsejtekhez hasonló recét mutató lenyomatok–Palaedyatum!).

28–29-én a természetkutató csoport háromfelé oszlott, hogy minél nagyobb területről gyűjthessünk össze adatokat. Az egyik csoport a Nagy Sándor-Nemere csúcsok megmászására vállalkozott, a második a Veresvíz völgyében lévő mocsarakat, a harmadik pedig az Uz felé eső területet kutatta át. Este a találkozóznál mindenik csoport előadta a tapasztalatait. A fő szempont a rétegek dűlésének a bemérése volt, kővületek keresése, és a kénes források pontos helyének a betérképezése.

30–31-én az egyesült társaság a kevésbé ismert Uz-völgyébe ment át, aminek a bejárása turisztikai szempontból is fontos volt, mert ennek a teljesen alpesi természeti vidéknek a bejárása eddig ismeretlen volt, s teljesen kívül esett a turisták által bejárt területeknek. Ez a terület is teljesen homokkőből lévén alkotva, az előbbiekhöz hasonló eredményeket adott, megszorítván a vidéknek eddig nem ismert kénes forrásainak a számát.

31-én volt a záró értekezlet Nagykászonban, ahol a helybeliek képviseletében a munkák után nagy érdeklődést mutató és ezt állandóan támogató GYÖRGY Gábor plébános és RÓTH Márton kántor vettek részt. Ily módon ők mindjárt frissiben megtudhatták a már leközölhető eredményeket addig is, míg a fafeldolgozás után az adatok nyilvánosan is megjelenhetnek. Sok minden őket érdeklő kérdésre kaptak feleletet, amelyet ők különben privát úton csak költséges szakértői kiszállás után nyerhettek volna el (égőföld problémája, s annak gyakorlati felhasználása, Fehérkői borvizüknek a foglалására utasítás, figyelmüknek a felhívása a kénes források fontosságára, a falu közelében talált vasérccek jelentősége, a régi „porcelángyár” anyagának a felkutatására irányítás, termőtalaj-ügyekben felvilágosítás!).

Ily módon a helybeliek tapasztalhatták, hogy a támogató munkájuk fejében a közjó érdekében a mguk javára is hasznot húzhattak, nem számítva azt a rengeteg tudományos adatot, amelyeknek a kutatások folytán a birtokába jutottunk.

A megbeszélések kiterjedtek azonban nemcsak az addig már közölhető eredményekre, hanem a fiatal kutatók kérdéseket intézhettek nemcsak tudomá-

nyos adataik gyarapítására, hanem kutató módszerek közelebbi megismerésére vonatkozóan is, amelyekre az illető specialistától mindjárt meg is kapták a választ. Fontos kérdés foglalkoztatta a kutatókat azirányban is, hogy a most már évekre visszamenő tapasztalataik alatt mint lehessen a jövőben méginkább kiaknázni a kutatási alkalmat.

E tekintetben az a vélemény alakult ki, hogy egy munka alá vett területet az eredmények tudományos publikálása kedvéért ezen a nagy közös kiránduláson kívül még egyénileg is fel kell keresniök pótkiegészítő adatok kedvéért, mert az igen sok célt hasznosan szolgáló közös nagy csoportok nem engednek részletekbe való elmélyülést, egy nagyobb társaság nehezebben adminisztrálható volta miatt.

Annyi bizonyos, hogy mint már az eddigi tapasztalatok is mutatják, az ilyen tömeges kutatásokra szükség van sok mindenféle szempontból:

1. – Igen jó alkalom nemcsak az egy szakcsoportbelieknek, hanem a különbözőknek is az összejövetelre az igen hasznos megbeszélések s egymás kutatókedvének az ébresztgetéséért. Ilyenkor lehet az egyes tudománykörök érintkező területének az ügyeit elintézni.

2. – A kutatók tömeges megjelenése egy vidéken kiváltja a helybeliekben az érdeklődést, és sok észrevétlen lappangó értékes adat felszínre való jutását segíti elő. A helybeli érdeklődők kedvük szerint jutnak specialistákkal összeköttetésbe, s ez a személyes összeköttetés a jövőre vonatkozóan is igen hasznossá válik.

3. – A helybeliek az összeköttetések folytán rengeteg olyan adathoz jutnak ingyen, amelyek rájuk nézve nagy gyakorlati jelentőségűek (anyagaik vizsgálata, talajtermő viszonyokhoz felvilágosítás, bányanyitáshoz utasítás, ásványvízfoglalások helyes megoldása stb.).

4. – A csoportos munka szolgálja az utánpótlás nehéz problémáját. A fiatal, egyetemről kikerült tanároknak csak laboratóriumi gyakorlatuk van. Ily módon a szakemberek mellett megtanulják a külső adatgyűjtő munkát, és utasítást kapnak, s összeköttetéseket szereznek azoknak a feldolgozására. Épp így ismerősöket szereznek vidéken, ahol aztán a további munkájukhoz támogató barátokra tesznek szert.

5. – A középiskolák felsőbb osztályában tanuló ifjak s az egyetemi előadásokat hallgatók itt kedvet kapnak hajlamuk szerint a kutatómunkára, s jó indítékot szereznek arra, hogy iskolai tanulmányaikban mire terjedjen ki főképpen a figyelmük.

II. Eredmények összefoglalása

A leírásban előbb szétszórt adatok mutatják, hogy e rövid kutatási idő alatt is igen sok nem remélt új adat birtokába jutottunk. A kászoni és a Lassúág feletti

magas medencék kialakulására gyűjtöttünk elfogadható adatokat. Hegyszerkezeti vizsgálatok a sűrű bemérésekkel világossá tették a hegység felépítését. Minden felkutatható ásványvizes forrást betérképeztünk, s azoknak értékét a lakosság tudására hoztuk. A gyűjtött közetpéldányok, állati és növényanyag feldolgozása után nemcsak az irodalmi adatainkat szaporítják, hanem azok a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonába mennek át, s így annak értékét emelik.

A kászoni érdekes téma a Keleti Kárpátok felé fordította a figyelmet, s így a jövő évre a társaság a Kovászna vidéki, szintén elhagyott területet tűzte ki a kutatás tárgyává. Ott remélhetően nagy segítségünkre lesz a faipari termelés vezetősége is, megkönnyítvén az elhelyezkedést és az ellátás dolgát.

A kutatások technikai részénél s a gazdálkodási körülményeknek az eddigi bevezetett módszerrel megállapíthatjuk, hogy teljesen bevált. Az egész expedíció-szerű kutatótársaság ezen az alapon olyan szerény anyagi feltételek mellett valósított meg igen szép célkitűzéseket, amelyeket más körülmények között hatalmas összegekkel lehetett volna csak elérni.

A szervezetnek az alapja a régi székely kutatásrendszer. Minden jóakarató társaságának az ügynek azt adja, amit tud. A helybeliek jóakarató támogatással olyan kedvezményekben tudnak részesíteni, ami másként tetemes összeget vonna el a rendelkezésre álló összegből. (Lakás, fuvarok, útmutató kalauzusként való ingyenes társulás stb.)

Így a közös költségek fedezésére szolgáló összeg tisztán csak az olyan tárgyi kiadások fedezésére marad, amelyet már a legjobb akarat mellett sem lehet még várni a helybeliektől!

A kutatásban résztvevők pedig anyagi gondoktól mentesen (úgy a pénzbeli értéket érve, mint az utánajárás idegrontó munkáját) teljesen a kutatásnak szentelhetik minden idegszálukat, mert mindent készen kapnak, s így energiájuk nem forgácsolódik el. Amellett öntudatukat emeli az, hogy a mai körülmények közt szokatlanul nemcsak elvileg ismerik el kutatómunkájuknak az értékét, hanem ennek nyomatékosan is jelét adják.

Azt tapasztaltuk, hogy a kutatás alá vett terület lakosságának is óriási öntudatbeli emelkedést jelent az, hogy egy önzetlen dolgozó társaság az ő érdekében dolgozik, s észreveszi, hogy még mindig van a fajtájának egy egész csoport dolgozó embere, akiknek e munkálkodására számíthat.

Szinte vázolatlanul az a sok eredmény minden oldalilag is tekintve, ami az ily módon a talán egybeült sehoh sem ismert összetétel és szervezésben elérhető.

Annai bizonyos, hogy egy ennyi számból álló társaság költségvetése olyan alapon összeállítva, amint

a kiránduló társaságokét szokás, bizony hatalmas összegeket emésztené fel.

Mindenesetre a kutatásokon kívül, most már szóba kell kerüljön az eredmények nyilvánosságra való hozatala is, amely állandó megbeszélési témáját is képezte a társaságnak, már csak azért is, hogy az összegyűjtött adatok ne szóródjanak szét a szakfolyóiratok hasábjain, s aztán amellelt, hogy az adatok leközlése céltudatosabb megfigyelésekre készítse a kutatóinkat.

E tekintetben az első lépéshez a módot GYÖRGY Gábor plébános adta meg, aki készséggel jelentette ki, hogy amennyiben a közlemény a most renoválás alatt álló templomuk felszentelésére készen lehetne, úgy a nyomtatási költségekről gondoskodni tudna.

Így aztán az eloszlásnál a kiosztott munka alapján mindenki kutató a maga számára vállal témát, feldolgozva adja át a megbízott szerkesztőnek, BÁNYAI Jánosnak, aki a sajtó alá való rendezésről gondoskodik.

Tisztelettel jelzem ez alkalommal, hogy a költségek számszerű jelentését az elfoglaltságom miatt a felülvizsgálat megejtése céljából egy hónapon belül tudom betervezni.

Jelentésem szíves tudomásul vételét kérve maradok őszinte tisztelettel:

Székelyudvarhely, 1936. október 20.

BÁNYAI János

20. A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum 1937. évi kutatásainak tervezete

Cél: A múlt évi kászoni kutatások eredményei bizonyították be legjobban, hogy a Székelyföld e részének, a Kárpátok délkeleti kanyarulatának mennyire nincsenek eddig ismert adatai. Teljesen egy idegen földrész expedíciójához hasonló munkálatokra van szükségünk, hogy megtudjuk, mit is rejtegetnek e területek. Ezért határozta el a kutató társaság a zárókonferencián a kászoni terület folytatásának, a Kovászna fölötti ismeretlen havasoknak a felkutatását, amelyről sem földtani, sem állattani vagy növénytani adataink nincsenek.

Idő: Az állattani kutatók számára feltétlenül szükséges, hogy a terület teljes virágzása idején, tehát a kutatási szezon elején látogassák meg e területet. A kutatók tömegét és a kutatási tárgyat nézve a földtani kutatásokra és zoológiai póttadatok összeszedésére nézve legalkalmasabb idő aug. 3–10-ig szállani ki a területre, míg egy kisebb, háromtagú zoológus-botanikus csoport május végén venné kutatás alá a területet.

Hely és munkaterv: A kutatások célját a Kovászna fölött elterülő havasok képeznék, főként észak felől Ojtoz-szoros irányában, ahol dacára a sokat em-

legetett petróleumos forrásoknak, eddig részletes földtani kutatások nem voltak. Azonkívül semmit nem tudunk, s nincsenek térképezve az ottani sós s kénhidrogén források sem. Mindenesetre nagy meglepetések várhatók innen! A kirándulások központjai az itteni fatelepek centrumai volnának, Kommandó, Gyulafalva és Musa. Egy napot Kovászna közvetlen környékének a bejárására fordítanánk.

Részvevők:

A következők hívatnának meg a munkálatokra (akiknek jó része már eddig is részt vett a kutatásokban, s már előre is ígéretüket bírjuk a további közreműködésre!).

Dr. TÖRÖK Andor, a Székely Nemzeti Múzeum elnöke, történész, Kézdivásárhely; dr. TAVASZY Sándor, Erdélyi Kárpát Egyesület elnöke, turista-író, Kolozsvár; dr. XANTUS János marianumi igazgató, geográfus, Kolozsvár; dr. BALOGH Ernő marianumi tanár, geológus, Kolozsvár; TÖRÖK Zoltán líceumi tanár, geológus, Segesvár; BÁNYAI János líceumi tanár, geológus, Székelyudvarhely; NYÁRÁDY Gyula múzeumőr, botanikus, Kolozsvár; BENDE Vilmos líceumi tanár, botanikus, Székelyudvarhely; dr. BOGA Lajos líceumi igazgató, zoológus, Székelyudvarhely (mikrobiológus); JÓZSEF János tanár, zoológus, Budapest (lelkész); JÓZSEF Dezső, festőművész, Gyula; dr. KLEINER Endre zoológus, Budapest (ornitológus).

A felsorolt kutatóknak segédkeznének az alanti fiatal egyetemi hallgatók s a líceumok felsőbb osztályának a tanulói, akik bevezetést kapnának ez alkalommal a kutatások gyakorlatának a megismerésébe.

ifj. XANTUS János, ifj. BALOGH Ernő, TÖRÖK Zsolt, NYÁRÁDY Antal, MOLNÁR István.

A nagy kutatócsoport részvevőin kívül a másjusból kiszálló biológus-kutatók közt részt vennének:

DOBAY László zoológus, Dicsőszentmárton; DIÓSZEGHY László zoológus, Borosjenő; dr. KÖNTZEI Gerő zoológus, Küküllővár; gr. TELEKI László zoológus, Hátszeg; LÁSZLÓ Kálmán botanikus, Brassó; Költségek: A nagy csoport napi étellemezésére à-60 lej 7 napra és 17 személyre 7140 lej

Utazási költségtérítés:

Kolozsvárról és vissza 7 személyre à-500–3500 lej; Székelyudvarhelyről és vissza 5 személyre à-300–1500 lej; Segesvárról és vissza 2 személyre à-200–400 lej; Budapestről-Gyuláról és vissza 2 személyre à-600–1200 lej

Összesen: 6600 lej

Előkészítő utazásra: 400 lej; Vegyes, előre nem látott kiadások 1400 lej; Levelezés, gyógyszer 1000 lej

Összesen: 16 540 lej

A biológus csoport kiadása átlag 4000 lej
Végösszege a két kutatócsoport kiadásainak: 20 540 lej

Haszon: A kutatások feltétlen sikerrel kell járjanak, mert e területről nincsenek irodalmi adataink. Részletes kutatások nem voltak, s így már eljött az ideje annak, hogy az arra mint legilletékesebb, a Székely Nemzeti Múzeum vegye munkába e területet, s annak eredményeinek közreadásával a további munkára felhívja a tudósaink figyelmét.

A tudományos adatokon kívül közgazdasági jelentőségű, eddig nem ismert értékek is kerülhetnek felszínre.

E kutatási alkalom egyben nagy jelentőségű eszmecserekre ad alkalmat, s fenntartja a kutatási kedvet épp az erdélyi magyarság zömét képező Székelyföld iránt.

Az ifjaink, akik érdeklődést mutatnak a tudományos munkálkodásokhoz, gyakorlati bevezetést, útmutatást kapnak a legjobb erőink mellett, s kellemes összeköttetéseket szereznek egyben a részletes munkára továbbra is alkalmas terület szellemi vezetőivel, s így kedvet kapnak a további munkához.

A népünk öntudatát emeli, s a faji kitarást szilárdítja az a tény, ha látja, hogy mennyi kiváló embere van minden nyomorúságos állapotunk dacára is, akikben még mindig megbízhatik, s ahonnan támogatást kaphat szellemi szükségleteiben.

A már jól bevált eddigi szervezet egy olyan hatalmas kutatógárdát mutat, amelyet még kedvező körülmények között is nagy nehézségekbe kerülne összehozni. Ma a szerencsétlen helyzetünkben éppen megbecsülendő, hogy tiszta ideális gondolkozással a fajunk és a tudomány iránti szeretetből ilyen munkákra vállalkozók oly szép számmal akadnak.

A kutatásokkal (al) begyűlő és a szakemberek által determinált példányok a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményébe kerülnek be, s így annak anyagát nemcsak leltári értékben növelik, amely többet képvisel, mint az összes kirándulási költségek, hanem egyben ismeretlen értékeinkre hívja fel a szaktudósok, mind a gyakorlati embereknek is a figyelmét!

21.

A Székelyföld kutatásának 1937. évi munkaterve

Cél: A múlt évi kászoni kutatások eredményei bizonyították be a legjobban, hogy a Székelyföld e részének s a Kárpátok délkeleti kanyarulatának mennyire nincsenek részletes adatai. A most tervbe vett terület a Kovászna község fölött elterülő, régen teljesen járhatlan havasokról alig vannak adataink, pedig az újabb ott

működő fűrésztelepek minden kis részét megközelíthetővé tették a mindent behálózó iparvasutakkal. Épp azért tanácsos most ennek a kedvező alkalomnak a felhasználásával felkutatni a vidéket, mert féltő, hogy az erdők kitermelésével megint elhagyott hely lesz az egész, épp úgy, amint az Barátos, Zágon községek egykori óriási erdővel is történt.

Fontos megoldandó problémák lesznek az eddig itt kárpáti homokkőnek vett képződmények részletes átvizsgálása, s lehetően kővületek gyűjtése, a pontos korhatározás szempontjából. De a helyszerkezeti viszonyok felkutatása is elsődrendű érdek lesz, mert a moldvai petróleumzóna egyes helyeken egész ide hatol fel, amit elárulnak a sós-kénes források, sőt egyenesen a nyers petróleumszivárgások is. Ebből a célból áttanulmányozandó a budapesti Földtani Intézet kiadványai közt megjelent POZEVITZ-féle munka a magyarországi petróleum előfordulásokról, ahol az eddigi irodalom alapján apróbb adatok vannak felemlítve. Tájékozásra jó lesz a HERBICH F.: **Székelyföld földtani leírása** című munka is, s épp így HAUER-STACHE: **Geologie Siebenbürgens** c. leírás. Újabbán sajnos semmi adat nincs, mind csak az addigiek ismétlésével találkozunk, ahol valahogy e vidék szóba kerül.

Idő: A kialakult gyakorlat azt mutatta meg, hogy a geológiai felvételekre legalkalmasabb idő aug. hónap, s ezért aug. 3–10-re van kijelölve az ide fordítandó idő.

A vasúti jegyek egyenesen Covasna állomásra váltandók, amelynek 50%-os kedvezménye van, tehát a megváltott jegy visszautazásra érvényes, s így nem adandó le a megérkezésnél! Legélszerűbb volna Kovásznára a reggeli, 9 ó. 26 p. érkező vonattal jönni, ennek a csatlakozása Brassó felől reggel 7 ó. 15 p. van. (Kolozsvár felől érkezik a gyors 4 ó. 40 p.-kor, amely Kolozsvárról indul 21 ó. 27 p.-kor.) Akik Kovásznára esetleg hamarabb érkeztek volna, úgy azoknak is az állomáson lesz a találkozó.

Napiterv: Aug. 3-án, a megérkezés napján az iparvasúttal felmenetel a gyulafalvi fűrésztelepre, s ott elhelyezkedés.

Aug. 4. A telep és környékének a bejárása.

Aug. 5. A kommandói telep környékének a bejárása, s a közelében levő magas fennsík tőzegtelepeinek a felvétele (főként a botanikusok és zoológusok).

Aug. 6. A gyulafalvi telepről délre eső részek (Baszka-p. és Hosszúhavas)

Aug. 7. Gőr-tető.

Aug. 8. Vasárnapi pihenő, jegyzetek rendezése s a helybeliekkel való összeköttetés felvétele.

Aug. 9. A Putna-patak környékén levő petróleumos képződmények átkutatása.

Aug. 10. Kovászna közvetlen környéke.

Aug. 11. Csomagolás és elutazás.

Figyelmeztetés: Kérjük a meghívott kutatókat, hogy érkezési körülményeiket legkésőbb júl. 25-ig jelentsék be a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságának, Sepsiszentgyörgy–Sf. Gheorghe, jud. Treiscaune.

A meghívottak a Székelyföld vendégei lesznek, s így a lakás-, ételmezesi költségekre gondjuk nem lesz. Van remény arra is, hogy útiköltség megtérítést is kapnak.

A szokásos kutatási úthoz kell felszerelni magát mindenkinek. Jó lesz minden eshetőségre takaró pokrócot hozni s meleg szvettert, tekintve a havasi hideg éjszakákra s az esővel lehűlő levegőre.

A térképek közül a 75 000-es lapoknak több szelvénye kell, mivel e terület a kovásznai lap szélén van. Ajánlatos tehát a következő lapokat beszerezni:

Kovászna Zone 22–Col. XXXIV. Magyarboda Zone 23–Col. XXXIV.

Putna-patak 22–Col. XXXV. Mintianesti Zone 23–Col. XXXV.

Legjobbak a 25 000-es lapoknak megfelelő szelvényei. De használhatók a 200 000-es térképek is.

22.

Jelentés

a Székely Nemzeti Múzeum által az 1937. év nyarán a kovásznai havasokban rendezett kutatómunkálatok eredményéről

Cél: A múlt évi kászoni kutatások eredményei mutattak rá arra, hogy a Délkeleti-Kárpátok kiugró sarka az eddigi félreeső helyzete miatt sok felderíteni valót rejtett. Éppoly keveset tudunk a Kovászna mögött elterülő részről is, amelynek a felkutatását elősegítik az eddig szinte hozzáférhetetlen helyeknek is az iparvasúttal való behálózása.

Sok reménységgel indult neki a társaság aug. 4-én, hogy a rég óhajtott munkát megkezdje, azonban az épp ideszánt idő alatt olyan katasztrófális eszések voltak, hogy részletes munkát nem lehetett végezni. A vonattal azonban mindennek dacára sok olyan helyet sikerült elérni, amelyeknek a tanulmányozása legalább egy általános képet nyújtott, s a részletekre vonatkozóan BALOGH Ernő dr. és BÁNYAI János szept. 1–5. közötti újabb kiszállása hozott értékes adatokat.

Résztevők: TÖRÖK Andor dr. Igazgatóválasztmányi elnök vezetésével kevés változással azok vettek részt, akik az elmúlt években is nagy lelkesedéssel vállalták szűkebb hazánknak, a Székelyföldnek a felkutatását. Éspedig BALOGH Ernő dr. és BÁNYAI János geológusok, BENKŐ Gyula botanikus, VÁMSZER Géza etnográfus, TAVASZY Sándor dr. EKE-elnök. A fiatalabb tanárnemzedékből: BENDE Vilmos és SZABÓ József

botanikusok, JODÁL Károly és MOLNÁR István geográfusok, NAGY Ferenc zoológus és JANCSÓ Gyula, XANTUS János tanárjelöltek.

Lekötelező szívességgel vettek részt a rendezés munkájában HAVADTÓY Sándor református lelkész és DEÁK Tamás földbirtokos Kovásznáról. A Kommandói Fatelepi igazgatósága ingyen lakással és az összes szállítási eszközök rendelkezésünkre való bocsátásával voltak segítségünkre – BALKÁNY Jenő igazgató főmérnök, GÁBOR Dezső kovásznai fatelepi igazgató és VÁCZY Mihály vasúti főmérnök.

A kutatási eredmények összefoglalása:

A kárpáti homokkő zónának e részén is sikerült úgy morfológiai, mint hegyszerkezeti viszonyokat is nagyrészt tisztázni. Épp úgy, mint azt a kásznai terület bejárásánál is tapasztaltuk, úgy itt is a gerincvonulatnak megfelelő részeken medenceszerű beszüllyedéseket is találtunk. (Komandó falu is ebben fekszik!) A rétegek bemérése arra mutatott, hogy az általánosan észak-déli csapásban haladó felgyűrt homokkővek antiklinálisokat alkotnak, amelyekben kénés, sós és petróleumforrások vannak.

Komandó falu és a sikló táján sikerült megtalálni a bitumenes palákat és opálos (menilit) rétegeket, amelyek a fiatalabb képződményeknek a kárpáti zóna belsejében való felépülését mutatják. (Oligocén!) A papírvékonyaságú bitumenes paláknak gyakorlati jelentőségük is van, s ezek után már a vegyi gyárak érdeklődtek.

E paláknak (diszodil) a kutatása még azzal a haszonnal is járt, hogy benne halmaradványokat és markazit konkréciokat találtunk, amelyeknek rendkívül nagy tudományos jelentősége van.

Igen érdekes volt a homokkő zónában egyebütt is megfigyelt gnájsz és csillámpala-tuskóknak a felépítése, amelyeknek a dolga még megfejtésre vár!

E kutatásokkal egyidejűleg sok adatot gyűjtöttünk össze az itteni egykori hamuzsírforró iparról.

Növénytani szempontból érdekes volt a Komandó falu alatt elterülő Mohos-lápnak az átkutatása. Általában inkább a mohák és zuzmók gyűjtésére volt alkalom, amelyeknek a feldolgozása specialistáknál most van feldolgozás alatt, s amelyek a múzeum értékes originális példányait fogják képezni.

Az eredményekhez számíthatjuk azokat a megbeszéléseket is, amelyek állandóan folytak azalatt az idő alatt, amíg az eső miatt a szobába voltunk szorítva. A fiatalabb kutatóink ezalatt kaptak hasznos, praktikus útbaigazításokat a tudományos kutatások módszereire nézve.

Mivel a kutatócsoport elhatározta a múlt évi kásznai eredményeinek feldolgozását és azoknak egy monográfiában való kiadását, azért az év folyamán is

BÁNYAI János és VÁMSZER Géza több ízben mentek ki az adatok kiegészítése céljából, amelyek hisszük, hogy a tudományos világban is feltűnést fognak kelteni, annyira értékes új adatokat sikerült összegyűjteni!

Székelyudvarhely, 1937. december 2.

BÁNYAI János

23.

A Székelyföld kutatásának 1938. évi munkaterve

Cél: A Gyilkos-tó születésének 100. évfordulóját legméltóbban ennek – a kutatás szempontjából elhanyagolt vidéknek – közelebbi megismerésére kell fordítanunk, ahonnan sok érdekes újabb adat felbukkanását várjuk. Turisztika szempontjából az érdeklődés középpontjába került vidék nincs annyira átkutatva, hogy ismereteink komolyabb alapot szolgáltatnának a turisták általános érdeklődésének a kielégítésére, s éppen ez volna a egyik cél, hogy a remélhető újabb érdekességekkel ne csak tudományos ismereteinket gyarapítsuk, hanem ezekkel egy újabb vonzerőt nyújtsunk a vidéknek még fokozottabb látogatására.

Megoldandó probléma azOLT és Maros forrásvidékeinek megismerése s forrásainknak pontos megállapítása a helyszíni kutatások alapján! Épp így alapos kutatásra vár a tekerőpataki Sűgő-barlang, mely most van feltárás alatt, és környékének részletes bejárása.

Idő: A kiránduláson résztvevők Gyergyószentmiklóson júl. 5-én találkoznak (minden vonatnál lesz fogadó, de amennyiben valaki másként jön, az a Főtéren lévő információs irodában jelentkezik!) Gyergyószentmiklós (Gheorgheni) állomása csak 25%-os vasúti kedvezményt kap ezidőszert (régén 50% volt), s ha ez időközben nem változik meg, ajánlatos Toplița-Romana-ra megváltani a jegyet, amely aztán megőrizve visszautazásra is érvényes s így 50% kedvezményt jelent. Ebben az esetben legcélszerűbb, aki Marosvásárhely felől jön, az váltson Toplița-Romana-n (Maroshévíz-Borszék állomása!) jegyet Gheorgheni-re (ezt is őrizze meg a megérkezéskor!) Ha nincs idő rögtöni jegyváltásra, úgy legjobb, ha valaki reggeli vonattal érkezik ide, s következő vonatig – amivel Gyergyószentmiklósig tovább utazhatik – nézze meg a 26-os vízi fürdőit, s környékének geológiai viszonyait tanulmányozhatja! Akik Csíkszereda felől jönnek, azok is váltsák meg jegyeiket Toplița-Romana-ig, de szálljanak le Gheorgheni-ben! Délután 6 óra után lesz az együttes kiutazás autóbusszal a Gyilkos-tóig.

Napiterv: Júl. 5-én tehát estefelé megérkezés a tóhoz, és ott elhelyezkedés.

Júl. 6-án a tó környékének a bejárása.

Júl. 7-én a Likas-havas és környékének a felkutatása.

Júl. 8-án A Cohárd-Kupás és környékének a bejárása.

Júl. 9-én Kisbékáson le és a Nagybékás-szoroson vissza.

Júl. 10-én Nagybagyás vidéke – Háromkútig.

Júl. 11-én Egyesítőn le Balánbányára – Sanduj-pataki erdőőri házig.

Júl. 12-én Sanduj-pataki borvízforrások átvizsgálása, az Olt és Maros forrásainak megállapítása, Sűgő-barlang.

Júl. 13-án Sűgő-barlang és Tekerőpatak környékének átkutatása (vasbánya).

Júl. 14-én szétosztás Gyergyószentmiklósról.

Figyelmeztetés! Kérjük a meghívottakat, hogy érkezési körülményeiket legkésőbb június hó 20-ig jelentsék be a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságának St. Gheorghe, Jud. Treiscaune.

A meghívottak a Székelyföld vendégei lesznek, s így lakás, étellemezési költségekre gondjuk nem lesz. Remélhetően útiköltség megtérítést is kapnak.

A szokásos kiránduló utakhoz kell felszerelni magát mindenkinek, s a saját szakmájához tartozó anyaggyűjtő felszerelésen kívül kívánatos volna, hogy mindenki egy rovargyűjtő üveget is hozna magával.

Térképekből a 75 000-es lapjának a következő szelvényeire lesz szükség: Gyergyó, Békás, Oláhtoplica és Gyimes (összesen 4 db.). Akinek a megfelelő 25 000-es lapjai vannak meg, annál jobb!

A terület geológiai viszonyainak előzetes tájékozódásához ajánlatos HERBICH F.: **A Székelyföld földtani leírása**, Földtani Intézet (Bp.) 1941. évi jelentése.

Általános tájékozódásul nagyon ajánlható CSIBY A. dr. **Gyilkostó monográfiáját** átnézni. Megszerezhető a szerzőnél, Gheorgheni, 90 lej. Kisebbség összefoglalás megjelent a *Székelység* c. folyóirat 1937. évi 7–8, 9–10. számaiban, vagy a külön megjelent *Székelyföldi Útmutató* sorozat 2. füzetében.

24.

Az 1939. év augusztus hó folyamán rendezendő természetudományi kirándulás munkaterve

Cél: Az 1939. év folyamán a Kelemen-Havasok eddig alig átkutatott területe kerül munka alá. Egy pár természetjárás (turisztikai) jellegű leírástól eltekintve, alig van közelebbi adatunk a Hargita-vonulat e legnagyobb kiemelkedéséről. Fő szempont lesz az andezitek különböző típusainak megállapítása, a posztvulkáni hatásokkal megbontott zónák kinyomozása, s az esetleges ásványi zárványok gyűjtése, köztük a régóta ismert kéninpregnáló felkeresése. Valószínűen szénsavas és kénhidrogén források is

rejtőznek ezen a területen. – Feladatunk továbbá a gleccsnyomok adatainak ellenőrzése, továbbá a nagy kráter belsejének s az esetleges külső parazitikus kúpoknak megállapítása és átkutatása.

Idő: A kiránduláson résztvevők Maroshévízen (Toplița Romana), 19-én délelőtt találkoznak. A külön érkezők jelentkezzenek a Regnicolară Soc. Forestieră irodájában. Akiknek azonban kellemetlen a rossz vonatközlekedés miatt a 19-i délelőtti érkezés, azok érkehetnek 18-án délután folyamán is. Ezek elszállásolásáról gondosodunk. A vasúti jegyeket legjobb Gyergyószentmiklósra (Gheorgheni) váltani, mert ennek 50% kedvezménye van, míg Maroshévízre (Toplicának) ezidőszent csak 25%. Ha azonban ez a kedvezmény időközben netalán megváltoznék, akkor egyenesen Maroshévízig lehet a jegyet váltani.

Akik Kolozsvár felől, illetve Marosvásárhely felől jönnek, azok a Gyergyószentmiklósra váltott jegyeikkel szálljanak csak le Maroshévízen, Toplicán, mert gondoskodni fogunk a jegyek érvényesítéséről. Akik korábban érkeznek Maroshévízre (Toplicára), tekintsek meg a két langyos vízű fürdőt és a fűrésztelepet.

Napiterv: 19-én ebédelés Maroshévízen (Toplicán) és utána az erdei vasúttal indulás fel a Kelemen-havasok alján levő legutolsó állomásig. Innen azonnali indulás a Maroshévízi községi menedékházig. A csomagot lovak viszik. Elszállásolás a menedékházban. Vacsora.

20-án a menedékház Dragasul felé eső környékének bejárása.

21-én a kráter belső részének bejárása, s a keleti rész felől visszatérés a menedékházhoz.

22-én a kráter belső részének bejárása, s a keleti rész felől visszatérés a menedékházhoz.

23-án a Bélborból jött lovakra felcsomagolva a keleti rész bejárása oly módon, hogy estére Bélbor ásványvízes forrásainak felkeresése, s innen ebéd után a csomagokat lovakra rakva, átkelés Borszékfürdőre. Vacsora, meghálás.

25-én a fürdő területének tanulmányozása. Délután autóbusszal átutazás Maroshévízre (Toplița), ahonnan a délutáni vonattal megérkezés Gyergyószentmiklósra. – Itt ér véget a kirándulás, az Erdélyi Múzeum Egyesület 27–29-én tartandó vándorgyűléséhez való csatlakozással. Akik itt részt vesznek, tanácsos, ha előre bejelentik szállásigényüket dr. CSIBY Andor rendezőbizottsági titkár úrnak, Gyergyószentmiklós-Gheorgheni, Str. Brătianu 65.

Figyelmeztetés! Kérjük a meghívottakat, hogy érkezési körülményeiket legkésőbb aug. 10-ig jelentsék postai levelezőlapon BÁNYAI János tanárnak Székelyudvarhelyre-Odorhei-re.

A meghívottak egyes barátaink vendégei lesznek, s így lakás, valamint étellemezési költségekre gon-

duk nem lesz a kutatások ideje alatt! Remélhetően sikerülni fog a vasúti költségeket is legalább részben összehozni és megtéríteni.

Szokásos alpesi kiránduláshoz szerelje fel magát mindenki (meleg ruhanemű, ill. biztosíték). Továbbá takarót, kését, villát, csuprot és szánkóhoz hozzon magával. Ezekon kívül mindenki a szakmájához tartozó gyűjtőfelszereléssel lássa el magát!

Térképekből a 75 000-es lapoknak Bélbor, Maroshévíz és Marosbörgő lapjaira lesz szükség. – Akinek azonban módja van rá, hozzon magával 25 000-es térképet!

25.

Jelentés

az 1939. év nyarán a Kelemen-havasokba rendezett kutatóút tudományos eredményeiről

Az aug. 18-án és 19-én Maroshévízen gyülekeznek az indulásig a Maros-terasz és a BÁNFFY-féle langyos vízi fürdő tanulmányozására használták fel az időt. Igen fontos megállapítás az éppen építés alatt álló nagy fürdőmedence alján felhalmozódott vastag fehér-föld (diatomatelep) felfedezése volt. Ennek nemcsak értékes tudományos jelentősége, hanem gyakorlati fontossága is van. A laboratóriumi vizsgálati anyag, hiszszük, sok új adatot rejteget magában.

Aug. 19-én délben indult a társaság a fatelepi igazgatóság jóvoltából külön vonattal a Kelemen-havasok felé. A kisvasút végállomásától három órai gyaloglás után értük el a Maroshévíz község tulajdonát képező turista menedékházat, amely pompás felszereléssel kényelmes elhelyezkedést nyújtott, s közel 1600 m magasságával lehetővé tette, hogy nagyobb megerőltető gyaloglások nélkül tudjuk a célunk legfontosabb részét képező csúcs-kutatásokat elvégezni.

Aug. 20-án a Jézer-tó kutatását vettük tervbe. Végre egész biztonsággal meg lehetett állapítani az eddig kétségesnek tartott eredetét: délnel lefutó gleccser maradványa a Rekettyés-csúcsnak, amely pompás törpefenyő (*Pinus mughus*) teleppel van körülvéve. A belőle kifolyó Putorásza (Büdös)-patakban egy több száz méterre becsülhető s óriási sziklákat képező kvarcittelep van feltárva, amelynek a közelében kaolinos bomlást mutató foltok is vannak. A kvarcitos telep alsó szélén a patak bal partján bővízű forrás alakjában tör elő, szinte búvópatakszerű alakban az édesvízű, de kénhidrogén kilehelő Puturosz (Büdös)-forrás.

Aug. 21-én az Izvor csúcsa és az alatta levő kráterrész került munka alá. A felépítő kőzetek változatosságát lehetett megfigyelni az eddigi egyhangúnak vett ismertetések helyett. A Jézer-tó környékén megfigyelt kvarcitos zóna követi. Az Izvor nyugati

lejtőjén a nagy kráter közepén egy parazitikus és fekete bazaltos andezitből álló kisebb kitérő van, amelynek a tetején az egykori kárterő maradványaként egy kb. 60 m átmérőjű mohos láp található. Érdekes az is, hogy a szokásos havasiláp-növények és a rovarevő harmatfűvek itt hiányoznak. Lent a patak mellett a Vajvodásza-csúcs alatt egy bővízű és rengeteg vasokkott lerakó forrás található, amely – úgy látszik – az egykori borvízforrásnak a maradványa, de most minden szén-savas, borvízes tulajdonság nélkül.

Aug. 22-én a Kelemen-havasok legmagasabb csúcsa került vizsgálat alá. A kutatók két csoportba osztottak. Egyik részük a 2102 m magas Pietrosz-csúcsot kereste fel, a másik meg a Rekettyés-csúcs északi oldalán levő elhagyott kénbányát vette munka alá. Nagy vizsgálati anyag gyűlt össze a kénrel impregnált kaolinos andezitekéből. E bányák szomszédságában két gleccsermaradványt is meg lehetett állapítani karr-völgyekkel, oldal- és végmoránákkal, a szokásos, eltűnő-félben levő gleccsertóval. Nagy meglepetést keltett a Petricelu-csúcs dacitos anyaga. E csúcsoktól dél felé, amint látszik, igen hosszan elnyúló bázisos lávafolyások terültek el, amelyeknek a szintes tetején nagy legegők és mocsaras részletek vannak.

Aug. 23-án a társaság felpakolva egynapos kutatóút alakjában szelte át a Kelemen-Havasok keleti részét Bélbor felé. Sikerült itt megállapítani, hogy a bélbori fiatal zökkenéss medencénél fellépő kristályos palák szélén az andezitek legfiatalabb típusa, a fekete bazaltos kiképződés található. Bélbor falu közelében a rengeteg borvízforrás került térképezés alá. Az itt felszínre kerülő kristályos dolomitok eredetének is megkaptuk a magyarázatát, a közelben levő s a felszínre került pegmatitos gránittömsz alakjában.

Aug. 24-án a levantei márgákat és barnaszénen is tartalmazó medencét átszelve, Borszékre mentünk át. Útközben egy fekete vipera is került zsákmány gyanánt a kezünkbe. A kristályos pala (csillámpalák, grafitos palákkal mutatkozva) Borszék közelében porlós dolomitokkal váltakozik.

Aug. 25. Egész napot a fürdő területének és forrásainak áttekintésére fordítottuk. Az Igazgatóság gyűjteményében volt alkalmunk megtekinteni a Főforrás új foglalása alkalmával felhozott anyagot. Ezeknek az alapján praktikus tanácsokat is adtunk az igazgatóságnak a víz feketés üledékének felismerése dolgában. A szürke kristályos dolomitból bemosott grafit-szemcsekről van szó! Gazdag tanulmányozásra való anyag gyűlt össze az Alsóborszék szénbányájából, valamint a Kerekcsék hatalmas mésztufa dombjából. Együttal megállapítást nyert, hogy a régi térképeken szereplő „halált hozó” tó a mai „Döglesztő” nevű iszapvulkán, az ősforrás közelében.

A földrajzi és geológiai megfigyeléseken kívül közelebbi tanulmányozásra váró növény- és állatanyag is került gyűjtés alá. Legérdekesebb e tekintetben a Jézer-tó planktonjának a begyűjtése!

A tudományos eredményeken kívül nagy fontosságú kutatás módszertani megfjtéseiben volt része a társaság fiatalabb tagjainak, akik nemcsak értékes vulkanológiai problémákra találtak itt nagy-szerű példákat, hanem a gleccsernyomok felismerésével a ritkán nyíló alkalmat megkapták az eljegesedés tanulmányozására.

A Székely Nemzeti Múzeum számára pedig az e területről eddig hiányzó ásvány-, kőzet- s kővületanyagokat gyűjtöttük egybe.

A kutatások így ez évben is a múltbeliekhez hasonlóan a legszebb eredménnyel jártak, s nagyszerű alkalmat szolgáltattak a terület bejárása által a részletek feldolgozására, amire a kutatók több tagja ki is jelentette szándékát.

Az út sikerének a biztosításában nagy része van BARABÁSSY József nyugalmazott főerdőtanácsos úrnak, akinek az összekötése révén a maroshévízi fakitermelő vállalat készséggel segített a technikai részek lebonyolításában.

ZÁRUG Lukács mérnök úr pedig jó helyismerete révén könnyítette meg a gyors mozgást ezen a rendkívüli nehéz terepen. A Bélborban való elhelyezkedésünk megoldásában VADÁSZ József nyugalmazott tanító volt nagy segítségünkre. Borszáken meg a szárhegyi közbirtokosság vendégszeretettel élveztük, ahol a közbirtokosság megbízottja, CZIMBALMOS András igazgató gondoskodásából nyertünk kényelmes ellátást! Ez utóbbi különösen nagy fontosságú volt, mert a maroshévízi területen való mozgásunk igen nagy, nem várt kiadást jelentett!

Végül az egész kutatótársaság hálás köszönetet kell tolmácsoljam azoknak a számára, akik kedves gondoskodásukkal nemcsak e fontos közérdekű munkát tették lehetővé, hanem a kutatók számára is felelhetetlené váltak azok az eredményes munkanapok, amelyeket együtt eltöltöttek s egyénileg is gazdag ismeretekkel megrakodva térhettek a kirándulásról vissza.

Összefoglaló rövid jelentésemet zárva maradok őszinte tisztelettel:

Székelyudvarhely, 1939. október 27.

BÁNYAI János

26.

A Székelyföld kutatásának 1940. évi munkaterve

Cél: A gyimesi völgykatlannak, főként a Nagyhagymás-Tarkó felő részének az átkutatása, amelyet általában Gyimes-Hidegség néven ismernek. Ez a rész is különben, mint legtöbb vidéke a Székelyföldnek, kimaradt eddig a részletes kutatások alól. Alig van adatunk e változatos földtani felépítésű vidékről, s épp oly keveset tudunk flórájáról és faunájáról is.

Így ennek a területnek a bejárása nemcsak gazdag irodalmi adatot nyújtana, hanem bőséges tárgyi gyűjtés révén a múzeumunk anyagát is gyarapítaná. – A természetrajzi megfigyeléseken kívül igen fontos földrajzi és néprajzi megfigyelésekre is lehet számítani.

Idő: A terület bejárására tíz nap van tervbe véve, mégpedig július közepén, amikor a kaszálások után kedvezőbb a helyzet a járklásra, s emellett az erdős-sziklás helyek bőségesen tele vannak virágzó növényekkel, amelynek járuléka a gazdag rovarélet is!

Részvevők: A Székely Nemzeti Múzeum vezetőségén kívül a következő kutatók meghívása ajánlható:

BALOGH Ernő dr. – BÁNYAI János – LÉVAI Lajos dr. – NYÁRÁDY Gyula – XANTUS János dr. kutatók mellé: SZABÓ József – BENDE Vilmos – JODÁL Károly – HAÁZ Ferenc – SIMÓ László – MOLNÁR István – JANCsó Gyula – CSAPÓ József – PÁLFFY Ferenc – ifj. XANTUS János – JÓZSEF János – SZATHMÁRY Gyula fiatal tanárok és BALOGH Ernő, NYÁRÁDY Antal egyetemi hallgatók, valamint: ZÁRUG Lukács mérnök, dr. TAVASZY Sándor EKE-elnök, VÁMSZER Géza etnográfus. Összesen 23 külső tag.

Költségek: 10 napra átlag 20 tényleges megjelenőt számítva napi 60 lej élelmezési kiadás, 12 000 lej; postázás 300 lej; előkészítő út költsége 500 lej; borralalókra 1000 lej; vegyes kiadásokra 1000 lej; részvevők vasúti utazásának megtérítése 8000 lej

Összesen 22 800 lej

A kutatásokból számítható haszon: A sejtett és remélt természeti ritkaságoknak egy egész sora, amelyeknek a tudományos feldolgozása új adatokat fog jelenteni a szakirodalomra, és egyben a népszerű turisztikai ismertetéseknek fog alapot szolgáltatni. Az eddigi bizonytalan adatok után e terület geológiai térképe pontosabb feldolgozást nyer.

Az eddigi anyagkitermelési próbák e kutatások révén biztosabb alaphoz juthatnak. (Szén-, petróleumkutatások!) – Végre pontos adataink lesznek e vidék ásványvízforrásairól. (Borvizek, kénes s sós vizek!)

Sok anyag gyűjtésére számíthatunk, amelyek gazdagítani fogják a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményét!

A fiatalabb tanári nemzedék újabb tagjainak a bevonásával, azok jó gyakorlathoz jutnak az egyetemi, főként elméleti tanulmányaik után.

A kutatóegyettes állandó nyári találkozója a rendszeres megbeszélések által fenntartja a munkakedvet s az érdeklődést tudományos kérdéseink iránt, s gondolatok kicserélése s a személyi kapcsolatok állandó felmelegítésével termékenyítően hat vissza a közéletünkre is, hisz a résztvevők valamennyije a maga környezetében is vezető, irányító tagja a társadalomnak.

Meg vagyunk győződve, hogy az eddigi tapasztalt szerint ez a jótékony hatás még fokozódni is fog! Sepsiszentgyörgy, 1940. február

Jegyzet

1. L. BOÉR Hunor, **Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez.** KOCIS Irén, **Zoológusok levelezése a Székely Nemzeti Múzeummal, 1929–32.** PAIS Ágnes, OLASZ Gabriella, **Az intézményes kisebbségi magyar műemlékvédelem kezdetei.**

A cskdelnei templom 1935. évi felújítása. LÉNÁRT Anna, **Magyar Skanzen és a Székely Nemzeti Múzeum.** illetve **Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közti néprajzi kutatásszervező tevékenységéhez,** valamennyi jelen kötetben.

2. *Ifjú Erdély,* 1928/5.

3. Ezt az adalékot KÓNIA Ádám ismertette. Tudomásunk szerint a székelyföldi kutatásokat anyagából („Hargita-expedíciók”, bár ez így csak 1934–35-re helytálló) eddig egyedül ő dolgozott fel adatokat, pl. a kilencvenes évek közepén, a Székely Nemzeti Múzeumban rendezett NYÁRÁDY Erasmus Gyula-kiállításához (ismertetések újságokban, TULOGDY hagyatékából származó csoportképek, lapok NYÁRÁDYnak ekkor, a Múzeum számára összeállított herbáriumból).

4. LÉNÁRT Anna, **Százhuszonöt éves történetek.** in: ORBÁN Balázs, **A Székelyföld leírása, Kiegészítések I.** CHARTA Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2002.

5. TULOGDY CSUTAKnak, 1928. júl. 7-én.

6. K. SEBESTYÉN Józsefnek címzett felkérés, 1928. aug. 15-én.

7. Valószínűleg a székely címerekre gondolt, mert pár hónapja egy ilyen témájú előadása hiúsult meg. Vö. TÓTH Szabolcs, BOÉR Hunor, **Köznevelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között,** jelen kötet.

8. Dec. 29-i nyugta: BALOGH Ernő 17 fotóját 595 lejért vásárolták meg.

9. CSUTAK NYÁRÁDYnak, 1928. okt. 11.

10. LÁSZLÓ Józsefre gondol, aki most még egyetemi tanulmányait végzi.

11. CSUTAK LÉVAI Lajostól kér címeket, köszöni egyben a szept. 15-i udvarhelyi múzeumi estély megszervezését, tehát ő volt az udvarhelyi szervező.

12. az Udvarhelymegyei Takarékpénztár Rt. Fiók Intézete, Székelykeresztúri Önségélyező Népbank, Jótékonycéltű Társaskör, ELEKES Judith, Dr. ELEKES Domokos, Székelykeresztúri Jótékony Négyelet, KERRL György, Filharmonikus Társaság, Műhely (a múzeumalapító NAGY Lajos tanár útján), Dr. GYÁRFÁS Pál, Dr. GYARMATHY Dezső, Kaszinó, vadásztársaság, Dr. FARKAS Miklós, Ipartestület és Otthon.

13. Agrár Takarékpénztár Igazgatóság, dr. KOVÁTS Károly ügyvéd, KOLUMBÁN József ügyvéd, dr. ERŐS Péter ügyvéd, dr. GYÓRGYPÁL Domokos ny. főispán, dr. TAUBER József ügyvéd, dr. DARADICS Félix ügyvéd, dr. SÁNDOR Gábor ügyvéd, dr. PÁL Gábor, szenátor, dr. HIRSCH Hugó orvos, DÓCZY János kereskedő, Brassói Népbank Fiókiintézet Igazgatóság, Transsylvania Bank Igazgatóság.

14. FODOR Pál mérnök.

15. NYÁRÁDY levélben kér halasztást az **Emlékkönyvb**e ígért dolgozótára. Korábbi kutatásait a most nyárral még kiegészítené, az eddigit magában félszegnek tartja leközölni. A végül megjelent hatalmas tanulmány ismeretében nem gondolhatunk egyebet, mint hogy a kiegészítés megtörtént.

16. Az ajánlólevéllel a határátlépést próbálták megkönnyíteni, az adat nem a Múzeum szakmai tevékenységéhez szolgál adalékkal, annál inkább a BÁNYAIVAL való jó kapcsolathoz.

17. Vö. LÉNÁRT Anna említett ORBÁN Balázs-tanulmánya.

18. Vö. részletesen KOCIS Irén, **i.m.**

19. Uo., KÖNTZEY levele LÁSZLÓ Józsefnek, 1931. aug. 28.: „Sugásból egy és Rétyről több nekem új állat került be a gyűjteményembe”.

20. Uo., 1932. jan. 9. DIÓSZEGHY CSUTAKnak az 1931-es kiszállás beszámolójáról stb.

21. Uo., KÖNTZEI előbb idézett levele.

22. Uo., KÖNTZEI CSUTAKnak, 1932. jan. 14.

23. Uo., DIÓSZEGHY CSUTAKnak, 1932. ápr. 13.

24. Uo., KÖNTZEI CSUTAKnak, 1932. ápr. 14.

25. Uo., LÁSZLÓ József KÖNTZEInek, 1932. jún. 18.

26. CSUTAK levele BALOGH Ernőnek, 1932. júl. 14. Mellesleg egyben is közreműködnek: ahogy a többi természettudós, úgy a geológus BALOGH is segít más vonatkozásokban is, 1932-ben pl. ő néz utána a kolozsvári minoritákhoz került egykori csíksomlyói nyomdának – CSUTAK a jóval későbbi, de hasonló, BEM-féle kézisajtójukat készül épp üzembe helyezni, ehhez szükséges az egybevetés.

27. TÖRÖK Zoltán CSUTAKnak, 1933. okt. 3.: Még októberben eljuttatja az alsórákosi ammoniteszeket és a környékbeli szarmata és pontuszi kövületeket. Munkatervét illetően, vállalja a szomszéd területek begyűjtését (Segesvártól) egész Szentgyörgyig. A paleontológiai és kőzetanyagot természetesen meghatározva viszi. Ő sem szorítkozik a geológiára: küldi az alsórákosi vár két képét, és adatokat kér történetére (építés, birtokosok, események) – segesvári, iskolai értesítőjükbe kellene. Igazoló- vagy ajánlólevelet kér másrészt a Múzeumtól, hogy terepen támogassák, mint a Székely Nemzeti Múzeumnak gyűjtő kutatót – munkatársat is könnyebben találja így.

28. BALOGH Ernő CSUTAKnak, 1933. aug. 22.: Besztercéről indul a Kelemen-havasokba, igyekszik 27-re Sepsiszentgyörgyön lenni, de lehet, csak 28-ra sikerül. Azt hiszi, első nap nélkülözni tudják.

29. CSUTAK KÖNTZEInek, 1934. máj. 14.

30. DIÓSZEGHY CSUTAKnak, 1934. máj. 30.

31. A júl. 3-i táviratot követően másnapján CSUTAK küldi is az 1500 lejt.

32. *Székelység,* 1934/5–6.

33. NAGY Jenő CSUTAKnak, 1934. jún. 29. Elírás, vagy módosult a program: a találkozás 13-án történt.

34. VÁMSZER és a Múzeum kapcsolatát illetően l. PAIS Ágnes–OLASZ Gabriella, **i.m.**

35. CSUTAK KÖNTZEInek, 1934. jún. 30.

36. SEBESTYÉN Sándor CSUTAKnak, 1934. júl. 3.

37. CSUTAK el is megy hétfőn az Olasztelek felől érkező busszal, négy kilencedikesével, visszautazni BÁNYAINak, intézetesen a tanítónő-képzőben szállást LÉVAIVAL. És mindezt írta meg KÖNTZEInek is.

38. Az előző napra datált átíratban: a székelység közös tulajdona Múzeum néhány természetudós jó barátja KÖNTZEI Gerő ny. járóorvos felhívására nemrég elhatározta a Hargita-hegység rendszeres felkutatását és feldolgozását, ennek megindításaként KÖNTZEI vezetésével 10-én Székelyudvarhelyről indulva a Hargitába legalább 8-10 napos kiszállást tesz.

39. BÁNYAI CSUTAKnak, 1934. júl. 21.

40. Az olaszteleki, „tanyai” NAGY Imre, birtokos, pomológus, számos madártani stb. cikk szerzője. L. még az 1935. évi útnál betöltött szerepét.

41. Az EME 1934-es brassói vándorgyűlésén a Múzeum népes küldött-séggel fogja képviselni magát.

42. VÁMSZER CSUTAKnak, 1934. júl. 29.

43. CSUTAK KÖNTZEInek, 1934. szept. 20.

44. CSUTAK KÖNTZEInek, 1934. nov. 23.

45. KÖNTZEI CSUTAKnak, 1934. nov. 27.
46. DIÓSZEGHY CSUTAKnak, 1935. jan. 3.
47. KÖNTZEI CSUTAKnak, 1935. jan. 11. körül.
48. KÖNTZEI CSUTAKnak, 1935. máj. 28.
49. LÁSZLÓ Kálmán CSUTAKnak, 1935. máj. 31.
50. CSUTAK LÁSZLÓ Kálmánnak, 1935. jún. 7.
51. CSUTAK KÖNTZEinek, 1935. jún. 18.
52. Az előadás elmarad, mert CSUTAKnak egybeesik az évzáróval és egy vendiák-találkozóval. (CSUTAK KÖNTZEinek, jún. 24-én.)
53. CSUTAK LÁSZLÓ Kálmánnak, 1935. jún. 24.
54. Dr. FÁBIÁN László, (Barót), BORBÁTH Vilmos ny. baconi igazgató (Uzonka), ROZSONDAY Ádám és TORÓ József, KOMPORÁLY József (Magyarhermány), NAGY Imre (Olasztelek), utóbbi az élelmezés nehéz gondját viselte családjával. BIRÓ István ny. tanár és dr. GYÓRFFY Béla orvos (Olasztelek), FOSZTÓ József földbirtokos (Füle), KELEMEN István unitárius esperes (Felsőrákos), ESSIGMANN János nagykereskedő (Segesvár).
55. Ez a levél az eddigi kutatás során nem került elő.
56. Aug. 1-jén TÖRÖK Andor ír a Múzeumnak: FERENCZI Sándor helyi gyártású kerámiaát vásárolt Kászonban, térítsék az árát. A 400-500 lejes költségtérítés ígérete valószínűleg erre vonatkozik. ROEDIGER másrészt még az első világháború előtt kutatott több ízben Kászonban (néprajzi, geológiai céllal), és valószínűleg most jelezte Kovásznáról egy érdekes új észrevételét is, l. tovább.
57. Kísérőlevele 1936. okt. 24-i.
58. A gneisz kristályos kőzet, amelynek a kárpáti flisben való másodlagos megjelenése is kérdéseket vet fel.
59. FELSZEGHI levele DIÓSZEGHYnek, 1936. nov. 3.
60. A múzeumbarát-egyesület KÖNTZELEK-féle kezdeményezéséről van szó.
61. TÖRÖK Zoltán már említett, szeptember 7-i felvetése, FELSZEGHI 1936. dec. 28-i levele TÖRÖKökhöz.
62. Székelység, 1937/1–2. A következők számban is van kapcsolatos anyag, az 1936-os kutatóútról és UZ Bencéről: az egykori Aklos-csárdánál szakad bele a Bence-pataka az Uzba (BÁNYAI anekdotája NYÍRŐ-vel, akinek megmutatja a fényképet az összefolyásról). Az 1937/11–12. számban pedig: a kutatóúton fedezték fel a hátráló eróziós Lassúág vízmegosztását.
63. A régészeti részt FERENCZI végül önállóan jelenteti meg (**Az egykori Kászonszék régészete, a kászonai székelyek letelepülése és eredete**, 1938). BÁNYAI anyaga beleolvad **A Székelyföld természeti kincsei és csodás ritkaságai** I. kötetébe, VÁMSZER fejezeteinek sorsát illetően csak a kolozsvári VÁMSZER-hagyaték rendezését követően mondhatunk biztosabbat. Nincs rá adat, miért nem sikerült összeállítani a monográfiát, ha a pénz megvolt rá.
64. BÁNYAI 1937. ápr. 30-i levele.
65. Ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv, 1937. máj. 13.
66. TÖRÖK Andor távirata BÁNYAI-nak, 1937. jún. 17.
67. Párhuzamosan jelenti, hogy a 20 db. rovardobozt ládába csomagolva a jövő héten küldi; kéri igen óvatosan kicsomagoltatni az üvegtörések kikerülése végett.
68. NYÁRÁDY Erasmus Gyula az Igazgatóságának, 1937. júl. 6. A domborművű térkép ma is megvan a múzeumban. Társait NYÁRÁDY Kolozsváron is árulta, vö. *Székelység*, 1937/7–8.
69. SZABÓ József BÁNYAI-nak, 1937. júl. 9.
70. BÁNYAI FADGYAS Annának, 1937. júl. 12.
71. FELSZEGHI BÁNYAI-nak, 1937. júl. 28.
72. TAVASZY Sándor, **Erdélyi tetők**, 193.
73. Ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv, 1937. dec. 7.
74. KERESZTES TÖRÖK Andornak, 1938. júl. 1.
75. TÖRÖK Zoltán levele, 1938. júl. 1.
76. Ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv, 1938. júl. 27.
77. *Székelység*, 1938/10–11.
78. Ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv, 1939. márc. 15.
79. A másik okot már ismertük: a támogatás megszerzéséhez korábban be

- kellett nyújtani egy vázlatos tervet, mint ahogy a részletes programot összeállíthaták volna. A tervezetek tehát valahol a mai pályázatok tartalmi dokumentációjának feleltek meg egyben.
80. HERPEI BÁNYAI-nak, 1939. máj. 27.
81. HERPEI BÁNYAI-nak, 1939. jún. 8.
82. BÁNYAI HERPEI-nak, 1939. júl. 29.
83. *Székelység*, 1939/9–10.
84. *Székelység*, 1943/4–6.
85. CSUTAK ceruzás margójegyzete: Van! És szándékozunk fejleszteni tovább!
86. A megjegyzés tudtán kívül BÁNYAI-nak szólt, aki mégiscsak fontos lépést tett azzal, hogy herbáriumi lapjaiból kiállított akkor nyáron a Múzeumban. Vö. CSUTAK választát.
87. CSUTAK fekete tintás margójegyzete: Kérjük. (A további margójegyzetek mind fekete tintásak.)
88. CSUTAK margójegyzete: Nincs!
89. CSUTAK margójegyzete: LÁSZLÓ Jóska jelentkezzék ott!
90. CSUTAK margójegyzete: Rendben!
91. CSUTAK margójegyzete: Helyes!
92. CSUTAK margójegyzete: Rendben!
93. BÁNYAI kézdívásárhelyi születésű.
94. Az eredetiben is kipontozott részek.
95. BÁNYAI jelentése a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának.
96. Továbbá a jelentés fogalmazványában: a vendégeket a Múzeum hívta meg, és a Múzeum gondoskodott szállás és ételmelegítéséről is (NAGY Jenő személyesen járt el APORnál).

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat a „Centrumok” program eredménye. A programot az ARANY János Közalapítvány támogatja. Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve az forrásközlést és az idézeteket, kötet szerkesztési szempontok indokolják. **Szerk. megj.**)

Expedițiile științifice din Secuime ale Muzeului Național Secuiesc (1928–1940)

(Rezumat)

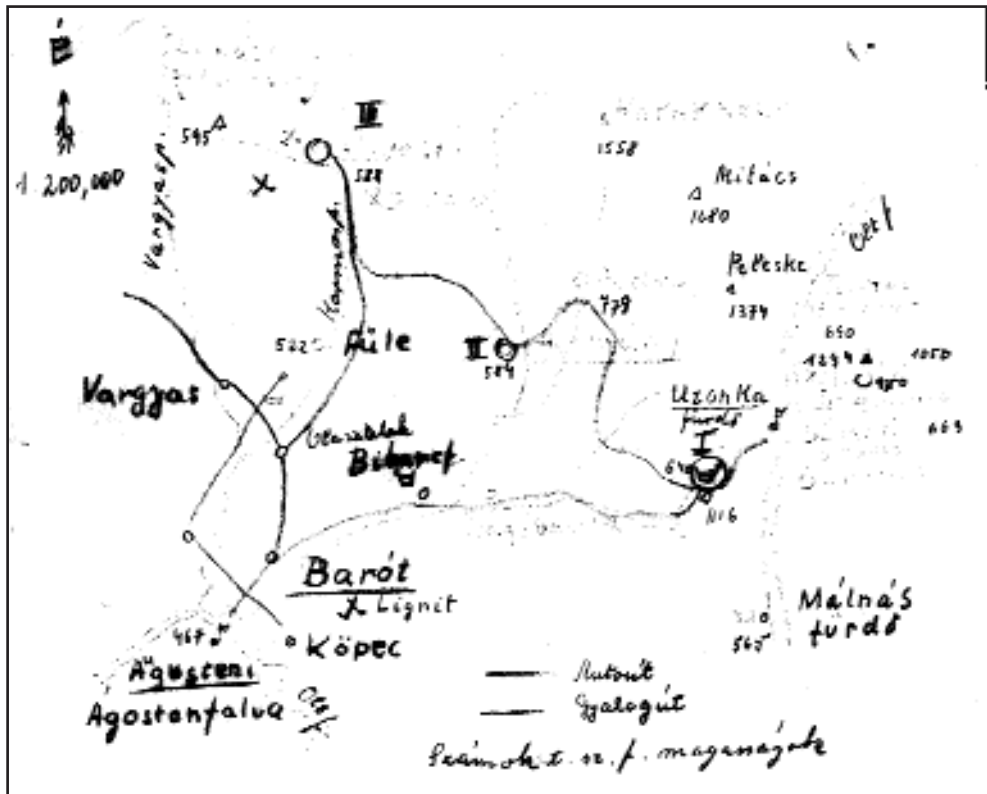
Una din cele mai ample programe ale Muzeului Național Secuiesc din perioada interbelică este cercetarea complexă a Secuimii, prin expediții științifice organizate an după an. Sunt invitați atât specialiștii locali, cât și colegii lor clujeni. Își dau întâlnire astfel profesori universitari și de liceu, reprezentanți ai elitei științei maghiare din România, participă regulat atât studenți și liceeni, cât și localnici interesați de știință și cultură. Miezul colectivului de cercetare este format dintr-un grup de geologi și unul de biologi, care sunt însoțiți ori de istorici ai artei, ori de arheologi și etnografi. Putem deosebi trei etape distincte. Excursia de studii din 1928 este cea mai complexă, dar mai degrabă de recunoaștere, urmată de o pauză lungă în anii crizei economice mondiale. În 1934 expedițiile sunt relansate de entomologi, experimentându-se o metodică adecvată. Geologii reiau în curând inițiativa și vor domina anii 1936–1939, alături mai ales de botaniști. Expediția planificată pe 1940 nu va mai avea loc, condițiile schimbate odată cu izbucnirea războiului și cu al doilea Partaj de la Viena nu mai sunt favorabile.

The Scientific Expeditions in Székelyföld of the Székely National Museum (1928–1940)

(Abstract)

One of the largest programs of the Székely National Museum in the period between the two World Wars was the complex research of Székelyföld through scientific expeditions organized year after year. Local as well as specialists from Kolozsvár (Cluj) were invited. Teachers from the university and those from high-schools met, constituting the representatives of the scientific Hungarian scholars in Romania, students and high-school pupils as well as local people interested of science and culture also regularly participated. The core of the research-team was made up of a group of geologists and one of biologists, who were assisted by art historians of archaeologists and ethnographers. We can point out three distinct stages: The study trip of 1928 was the most complex, but it was mainly of recognition, followed by a long period of break in the years of the world economic crisis. In 1934 the expeditions were restarted by entomologists, while a new and adequate method was experimented. The geologists shortly took over the initiative and dominated the period between 1936–1939, together with the botanists. The expeditions planned for 1940 could not be carried out as the changed conditions once with the outburst of the war and the 2nd Vienna Arbitration were no more favorable.

1. ábra Az 1935. évi, dél-hargitai kutatóút BÁNYAI János-féle tervvázlata.

